

Politicko-ekonomické vzťahy USA a Ruskej federácie po rozpade ZSSR

František Chovanec

ÚVOD

Od konca druhej svetovej vojny vývoj svetovej politiky a ekonomiky do rozhodujúcej miery závisel od vzťahov USA a ZSSR. Napriek tomu, že v súvislosti s medzinárodnopolitickým systémom po roku 1945 hovoríme o bipolárnom systéme v zmysle sovietsky blok verzus krajiny NATO, charakter medzinárodnej politiky do rozhodujúcej miery závisel práve od vzťahov ZSSR a USA, a preto ich analýzu v prvej časti našej práce pokladáme za kľúčovú a charakteristickú pre celé obdobie od konca druhej svetovej vojny. Vzhľadom na hĺbku problematiky vzťahov Ruska a USA sme sa rozhodli venovať pozornosť obdobiu od začiatku 90. rokov do súčasnosti, samozrejme, v náväznosti na predchádzajúce obdobie. V rámci tematiky americko-ruských vzťahov sme sa venovali predovšetkým sfére politickej a ekonomickej, no zo strategických dôvodov sme venovali pozornosť i vojenskej otázke, teda predovšetkým bilaterálnym americko-ruským dohodám o odzbrojení.

Zo súperenia ZSSR a USA vzišla víťazne ekonomicky, vojensky (čo je z istého hľadiska relatívny pojem) a morálne úspešnejšia krajina – Spojené štáty americké, ktoré sa po ukončení studenej vojny stali jedinou globálnou veľmocou. Priamy nástupca Sovietskeho zväzu – Ruská federácia, prežila v 90. rokoch hlbokú ekonomickú, politickú i spoločenskú krízu, ktorá rozhodujúcim spôsobom ovplyvňovala aj politiku Ruska k Spojeným štátom.

Problematika medzinárodných vzťahov je výrazne štruktúrovaná a má viacero dimenzií. Tomu zodpovedajú aj metódy, ktoré sme v práci využili. Popri analytickej a logickej metóde to bola taktiež metóda historická a historicko-komparatívna. Keďže naša práca obsahuje aj geopolitické úvahy, využili sme aj metódu geografickú využívajúc početné analýzy predovšetkým amerických, ruských, slovenských, českých a nemeckých analytikov. Analýza vývoja vzťahov Ruska a Spojených štátov v nami študovanom období od roku 1990 do roku 2004 sa nám stala základom pre formulovanie východísk, ktorými sa tieto vzťahy budú naďalej uberať a aké faktory na ne budú vplývať. Takto sme sa ich pokúsili sformulovať v závere práce.

1. VÝCHODISKÁ AMERICKO-RUSKÝCH VZŤAHOV

Na konci druhej svetovej vojny sa v dôsledku porážky nacizmu v Európe a vo svete vôbec vytvorila mocensko-politická konštelácia, ktorá predurčila podobu svetového politického systému na vyše 45 rokov. Charakteristická pre tento systém bola bipolarita dvoch ideologických, ekonomických a politických systémov, ktorých princípy priamo spochybňovali existenciu toho druhého. Oba bloky, jeden pod vedením USA, ten druhý pod absolútnou dominanciou ZSSR, v období po druhej svetovej vojne zviadli zápas o povojnové usporiadane sveta. S neodvratnou porážkou Nemecka a jeho spojencov v druhej svetovej vojne sa začali črtať kontúry vývoja na budúce desaťročia. Konferencie v Teheráne, na Jalte a v Postupime de facto i de jure rozdelili sféry vplyvu medzi víťazné mocnosti. V tomto období sa formovali základné vzťahy USA a ZSSR ako vzťahy dvoch ekonomicko-vojenských gigantov, ktorí si okolo seba vytvorili bloky spriatelенých krajín pre posilnenie svojich pozícií v globálnom meradle.

Obe krajiny, vedomé si svojej sily a suverenity, avšak i vlastných limitov vyplývajúcich z existencie toho druhého, postupne podľa vývoja geopolitickej situácie dopĺňali a modifikovali svoje zahranično-politické a obranné doktríny, v ktorých intenciách sa potom vyvíjali aj ich vzájomné vzťahy. Vnútná americká politika s každou zmenou administratívy vo Washingtone priniesla do americkej zahraničnej politiky nové prvky, no v princípe si zachovávala isté piliere a smerovania, vyplývajúce zo zásad presadzovania demokracie, slobody a spolupráce, ktoré pre americkú politiku boli východiskové. Ako konštatoval vo svojej práci Veľká šachovnica Z. Brzezinsky (1999), rozklad ZSSR urýchlil celkový neúspech sovietskeho socálno-politického systému, aj keď mnohé chyby zostávali z dôvodov zámerného utajenia a izolácie takmer úplne skryté. Trvalo však vyše štyri desaťročia, kým demokratický Západ na čele so Spojenými štátmi mohli pozorovať ako sa z ich nepriateľov a súperov stávajú partneri v novom medzinárodno-politickom poriadku. Studená vojna však na oboch stranách zakódovala silný pocit podozrievania a súperenia, ktorý sa ani po roku 1990 úplne zo vzájomných vzťahov nevytratil.

1.1 AMERICKO-SOVIETSKE VZŤAHY DO ROKU 1989

Ťažký zápas o charakter režimov sa zviadol v 40. a 50.rokoch v mnohých krajinách a veľmoci sa v týchto bojoch snažili pomôcť svojim „ideologicky“ spriazneným spojencom účinne pomáhať. Veľká Británia neuniesla dvojnásobnú ťažobu hospodárskej krízy a mnohostrannej angažovanosti – Stredomorie, Blízky východ, Indický subkontinent, Malajsko.¹ Vo februári 1947 britská labouristická vláda rozhodla o zmene dovtedajšej zahraničnej politiky. Po prvé, rozhodla o prerušení pomoci gréckej vláde, čo vyvolalo reakciu americkej administratívy, ktorá sa prejavila vo formulovaní novej zahraničnopolitickej koncepcii USA pod názvom Trumanová doktrína. Jej hlavnou tézou bola idea zadržovania komunizmu. Po druhé, odovzdala zodpovednosť za Palestínu do rúk OSN, čo z Blízkeho východu urobilo ďalšie dejisko zápasu medzi proamerickými spojencami, za ktorých sa židovskí osadníci pokladali a silným ľavicovým arabským hnutím v oblasti. V čase ohlásenia plánovanej

¹ Nálevka, V. : Kapitoly z dějin studené války. I. díl ,Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 37.

hospodárskej pomoci USA európskym krajinám (Marshallov plán) sa definitívne Európa rozdelila na dve časti. Inštitucionálne sa to prejavilo 4. apríla 1949 vznikom Severoatlantickej aliancie a neskôr, 14. mája 1955 vznikom Varšavského paktu pod dominanciou ZSSR.²

Veľký vplyv na sovietsko-americké vzťahy mal i skutočný výbuch sovietskej jadrovej bomby 25. septembra 1949 v kazašskej stepi, ktorý aj keď neodstránil náskok, učite zlikvidoval monopol Američanov v nukleárnom programe.³ USA tak prišli o nukleárny monopol a dianie vo svete čoraz jasnejšie súviselo s postojom USA a ZSSR ako dvoch relatívne rovnocenných superveľmocí. Ich vzájomné vzťahy v období po druhej svetovej vojne boli poznamenané obojstranným strachom.⁴ Predstavitelia ZSSR sa obávali pretrvávajúcej nukleárnej prevahy USA, na druhej strane sa Američania obávali šírenia komunistickej ideológie nielen v krajinách tretieho sveta. Táto skutočnosť v praxi znamenala podozrievavosť, nevraživosť a v krajných momentoch militantnosť týchto vzťahov. Posledný moment sa prejavil najvypuklejšie v pretekoch v zbrojení, ktoré vyústili do reality vzájomného zaručeného zničenia v prípade použitia jadrových zbraní v eventuálnej vojenskej konfrontácii.⁵

Paradoxne, práve táto skutočnosť sa stala základom stability medzinárodného bezpečnostného systému až do rozpadu sovietskeho bloku.⁶ Napäté vzťahy medzi ZSSR a USA pretrvali aj po Stalinovej smrti v roku 1953 a nástupe Nikitu S. Chruščova do vedenia ZSSR. O isté oteplenie vzťahov sa pokúsil v roku 1959 americký prezident D. Eisenhower, ktorý svojho sovietskeho „kolegu“ Chruščova pozval na oficiálnu návštevu do Camp Davidu. Isté détente v americko-sovietskych vzťahoch bolo razom ochladené po zostrelení amerického špionážneho lietadla U-2 vo vzdušnom priestore Sovietskeho zväzu. Tento incident vyústil do slovného súboja amerických a sovietskych predstaviteľov a až do zmeny v najvyššej funkcii na čele USA, keď bol za amerického prezidenta zvolený John F. Kennedy, znamenal prerušenie sovietsko-amerického dialógu. Ten sa snažili obnoviť obaja predstavitelia už na prvej oficiálnej schôdzke vo Viedni v júni 1961, kde si navzájom predostreli svoje predstavy a požiadavky.

Perspektívne sa javiace obnovovanie vzájomnej dôvery, medzi prejavy ktorej môžeme určite považovať podpis dohody USA, ZSSR a Veľkej Británie z augusta 1963, ktorá vyhlasovala moratórium na jadrové skúšky okrem podzemných výbuchov, pretrhali udalosti neúspešného pokusu proticastrovskej opozície o vylodenie sa na kubánskom „ostrove slobody“ a neskôr podpis separátnej zmluvy ZSSR-NDR, ktorej dôsledkom bolo vybudovanie nemeckého múru. Napätie sa vystupňovalo v tzv. karibskej kríze.⁷ Tá bola pre celé obdobie studenej vojny vyvrcholením politicko-strategického súperenia oboch superveľmocí, ktoré malo ďalekosiahle politické, ale

² K povojnovému vývoju medzinárodných vzťahov a premene americkej zahraničnej politiky pozri bližšie: Internationale Beziehungen. Der Ost-West Konflikt. Informationen zur politischen Bildung, 245/1994, s.12. – 26.

³ K vnútropolitickému vývoju ZSSR v období po skončení druhej svetovej vojny až do smrti J. V. Stalina pozri bližšie: Die Sowjetunion 1917-1953. Informationen zur politischen Bildung 235/1992, s. 35- 40.

⁴ Porovnaj: Maurois, A.: Súbežne dejiny USA. Bratislava: Smena, 1966. a Aragon, L.: Súbežne dejiny SSSR I. a II. Bratislava: Smena, 1966.

⁵ Koncom 60. rokov dosiahol Sovietsky zväz nukleárnu paritu s USA. Táto nová rovnováha dala podnet ku vzniku térie MAD - z angl. prekladu „ticho dohodnutá istá deštrukcia“ (Smoke, R.), ktorá reflektovala realitu, že obaja súperia majú schopnosť zničiť toho druhého a z toho dôvodu žiaden z nich nepoužije nukleárne zbrane zo strachu, že tak spôsobí zničenie seba samého.

⁶ K dejinám americko-sovietskych, resp. americko-ruských vzťahov pozri bližšie: Das Ende des Ost – West – Konflikts? Die amerikanisch-sowjetischen Beziehungen von den Anfängen bis zur Gegenwart. Landeszentrale für politische Bildungsarbeit. Berlin 1990.

⁷ Pozri bližšie: Nálevka, V.: Historický obzor 1996/ 1 – 2.

predovšetkým vojenskostrategické konzekvencie. Ako to vyjadril Vladimír Nálevka, „výsledný kompromis neuspokojil jastrabov na oboch póloch mocenského systému“.⁸ Dodajme, že Chruščovov nástupca Leonid Brežnev v súvislosti s „ponížením“ v Karibiku zmenil sovietsku stratégiu a presadil doktrínu presadzovania sovietskej nukleárnej a vojenskej prevahy, namiesto dovtedy preferovanej rovnováhy.

Skúsenosti s berlínskou a karibskou krízou odhalili fakt, že pre udržanie mieru existuje nevyhnutnosť inštitucionálneho ukotvenia procesu uvoľňovania, ktorého náznaky nástup Brežneva len oslabil. Ako uvádzajú Fidler a Mareš, na začiatku roku 1967 rokovalo sovietske politbyro o perspektívach vzťahov ZSSR a USA, kde minister zahraničných vecí Gromyko predniesol programový dokument, ktorého hlavná myšlienka bola, že v podmienkach détente je jednoduchšie dosiahnuť zlepšenie postavenia ZSSR vo svete.⁹ To však nebolo možno realizovať v podmienkach, kedy ZSSR spolu so svojimi satelitmi podnikal invázie proti zásadám medzinárodného práva ako to bolo pri obsadení ČSSR v roku 1968. V dôsledku invázie americký prezident Lyndon Johnson zrušil plánovanú cestu do ZSSR.¹⁰ Členské krajiny NATO sa v tom období rozhodli, že strategická koncepcia Aliancie bude do značnej miery odrážať princípy americkej strategickej doktríny „pružnej reakcie“, teda schopnosti pružne reagovať a konať proti akýmkoľvek formám útoku zo strany sovietskeho bloku. Pôvodná doktrína hromadnej odvety už nedokázala zabezpečiť adekvátnu reakciu na expanziu komunizmu do krajín tretieho sveta. Koncepcia definitívne nadobudla svoju podobu v januári 1968 prijatím dokumentu Vojenského výboru NATO, v ktorom sa na rozdiel od zastaralej koncepcie hromadnej odvety predpokladala schopnosť NATO reagovať na rôzne druhy konfliktov v rôznych geografických oblastiach od konvenčného boja až po globálny jadrový konflikt.

Rok 1969 sa stal významným nielen z hľadiska vnútornej americkej politiky, keďže k moci sa dostala republikánska administratíva Richarda Nixona, ale i z medzinárodno-politického hľadiska. Nástup Nixona a jeho štátneho tajomníka Henryho Kissingera priniesol pre dovtedajšie americko-sovietske vzťahy najväčší obrat od konca studenej vojny. Do týchto vzťahov sa snažili vniesť čo najviac realizmu a v tomto súlade i realizovali politiku voči ZSSR.¹¹ Ako sám Nixon v príhovore pred Kongresom zdôraznil: „Vnútorne usporiadanie ZSSR ako také nie je predmetom našej politiky, i keď neskrývame, že mnohé jeho rysy zavrhuje. Naše vzťahy so ZSSR, rovnako ako s ostatnými krajinami, sú určované správaním sa na medzinárodnej úrovni.“¹² Dal tým podnet k vzniku nového amerického prístupu v zahraničnej politike, neskôr označovaný ako Nixonová doktrína. Tá predpokladá „realistickejšie“ a efektívnejšie kroky americkej administratívy vo vzťahu ku globálnym otázkam i vo vzťahu k spojencom a rovnako „odideologizovanie“ amerického prístupu k ZSSR. V tejto línii prebehli medzi sovietskymi a americkými expertmi rozhovory o obmedzení strategickej výzbroje (*SALT I*), ktoré boli započaté od apríla 1970. Konkrétnu „inštitucionálnu“ podobu sovietsko-amerických vzťahov, ktorú ohlasoval prezident Nixon, dosiahli v septembri 1971, kedy ministri zahraničných vecí oboch krajín vo Washingtone podpísali Dohodu o opatreniach znižujúcich nebezpečenstvo vzniku jadrovej vojny, ktorej súčasťou bola i dohoda o zriadení moskovsko-washingtonskej „horúcej“ linky pre prípad krízových situácií. O rok na to sa v sérii zmlúv, podpísaných počas Nixonovej návštevy ZSSR v máji 1972, pod spoločným

⁸ Nálevka, V.: Ref. 1, s. 146.

⁹ Fidler, J.- Mareš, P. : Dějiny NATO, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 140.

¹⁰ Aspoň takto sa americkí predstavitelia snažili vyjadriť neúhlas so sovietskou politikou a morálne podporiť demokratické povedomie v socialistických krajinách.

¹¹ Pozri bližšie: Kissinger, H.: Umění diplomacie. Praha: Prostor, 1996.

¹² Fidler, J. . Mareš, P. :Ref. 9, s. 152.

názvom *ABM/SALT I* Spojeným štátom podarilo presadiť stropy nukleárnej výzbroje, čo bolo v skutočnosti prvým presadením limitov pre balistické rakety vôbec.¹³ Podpis privítalo i sovietske vedenie, keďže ho zbavilo financovania ďalších nákladných zbrojných programov, ktoré už sovieti kvôli americkému technologickému náskoku neboli schopní financovať. Pokračovateľom týchto zmlúv sa stala zmluva *SALT II* z roku 1979, podpísaná vo Viedni Leonidom Brežnevom a Jamesom Carterom. Zmluva, keďže ju Senát USA z dôvodu sovietskej invázie do Afganistanu zamietol, stanovila limity, ktoré v zásade obe strany dodržiavali. J. Carter modifikoval smerovanie americkej zahraničnej politiky voči ZSSR v duchu implementácie otázky dodržiavania ľudských práv v sovietskom bloku do oficiálnych sovietsko-amerických vzťahov. Po ňom pomenovaná tzv. Carterová doktrína okrem návratu „morálky“ do americkej zahraničnej politiky v obrannej oblasti predpokladala nasadenie jadrových zbraní v momente, kedy to uznajú Spojené štáty za vhodné, bez prioritizovania postupného prechodu novej vojny z konvenčnej na jadrovú.

Komplexnosť a hĺbku americko-sovietskych vzťahov môžeme mapovať z viacerých rovín, avšak z hľadiska povahy vzťahov medzi oboma kľúčovými veľmocami bola rozhodujúca ich vzájomná rovnováha vo vojenskej oblasti. Komunistický blok ako celok mal nepopierateľnú prevahu nad Západom v mnohých kvantitatívnych, prevažne konvenčných vojenských ukazovateľoch, preto sa západné demokratické krajiny pod vedením USA snažili o rovnováhu v rozhodujúcich oblastiach vojenskej štruktúry a o náskok v zavádzaní vojenských technických novínok. Základná línia ovplyvňujúca americko-sovietske vzťahy podliehala tejto zabehanej rovnici a vzájomné kontakty sa okrem prirodzenej pôdy OSN obmedzovali na i tak skromné kontakty na poli vedy (nevojenská zložka vedeckého bádania), kultúry a predovšetkým športu. Obojstranná propaganda bránila prehĺbeniu týchto kontaktov a zamedzovala i rozšíreniu spolupráce ekonomickej. Osudové narušenie tejto zabehanej schémy priniesol nástup administratívy republikána Ronalda Reagana do úradu amerického prezidenta. Politika zadržovania komunizmu sa s nástupom Reagana zmenila na „boj proti ríši zla“. USA a krajiny NATO prevzali iniciatívu namiesto toho, aby len reagovali na podnety zo strany sovietskeho bloku.

Nástup a premena americkej zahraničnej politiky od začiatku 80. rokov, ktorú prebrali aj ostatné krajiny NATO niesol v sebe ešte jednu radikálnu premenu. Keď 23. marca 1983 Reagan vyhlásil svoj úmysel ohľadom vývoja *Strategickej obrannej iniciatívy (SDI)*, ohlásil tak prelom, ktorý zahrnul do nasledujúcej výzvy: „Vyzývam vedeckú obec v našej krajine, tých, ktorí nám dali nukleárne zbrane, aby svoje veľké nadanie teraz obrátili v prospech ľudstva a svetového mieru: aby nám poskytli prostriedok, ktorý by tieto nukleárne zbrane učinil bezmocnými a zastaralými.“¹⁴ S touto zmenou pre sovietskych vodcov vyvstali dve možnosti ako reagovať.

Prvou bolo zastavenie a vzdanie sa „ideologickej“ expanzie a orientácia na vývoj vo vnútri bloku. Druhou bolo pristúpenie na nové preteky v zbrojení v oblasti technologického zachytávania už odpálených nukleárných hlavíc, ktoré pri všetkom úsilí komunistický blok, predovšetkým kvôli ekonomickým možnostiam nemohol vyhrať. Zo strany Sovietov ako reakcia prišla rozsiahla propagačná a propagandistická kampaň proti USA. Odštartoval ju na stránickej konferencii v máji 1981 šéf KGB Jurij Andropov, ktorý označil všetky kroky USA a ich spojencov za aktívnu prípravu na

¹³ Prehľad zmlúv a dohôd v oblasti jadrových, chemických, biologických zbraní a podpísaných v priebehu studenej vojny pozri: Přehled smluv a dohod z oblasti kontroly zbrojení a odzbrojení. In: Mezinárodní vztahy 3/1994, s.114 – 125.

¹⁴ Fidler, J. – Mareš, P. : Ref. 9, s. 180.

jadrovú vojnu.¹⁵ Reaganova administratíva sa k problematike odzbrojovania postavila nekompromisne a s konkrétnymi návrhmi.¹⁶ Najväčšie problémy ohľadom nukleárneho odzbrojovania predstavoval fakt, že ZSSR považoval za základ svojej jadrovej sily odpaľovacie zariadenia pozemného charakteru, naopak USA disponovali väčšinou svojej jadrovej sily na mobilných zariadeniach (atómové ponorky, bombardovacie letectvo). V polovici roka 1982 boli Američania ochotní znížiť počet strategických odpaľovacích zariadení recipročne so svojim súperom na 850 kusov, ktorý Moskva odmietla. Atmosféru podozrievania a napätia zmenila výmena na čele sovietskeho štátu, keď 11. marca 1985 „reformátor“ skostnateneho komunistického systému Michail Gorbačov bol zvolený do čela ÚV KSSZ. V praktickej rovine so snahou sa so Západom „dohodnúť“ sa to prejavilo opätovným zahájením ženevských rokovaní o kontrole zbrojenia. Posun oproti predchádzajúcim rokovaniam podobného druhu bol však v tom, že zahrňovali rozhovory o znížení stavu zbraní od konvenčných síl až po kozmické.

Nebol to len nástup Michaila Gorbačova, ale tiež ekonomické zaostávanie komunistického bloku, čo viedlo sovietskych predstaviteľov vniesť do vzťahov USA -ZSSR nové prvky. Tento nový prístup bol zvýraznený sériou osobných stretnutí Gorbačova so západnými štátnikmi. Ústupky, ktoré bol Sovietsky zväz, nielen v oblasti kontroly zbrojenia ochotný urobiť, predznamovali nielen premenu americko-sovietskych vzťahov, ale rozpad štyri desaťročia trvajúceho bipolárneho systému vo svete. Zaužívané geopolitické konštanty sa začali meniť. Ako uvádzajú Mereš a Fidler, sovietsky vodca Gorbačov sa zásadne pričínil o zmenu sovietskej stratégie, o čom svedčí jeho výrok zo septembra 1987, v ktorom vyslovil názor, že „Sovietsky zväz musí byť dostatočne silný, aby odrazil agresiu, ale nie taký silný, aby mohol sám zaútočiť“.¹⁷ V praktickej politike sa to prejavilo o. i. penzionovaním časti generality, sťahovaním vojsk z Afganistanu a podpísom zmluvy INF.¹⁸ Zmluva bola založená na princípe dvojitého nulového variantu, čo omnoho viac vyhovovalo Spojeným štátom, ktorých arzenál jadrových zbraní stredného doletu bol v porovnaní so sovietskym podstatne nižší. To, ako aj skutočnosť, že na zasadnutí Valného zhromaždenia OSN v decembri 1988 Michail Gorbačov ohlásil jednostranný pokles sovietskych konvenčných síl v Európe, svedčilo o pokročilom rozpade sovietskeho bloku a o blížiacom sa konci bipolárneho geopolitického usporiadania vo svete.

1.2 AMERICKO-RUSKÉ VZŤAHY V ZNAMENÍ ROZPADU ZSSR

Politický vývoj vo východnej Európe v roku 1989 poznačil aj chod celosvetových udalostí. Slovom britského historika Paula Johnsona, „koniec studenej vojny začal 12. septembra 1989, keď sa vo Varšave ujala moci prvá nekomunistická

¹⁵Fidler, J.- Mareš, P.: Ref. 9, s. 189.

¹⁶ Bola to napríklad iniciatíva R. Reagana z novembra 1981 o dosiahnutí kontroly zbrojenia, ktorej organickou súčasťou bola i ponuka postupného znižovania strategických jadrových zbraní (Strategic Arms Reduction Talks- START)

¹⁷ Fidler, J. – Mareš, P.: Ref. 9, s. 199.

¹⁸ Zmluva podpísaná v decembri 1987 vo Washingtone vyčíslila počty systémov riadených striel stredného doletu (teda od 500 do 5000 km). Američania sa zaviazali zlikvidovať cca 800 odpaľovacích zariadení s 800 hlavicami, zatiaľ čo ZSSR sa zaviazal zlikvidovať 2000 odpaľovacích zariadení s vyše 3000 raketami.

vláda“.¹⁹ Kríza sovietskeho systému pokračovala eróziou komunistických režimov dominovým efektom. V septembri 1989 otvorilo Maďarsko svoje hranice s Rakúskom, čo umožnilo tisícom občanov NDR utiecť na Západ. V noci z 9. na 10. novembra 1989 na základe predchádzajúceho vnútronemeckého vývoja, smerujúceho k zrúteniu režimu v NDR došlo k strhnutiu berlínskeho múru. Počas novembra 1989 došlo k zmene režimov vo všetkých satelitoch Sovietskeho zväzu. Sovietske impérium vo východnej Európe prestalo existovať. Na rokovaní najvyšších predstaviteľov Spojených štátov a ZSSR na Malte 2. a 3. decembra 1989 to bola práve americká strana, ktorá určovala agendu rokovaní, ktorá zahrňovala rokovania o nemeckej otázke, odzbrojovacie dohody (START), či otázku suverenity baltstkých krajín. Ako ukázal ďalší vývoj, ani komunistický režim v samotnom Sovietskom zväze nebol schopný adekvátne reagovať na prehlbujúcu sa ekonomickú stagnáciu, rastúcu nespokojnosť obyvateľstva a zmenu geopolitickej situácie vo svete. Gorbačovova perestrojka a glasnosť nedokázali presvedčiť sovietsku spoločnosť o reformovateľnosti režimu a začali sa prejavovať nacionalistické a separatistické tendencie, predovšetkým v pobaltských zväzových republikách.²⁰ Ako píše Mareš a Fidler, „V období medzi pádom berlínskeho múru a zjednotením Nemecka vyvrcholila spolupráca Michaila Gorbačova s demokratickým Západom, predovšetkým so Spojenými štátmi“.²¹ Spojené štáty, aj keď nie bezpodmienečne, podporovali Gorbačovov „pragmatický“ prístup k „nemeckej otázke“ a jeho reformistické snahy. Rezervovaný postoj ku Gorbačovovi v americkej administratíve zastával predovšetkým minister zahraničných vecí James Baker a poradca pre otázky národnej bezpečnosti Brent Snowcroft. Podobne ako jednota Sovietskeho zväzu sa začala rúcať aj súdržnosť Varšavskej zmluvy. Na konci februára 1991 na budapeštianskej schôdzke členských krajín bolo dohodnuté ukončenie činnosti. Od 1. júla 1991 bola Varšavská zmluva na pražskom zasadnutí zrušená definitívne. Osobitne dôležitou bola otázka sjednotenia Nemecka, na ktorú ani medzi veľmocami neexistoval konsenzus. Sovietski predstavitelia deklarovali ochotu podporiť zjednotenie krajiny pod podmienkou, že Nemecko nebude členom NATO a deklaruje svoju neutralitu. Vo februári 1990 navštívil Moskvu minister zahraničných vecí James Baker a navrhol rokovania o „nemeckej otázke“ na úrovni 2 + 4 (NDR-NSR, USA, ZSSR, Francúzsko, Veľká Británia). K posunu Gorbačovho postoja došlo až v júli 1990, kedy aj pod vplyvom klesajúceho kreditu ZSSR v regióne SVE sovietsky vodca súhlasil so zjednoteným Nemeckom v rámci NATO, ak si to želajú samotní Nemci.²²

¹⁹ Johnson, P. : Dějiny amerického národa. Praha: Lidové noviny, 2000, s. 739.

²⁰ 11. marca 1990 vyhlásila Litva nezávislosť, v máji 1990 tak učinilo Lotyšsko. Sovietske vedenie odmietlo tento nový stav akceptovať a v januári 1991 sa špeciálne jednotky ministerstva vnútra snažili fakticky túto nezávislosť zlikvidovať zásahom vo Viľniuse a v Rige. Oba pokusy skončili neúspechom a Gorbačov sa od nich pod tlakom verejnosti dištancoval. Vo februári 1991 prebehlo v Litve referendum, v ktorom sa vyše 91 % obyvateľstva vyslovilo za vystúpenie zo Sovietskeho zväzu. O mesiac nato tak učinili i Estónci a Lotyši. 16. júna prijal Deklaráciu o štátnej suverenite Ukrajiny ukrajinský parlament a 24. augusta 1991 prijal Akt o nezávislosti, ktorý de iure znamenal vznik nezávislej Ukrajiny. Separatistické hnutie sa začalo presadzovať aj v Zakaukazku. K procesu rozpadu sovietskeho bloku pozri bližšie: Czempiel, E. O.: Weltpolitik im Umbruch. München: Verlag C. H. Beck, 1999. a Duleba, A.: Problémy štátotvorby v postsovietskom priestore. In: Prešovské politologické dni. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: Katedra sociálno-politologických vied FF v Prešove, 1997, s.119-124.

²¹ Mareš, P. – Fidler, J. : Ref. 9, s. 207. Ako príklad takejto otvorenej spolupráce uvádzajú gesto amerického prezidenta Georga Busha , ktorý v dobe príprav historického londýnskeho zasadnutia Severoatlantickej rady zaslal Gorbačovovi návrh textu Američanmi navrhovanej deklarácie.

²² Zjednotenie Nemecka sa nakoniec udialo v rúžii samotných Nemcov, predovšetkým nemeckého kancelára Helmuta Kohla. Ten dokázal presvedčiť o nevyhnutosti zjednotenia aj sprvu skeptickú britskú premiérku M. Thacherovú a francúzskeho prezidenta F. Mitteranda. Osobitnou kapitolou zjednotenia

Vnútropolitický vývoj v Sovietskom zväze sa stal hlavným determinantom vzťahov ZSSR a Spojených štátov amerických. V marci 1990 bol Zjazdom ľudových komisárov zrušený článok sovietskej ústavy o vedúce úlohe KSSS v spoločnosti a v štáte. V komplikovaných politických pomeroch sa o zvrátenie vývoja v ZSSR pokúsila neostalinistická skupina protireformného krídla KSSS v spolupráci s KGB. Proreformné krídlo, podporujúce premenu ZSSR na demokratický štátny útvar a uznávajúce právo sovietskych národov na sebaurčenie našlo svojho vodcu v predsedovi ruského parlamentu Borisovi Jeľcinovi, ktorému sa podarilo po úspešnom referende na jar 1991 v Rusku o vytvorení funkcie ruského prezidenta tento úrad v slobodných voľbách obsadiť. V tej dobe už Gorbačov stratil faktickú moc a po potlačenej puči sám z titulu svojej funkcie generálneho tajomníka navrhol rozpustenie KSSZ.²³ V napätej situácii americký prezident George Bush priletel koncom júla 1991 do Moskvy a 31. júla tu podpísal Zmluvu medzi USA a ZSSR o znížení a obmedzení strategických útočných zbraní. Pod vplyvom úspešných rokovaní s Gorbačovom sa Bushová administratíva dostávala do pozícií, v ktorých jednoznačne podporovala Gorbačova, čo na druhej strane viedlo k nedoceneniu vnútropolitckej reality v Rusku a oneskorenej podpore zo strany USA Borisovi Jeľcinovi, ktorý na rozdiel od Gorbačova mohol svoju legitimitu predstaviteľa Ruska odvodzovať priamo od rozhodnutia voličov.

Svetová verejnosť s napätím pozorovala vnútropolitický vývoj a boj proreformného a konzervatívneho krídla komunistov. Internácia M. Gorbačova na Kryme, konfrontácia Jeľcinových stúpencov a konzervatívcov posilnili právomoci a postavenie Borisa Jeľcina. Udalosti vyvrcholili koncom augusta 1991, kedy Gorbačov z titulu generálneho tajomníka navrhol rozpustenie KSSZ a sám z nej aj vystúpil. Začiatkom septembra 1991 sovietska vláda uznala nezávislosť pobaltských republík. 14. novembra došlo k zrušeniu platnosti sovietskej ústavy a Gorbačov vyhlásil, že nový „zväz“ bude mať podobu konfederácie. Pokus Gorbačova aspoň v nejakej podobe udržať ZSSR bol však nerealistický. Pri stretnutí Jeľcina s predsedom ukrajinského parlamentu Leonidom Kravčukom a predsedom bieloruského parlamentu Šuškevičom 8. 12. 1991 bola uzavretá dohoda o ukončení existencie ZSSR k 31. 12. 1991.²⁴ Sovietsky zväz malo nahradiť Spoločenstvo nezávislých štátov. 25. decembra 1991 abdikáciou Michaila Gorbačova na úrad prezidenta a veliteľa ozbrojených síl ZSSR bol ukončený proces zániku ZSSR.

ZSSR zanikol a na jeho troskách vzniklo Spoločenstvo nezávislých štátov, ktorého členmi sa do konca roka stali všetky bývalé zväzové republiky okrem pobaltských krajín a Gruzínska.²⁵ Rozpad Sovietskeho zväzu v roku 1991 urobil definitívnu bodku nielen za studenou vojnu ako takou, ale i za bipolárnym charakterom medzinárodného prostredia. Ruska federácia, prevažne národný štát s približne 150 miliónmi obyvateľov sa do konca roka 1991 premenil na štátny útvar, ktorého hranice sa posunuli späť do polovice 19. storočia a v Európe dokonca do

---

bola otázka nemecko-poľských hraníc a otázka odsunu sovietskych vojsk zo základní v NDR. Oba problémy boli úspešne zmluvne vyriešené a definitívne vyriešením medzinárodno-právneho postavenia Nemecka počas stretnutia nemeckých predstaviteľov a zástupcov veľmocí 12. septembra 1990 v Paríži, kde bol aj dohodnutý dátum zjednotenia na 3. október 1990.

²³ V napätej situácii, deň pred chystaným podpisom novej zväzovej zmluvy sa konzervatívne prúdy v rámci KSSZ na čele so Štátnym výborom pre výnimočný stav (Jazov, Krjučkov, Pavlov, Janajev) pokúsilo strhnúť na seba moc a internovali prezidenta Gorbačova na Kryme. Mocenský boj v Moskve však vyhrala proreformná skupina okolo ruského prezidenta Borisa Jeľcina. Podrobnosti pozri bližšie In: Švankmajer, M.: Dějiny Ruska. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 480-485.

²⁴ Signatári zmluvy svoju legitimitu odvádzali z roku 1922, kedy boli nimi zastupované republiky zakladateľmi ZSSR.

²⁵ Gruzínsko pod ruským nátlakom do SNŠ vstúpilo až v roku 1993.

starých hraníc zo 17. storočia. 20 miliónov etnických Rusov sa ocitlo mimo hraníc Ruska a stali sa významným geopolitickým faktorom.

Zmeny nastali aj v tradičnom geopolitickom pomenovaní globálnej situácie. Pre výstižný popis charakteru medzinárodného prostredia formovaného procesom zániku ZSSR sa začalo presadzovať slovo unimultipolárny, ktoré celkom presne vystihovalo situáciu, v ktorej jedna z dvoch proti sebe stojacích superveľmocí bola nahradená síce neporovnateľne vojensky a ekonomicky slabšími, ale za to početnejšími regionálnymi hegemonmi. Jedna z dvoch hlavných svetových veľmocí - Spojené štáty americké si však svoje postavenie upevnili, v mnohých oblastiach sveta dokonca na úkor bývalého hegemóna - ZSSR.²⁶ Na rozpad sovietskeho bloku, zánik Varšavskej zmluvy a koniec bipolárneho konfliktu muselo Rusko reagovať realisticky. Začala sa formovať nová ruská zahraničná politika, ktorá podľa Holzera v prvej etape svojho formovania mala nasledovné ambície²⁷. Po prvé, budovať vlastnú zahraničnú suverenitu Ruska. Po druhé, nanovo definovať vzťahy s bývalými sovietskymi republikami a nakoniec po tretie - adaptovať vlastnú zahraničnopolitickú doktrínu na univerzálne štandardy medzinárodného práva.

Prvý minister zahraničných vecí Ruskej federácie Andrej Kozyrev viedol ruskú zahraničnú politiku so zámerom, aby zabránil izolácii krajiny. Jeho koncepcia vychádzala z premisy, že Rusko po prekonaní transformačných problémov opäť zaujme postavenie svetovej veľmoci.²⁸ Ruské politické elity sa v rokoch 1992-1993 orientovali na politiku, ktorej cieľom bolo ustanovenie OBSE ako najrozhodujúcejšieho mechanizmu európskej bezpečnosti. Prirodzene, Rusko si chcelo uchovať postavenie najvýznamnejšieho partnera Západu (a predovšetkým Spojených štátov) a na tomto základe vybudovať s USA strategické partnerstvo.²⁹ Administratíva republikánskeho prezidenta Georga Busha započala tzv. „rusocentrickú“ politiku a otázku rozširovania NATO zatlačila do úzadia čisto americko-ruská agenda. Predovšetkým išlo o otázku znižovania arzenálov strategických zbraní.³⁰ Po rozpade Sovietskeho zväzu bola problematika dedičstva záväzkov zo zmluvy START I vyriešená tzv. Protokolom k Zmluve medzi USA a ZSSR o znížení a obmedzení strategických útočných zbraní (tiež Lisabonský protokol zmluvy START I) z mája 1992, ktorý zohľadňoval realizáciu tejto zmluvy v nových medzinárodných podmienkach po rozpade ZSSR. Uznával Rusko, Bielorusko, Kazachstan a Ukrajinu za nástupnícke štáty v zmysle záväzkov vyplývajúcich zo zmluvy. Podľa zmluvy jediným držiteľom jadrových zbraní sa stalo Rusko. Uznanie Ruskej federácie za faktického pokračovateľa ZSSR sa stalo počiatkom „rusocentrickej“ politiky Západu, ale predovšetkým USA a zaznávaním postavenia ostatných bývalých zväzových republík

²⁶ Pozri bližšie: Tomáš, R. : Americké hospodárske sankcie v 90. letech 20. století. In : Mezinárodní politika. 2/2003, s. 44-63.

²⁷ Holzer, J. : Politický systém Ruska. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 124.

²⁸ V tejto súvislosti hovoríme o tzv. Kozyrevovej doktríne (pod oficiálnym názvom „Koncepcia zahraničnej politiky RF“), ktorá videla v priblížovaní sa k Západu a vo vytvorení integrovaného bezpečnostného systému „od Atlantiku po Ural“ záruku bezpečnostného vývoja vo svete. Jej cieľom bolo postaviť otázku bezpečnosti v Európe na línii Moskva - Brusel - Washington a takýmto spôsobom zabrániť, alebo aspoň spomaliť proces plánovaného rozšírenia NATO. Rátala taktiež svojím, počas ktorého sa liberálne, demokratické a prosperujúce Rusko stane magnetom priťahujúcim krajiny bývalého sovietskeho bloku.

²⁹ Rusko si uvedomovalo, že napriek oslabeniu zostalo jadrovou veľmocou a na tomto základe si nárokovalo na špecifické postavenie medzi postsovietskymi krajinami predovšetkým v zahraničnej politike Spojených štátov amerických. Prevzalo taktiež miesto po ZSSR v Rade bezpečnosti OSN. K názorom na americkú politiku vo vzťahu k Rusku začiatkom 90. rokov pozri bližšie Brzezinski, 1999, Cohen 1995 etc.

³⁰ K politike administratívy prezidenta G. Busha k Európe a postsovietskemu priestoru pozri bližšie: Internationale Beziehungen. Frieden und Sicherheit in den 90er Jahren, 246/1995, s.39 – 42.

– predovšetkým Ukrajiny. Vytvorili sa tak predpoklady návratu Ruska k veľmocenskej politike, zaobalenej do prozápadnej rétoriky, ktorá sa naplno prejavila po odchode „zapadnikov“ z vlády v polovici 90. rokov. Analýza vnútropolitických faktorov v USA a v Ruskej federácii, spolu s analýzou vzájomných americko-ruských vzťahov v chronologickom slede budú predmetom našej práce v nasledujúcich častiach.

Na to, aby sme hlbšie analyzovali americko-ruské vzťahy v 90. rokoch, je nevyhnutné poznať pozadie tvorby zahraničnej politiky (foreign policy making) v oboch krajinách. To nám umožní pochopiť procesy tvorby zahraničných politik, predovšetkým odpovedať na kľúčové otázky – 1. Na aké tradície nadväzujú a ktoré nové prvky zahraničných politik dominujú v prístupe oboch krajín? 2. Aké sú hlavné ideologické zdroje chovania USA a Ruska v medzinárodných vzťahoch?

3. Aký je vplyv jednotlivcov a skupín, ktoré majú vplyv na zahraničnú politiku v oboch krajinách? 4. Do akej miery sú pre Spojené štáty, ako aj pre Ruskú federáciu určujúce geopolitické, ekonomické a vojensko-strategické aspekty?

V dôsledku toho, že Rusko prešlo po rozpade ZSSR podstatnými štrukturálnymi zmenami, ktoré sa odzrkadlili aj v oblasti zahraničnej politiky, najprv sa pokúsime načrtnúť tvorbu zahraničnej politiky v Ruskej federácii. Politický kurz v krajine po rozpade ZSSR nebol výlučne pod taktovkou Kremľa, ale z časti na ňom začali participovať aj inteligencia a spoločnosť ako taká. Vláda, profesionálne zahraničnopolitické inštitúcie, politické strany, výskumné centrá a masové médiá boli taktiež zapojené do debát o ruskej zahraničnej politike. Ako ďalej rozvádzajú Rahr a Krause: „Po rozpade Sovietskeho zväzu boli nové ruské politické elity konfrontované s niekoľkými zahraničnopolitickými problémami, z ktorých sa ako centrálny problém vykryštalizovala snaha o demonštratívnu rozlúčku so starými praktikami z čias ZSSR. Totiž, západné krajiny očakávali od Ruska transformáciu imperialistickej zahraničnej politiky ZSSR v demokratickú politiku.“³¹ Tieto očakávania boli o to väčšie, že Rusko už ekonomicky a ani politicky nepredstavovalo superveľmoc. Z inštitucionálneho hľadiska hrá v Rusku kľúčovú úlohu v zahraničnej politike prezident. Podľa ústavy prijatej v decembri 1993 boli na prezidenta delegované najvýznamnejšie právomoci v dohadovaní a implementácii medzinárodných zmlúv. Ústava taktiež stanovila prezidenta za hlavu ozbrojených síl, predsedu Bezpečnostnej rady štátu a v podstate mu umožnila vládnuť rozsiahlemu a vplyvnému prezidentskému aparátu. Aj po rozpade ZSSR si na ruskej zahraničnej politike udržali obrovský vplyv priemyselné a finančné elity, v záujme presadzovania vlastných obchodno-politických cieľov. Tieto tzv. „lobby“ častokrát preferovali vlastné záujmy, nehladiac pri tom na zahraničnopolitické dôsledky a bezpečnostnú stratégiu štátu.³²

Vplyv legislatívnej vetvy štátnej moci v Ruskej federácii na zahraničnú politiku je podľa niektorých autorov (Rahr, Krause) minimálny. Právomoci dané parlamentu v oblasti zahraničnej politiky zahŕňajú len rozpočtové kontroly, prijímanie a potvrdzovanie medzinárodných dohôd a nasadzovanie ruských jednotiek do vojenských a mierových operácií. Zahraničnej politike sa venujú tri parlamentné výbory (pre medzinárodné záležitosti, pre geopolitiku a pre Spoločenstvo nezávislých štátov). V priebehu 90. rokov v súlade s posilňovaním moci prezidenta klesal vplyv Dumy na praktický výkon štátnej politiky.

³¹ Rahr, A. – Krause, J. : Russia's New Foreign policy. Arbeitspapiere zur Internationalen Politik. Bonn: Research Institute of the German Society for Foreign Affairs, 1995, s.4.

³² Typickým príkladom bol napríklad tlak „energetickej lobby“ na Kremel' v otázke podpisu dohody o nukleárnej spolupráci s Iránom, pred podpisom ktorej varoval prezident Jel'cina minister zahraničných vecí Kozyrev z dôvodov obavy izolácie zo strany Spojených štátov a ostatných západných krajín.

Bezpečnostná rada predstavuje v ruskom politickom systéme inštitúciu, ktorá funguje pod prezidentskou taktovkou paralelne s vládou. Jej súčasťou je rad medziagentúrnych komisií a oddelení. Základné jadro Bezpečnostnej rady má 5 členov a okrem prezidenta to sú viceprezident, predseda vlády, sekretár Bezpečnostnej rady a predseda najvyššieho soviету.³³ Ostatní členovia vlády participujú na práci v Bezpečnostnej rade v tom prípade, ak spadajú prerokúvané problémy do ich rezortnej problematiky. Jej členmi však nie sú len predstavitelia exekutívy, ale i členovia Dumy, analytici a vplyvné vojenské a politické osobnosti. Vplyv Bezpečnostnej rady bol však väčšinou omnoho nižší ako vplyv prezidentových poradcov.

Do decembra 1991 vedenie Ruskej federácie ponúklo len váгну víziu svojich záujmov, činností a vplyvu v postkomunistickom priestore. V tom čase sa Kremel snažil všemožne zabrániť izolácii zo strany Západu. Na koncepciu ruskej zahraničnej politiky existovali koncepcne ucelené smery, ktoré diametrálne odlišne chápali minulosť, prítomnosť i budúcnosť Ruska a jeho zahraničnopolitickej orientácie.³⁴ Jeľcinom sprvu podporovaná prozápadná zahraničná politika – nazývaná aj atlantizmus, bola stelesnená v osobe ministra zahraničných vecí Andreja Kozyreva.³⁵ Táto skupina tzv. neozápadníkov podporovala stanovisko, že Rusko civilizačne je súčasťou západnej civilizácie. Kozyrevova zahraničná politika vychádzala z premisy, že Rusi postupne znova získajú štatút svetovej veľmoci, a to vytvorením strategického partnerstva s USA. Kozyrevovi stúpenci predpokladali, že Spojené štáty budú potrebovať a podporovať silné a stabilné Rusko, čím by sa zvýšila globálna bezpečnosť a pokračovalo sa v procesoch odzbrojovania. Siločiary moci v Kremli ale postupne prešli do rúk politikom, ktorí mali k ruskej zahraničnej politike diametrálne odlišné názory.

V ruskej politickej reprezentácii prevládol „pragmatizmus“. Tento pragmatizmus redefinoval postoj k sovietskej minulosti, k demokratickej rétorike i praktickej politike. Ako píše Rahr a Krause na adresu klímy v ruskej politike, „prestalo sa na ZSSR pozerat' len zo zlého uhla pohľadu, čo súviselo so snahou znovu nastoliť tradičnú veľmocenskú pozíciu Ruska vo svete“.³⁶ Tento trend potvrdil aj prezident Jeľcin, keď v decembri 1992, pod intenzívnym tlakom parlamentu a silných záujmových skupín (priemyselných a vojenských skupín, ktoré do značnej miery spolurozhodovali o rozdelení moci v krajine, k čomu sa ešte vrátíme) nahradil liberálno-reformnú vládu Jegora Gajdara vládou viac „centristickou“ a „pragmatickou“, na čele s Viktorom Černomyrdinom. Tým sa „starým gardám“ umožnil „comeback“ do zahraničnej politiky. Jeľcin zmenu kurzu potvrdil počas návštevy Číny – kde o. i. prezentoval svoju víziu, v ktorej videl Rusko spolupracujúce nielen so Západom, ale aj so svojimi ázijskými susedmi. Ešte viditeľnejšie sa zmena Jeľcinovho postoja prejavila v januári 1993. Kritizoval administratívu USA za jej politiku voči Srbsku a Iraku. Reagoval tak na americkú kritiku predaja high-tech zariadení do Indie, čo Jeľcin komentoval veľmocenským žargónom: „Žiaden štát nemôže rozkazovať tak veľkému národu akým sú Rusi, keď sa rozhodnú niečo

³³ Bezrukov, M. E. : Institutional mechanism of Russian foreign policy. In: Aron, L. – Jensen, M. K. (eds.): The Emergence of Russian foreign policy. Washington : United States Institute of Peace Press, 1994, s.67-77.

³⁴ K ruskej geopolitike a jej koncepciám pozri bližšie: Ištók, R. : Politická geografia a geopolitika. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied FF PU v Prešove, 2003, s. 132 – 142 a Sergunin, A. A.: Měníci se paradigmata. Mezinárodní vztahy v postkomunistickém Rusku. In: Mezinárodní vztahy 3/2000, s. 36 – 58.

³⁵ O atlantizme ako zahraničnopolitickej doktríne pozri bližšie: Duleba, A.: Zahraničná politika Ruska.: historický náčrt a súčasnosť. Vybrané kapitoly z medzinárodných vzťahov a bezpečnosti, V. Bratislava: Štrátny pedagogický inštitút, 2001, s. 60 – 62.

³⁶ Rahr, A.- Krause, J. : Ref. 28, s. 5.

urobiť“.³⁷ Ako vývoj zhodnotil Sergunin: „Okrem toho, že sa pozície atlantistov výrazne oslabili, došlo k rozštiepeniu do dvoch skupín, čo ešte viac oslabilo ich pozície.“³⁸ K tomu došlo na úkor posilnenia skupiny politikov, akademikov a novinárov, ktorí sa na zahraničnú politiku dívali z iného uhla.³⁹ Ešte viac sa posilnili pozície radikálnych skupín, ktoré by sme podľa rétoriky a programu mohli označiť za extrémistické. Tieto skupiny nevylučovali v záujme obnovenia ruskej dominancie v euroázijskom priestore použiť militantné prostriedky. Inými slovami, „podporovali Srbov v občianskej vojne v bývalej Juhoslávii, odmietali angažovanie sa OSN v Bosne ako konšpiráciu Západu proti Slovanom“.⁴⁰ V januári 1993 podpísal Boris Jeľcin s Georgom Bushom zmluvu START II, podľa ktorej sa Rusko a USA zaviazali do roku 2003 znížiť počty strategických jadrových hlavíc.⁴¹ Ruský prezident Jeľcin v apríli 1993 predstavil novú ruskú zahraničnopolitickú doktrínu, ktorá bola spoločným dielom ministerstva zahraničných vecí, ministerstva obrany, bezpečnostnej rady a zahraničnej rozviedky.⁴² Doktrína vypracovaná už v januári 1993 odrážala posun v ruskej zahraničnej politike.⁴³ Tá sa stala ambicióznou a bola zameraná na zvýšenie globálneho postavenia krajiny. Do centra pozornosti sa dostala otázka „národného záujmu“ a vzrástol vplyv euroasianistov a tzv. deržavnikov.⁴⁴ Vo vzťahu k Spojeným štátom americkým sa v nej konštatuje, že „existujú v Spojených štátoch sily, ktoré sa na spoluprácu a rozvoj americko-ruských vzťahov pozerajú skepticky“ a tiež že, „absencia antagonistických postojov v našich vzťahoch so Spojenými štátmi neznamena totálnu absenciu konfliktu.“⁴⁵ V oblasti vojenskostrategickej sa konštatuje, že partnerstvo síce zabezpečilo vznik nástrojov na zabezpečenie bezpečnosti, no v USA existujú konzervatívne kruhy, ktoré v záujmoch amerického vojensko-priemyselného komplexu požadujú znovu otvoriť rozhovory o Dohode ABM. Na

³⁷ Rahr, A. – Krause, J. : Ref. 32, s. 6.

³⁸ Kozyrevovi stúpenci sa stali dôraznejšími ako k liberálom, tak aj k neoimperialistom. Liberáli sa od Kozyrevovej skupiny líšili v dôraze pokračovania dialógu a spolupráce so Západom.

³⁹ Z. Brzezinski rozlíšil tri koncepcie, ktoré reagovali na rozpad Sovietskeho zväzu. Je zaujímavé, že všetky tri sa vzťahovali k postaveniu voči Spojeným štátom americkým. Rozdelil ich nasledovne: 1. skupina preferujúca strategické partnerstvo so Spojenými štátmi 2. skupina, ktorá pokladala za sféru ruského záujmu bývalé sovietske republiky a nestavala sa a priori proti Spojeným štátom 3. skupina podporujúca myšlienku „protialiancie“, ktorej cieľom by bolo obmedzenie americkej prevahy v Eurázii. V súvislosti s touto klasifikáciou Brzezinski poznamenáva, že team prezidenta Jeľcina pôvodne zastával prvú zo zmienovaných koncepcií, ale skoro prešiel na pozície druhej skupiny.

⁴⁰ Takto komentoval postoje radikálnych skupín James Richter - profesor politológie na univerzite v Lewistone, Maine, USA. Pozri bližšie: Richter, J. : Russian foreign policy and the politics of national identity. In: Wallander, C. A. (ed.): The Sources of Russian Foreign Policy After the Cold War. Oxford: The John M. Olin Critical Issues Series, 1996, s. 69-93.

⁴¹ Rusko a Spojené štáty sa zaviazali znížiť stavy celkového množstva bojových hlavíc na 3000 až 3500 kusov.

⁴² Rahr, A. – Krause, J. : Ref. 28, s. 6.

⁴³ Hlavné zásady vojenskej doktríny Ruskej federácie boli prejednané v Rade bezpečnosti RF v marci a októbri 1993. K schváleniu tohto dokumentu došlo 2. novembra 1993 a v ten istý deň ich prezident Boris Jeľcin svojim výnosom č. 1833 schválil ako základný dokument vojensko – strategickej povahy.

⁴⁴ Eurasianizmus vznikol ako reakcia na liberálnu zahraničnú politiku zo začiatku 90. rokov, no mal ako prúd oveľa hlbšie korene. Podľa zástancov tejto teórie by si Rusko malo zvoliť tretiu cestu medzi Západom a Východom vychádzajúc z tézy o mesianistickom poslaní Ruska vo svete. Aj v rámci tejto skupiny môžeme hovoriť o dvoch skupinách: demokratickej a slovanofilskej (neoimperialistickej). Predstavitelia druhej skupiny odmietali uznať realitu, v ktorej sa Rusko ocitlo po rozpade ZSSR, kedy sa za hranicami ocitlo 25 miliónov etnických Rusov. Deržavnici (gosudarstvenici) naopak zastávali názor, že ruská zahraničná politika sa má riadiť princípmi sebaobmedzovania a sebestačnosti. Rusko by sa nemalo usilovať o postavenie globálnej veľmoci, ale posilniť si postavenie v rámci SNŠ. Na druhej strane boli veľkými kritikmi rozširovania NATO. Keďže diferenciácia v rámci zahraničnopolitického prístupu v Rusku predstavuje pomerne širokú a komplikovanú klasifikáciu, odporúčame pozrieť bližšie: Simon, G.: Russia's Identity and International Politics. Aussenpolitik III/1997, s. 245 – 266.

⁴⁵ Úplné znenie doktríny pozri bližšie : Rahr, A. – Krause, J. : Ref. 28., Appendix, s. 42-74.

základe uvedeného možno teda usudzovať, že Rusko postupne ustupovalo z idealistických pozícií vo vzťahu k Spojeným štátom. To sa ešte výraznejšie prejavilo v praktickej politike, predovšetkým v činnosti prezidenta Jelčina. V septembri 1993 formou listu zaslaného do Washingtonu, v rozpore so svojimi predchádzajúcimi vyjadreniami, v ktorých podporil vstup Poľska a ďalších krajín do transatlantickej aliance, odmietol myšlienku rozšírenia Aliancie a navrhol, aby bezpečnosť strednej Európy bola zaistená veľmocenskou garanciou. Americká administratíva musela reagovať na zmenu zahraničnopolitickej profilácie Ruska, k čomu sa dostaneme neskôr. Predtým, ako pristúpime k analýze postupnej premeny vzájomných americko-ruských vzťahov, ozrejníme na akých základoch, v akých podmienkach, kým a z akých dôvodov došlo aj k prehodnoteniu amerických postojov vo vzťahu k Rusku.

Americká zahraničná politika je významne štruktúrovaný jav a diferencovaný z mnohých hľadísk. Podľa ústavy, primárne za zahraničnú politiku a vzťahy s cudzinou zodpovedá prezident.⁴⁶ V tomto zmysle prezident menuje veľvyslancov, vyslancov a konzulov a tiež prijíma diplomatických vyslancov. Prostredníctvom administratívy štátneho departmentu (Department of State) na čele so štátnym sekretárom, je zodpovedný za ochranu amerických občanov v zahraničí a za cudzincov v USA.⁴⁷ Taktiež dohaduje medzinárodné dohody, ktoré podľa svojej povahy vyžadujú schválenie v Senáte (zvyčajne je to 2/3 väčšina). Prezident môže taktiež dojednať dohody (executive agreements), ktoré si odobrenie Senátu nevyžadujú. Na čele State departmentu stojí Štátny sekretár (Secretary of state).⁴⁸ Keďže ide o politickú funkciu, je prirodzené, že štátny tajomník sa za výkon svojej administratívy zodpovedá hlavne štátu – prezidentovi USA. Kurz zahraničnej politiky okrem prezidenta a štátneho tajomníka určuje viacero orgánov a poradných zborov, tvorených profesionálnymi diplomatmi a analytikmi.⁴⁹ V závislosti od volebných výsledkov zákonodarnú moc, a teda aj zahraničnú politiku Kongresu určujú členovia a zástupcovia jednej z dvoch hlavných politických síl, teda demokratov alebo republikánov. Aj keď nasledujúce zovšeobecnenie nebude celkom presné, platí pre obe politické strany v oblasti zahraničnej politiky istý súbor princípov, ku ktorým tá či oná administratíva inklinuje. Medzi oboma politickými zoskupeniami neexistujú „zásadné“, teda štrukturálne názorové rozdiely. Môžeme však konštatovať, že republikáni preferujú tradičné „národné záujmy“, sú za prehodnotenie suverenity OSN v medzinárodných vzťahoch, obmedzenie výdavkov zahraničnej pomoci etc., teda predstavujú tzv. konzervatívny prístup k zahraničnej politike. Na druhej strane demokrati podporujú liberálnu imigračnú politiku, preferujú v medzinárodných

⁴⁶ K rozloženiu ústavných kompetencií ako aj k štruktúre politickej moci v USA pozri: Outline of U.S. Government. United States Department of State: Office of International Information Programs, 2000.

⁴⁷ K podrobnej štruktúre ministerstva pozri website: <http://www.state.gov>

⁴⁸ Na čele okrem štátneho sekretára stojí jeho námestník. Významnú pozíciu v štruktúre úradu má aj personálny šéf State departmentu a veľvyslanec USA pri OSN. Úrad je štruktúrovaný do piatich hlavných sekcií: pre politické záležitosti, pre management, pre kontrolu zbrojenia a medzinárodnú bezpečnosť, pre globálne vzťahy a nakoniec pre ekonomiku, obchod a poľnohospodárske otázky. Na čele plánovania stojí riaditeľ politického plánovania a hlavný poradca. Vnútorými záležitosťami úradu sa zaoberajú šéf protokolu a generálny inšpektor. Zahraničnú službu ma na starosti generálny riaditeľ pre zahraničnú službu a personálne otázky. Nižšiu štruktúru potom tvoria oddelenia podriadené podsekretárom s následovným pôsobením v oblasti : administratívy, konzulárnych služieb, demokracie a ľudských práv, diplomatickej bezpečnosti, spravodajstva a výskumu, vnútro -amerických záležitostí, medzinárodných organizácií, vojensko – politických otázok, populácie a migrácie, verejných záležitostí, narkotík a medzinárodného práva a tiež legislatívy. Tie sú doplnené oddeleniami s geografickým zameraním: pre otázky Afriky, Východnej Ázie a Pacifiku, európske a kanadské záležitosti, blízkovýchodnú problematiku a záležitosti juho-východnej Ázie.

⁴⁹ K ústavnému vymedzeniu kompetencií v zahraničnej politike USA pozri bližšie: Boháč, L.: Řízení americké zahraniční politiky. In: Mezinárodní vztahy 7/1996, s. 46 – 52.

vzťahoch internacionalitu, význam OSN a multilateralizmus.⁵⁰ Neoddeliteľnou súčasťou amerických zahraničnopolitických koncepcií sú aj geopolitické teórie, ktoré v americkom poňatí vychádzajú z bipolarity, multipolarity, alebo unilaterality.⁵¹ Do realizácie zahraničnej politiky zasahuje aj legislatívna zložka štátnej moci, dolná komora Kongresu, Snemovňa reprezentantov (House of Representatives), ktorá má pre zahraničnopolitické otázky zriadený zvláštny výbor pre medzinárodné vzťahy (International relations). Horná komora Kongresu – Senát, má pre zahraničnú politiku tiež zriadený stály výbor pre zahraničné vzťahy (Foreign Relations). Dôležitým nástrojom zasahovania Kongresu do oblasti zahraničnej politiky je rozpočtová právomoc. Kongres môže týmto spôsobom výrazne podporiť, alebo naopak úplne zastaviť angažovanie sa Spojených štátov v konkrétnych oblastiach zahraničnej politiky.

Otázka vplyvu verejnej mienky na rozhodnutia americkej zahraničnej politiky je pomerne ťažko zodpovedateľná. Je však známe, že v USA existuje pomerne vysoká miera zhody politických rozhodnutí s verejnou mienkou, i keď to samozrejme nie je pravidlom. Verejný vplyv na politické rozhodnutia je závislý na tom ako prebieha verejná diskusia k problematike, a taktiež akú podporu ktoré stanovisko získa v rozsiahlej štruktúre amerických médií. V zásade platí aj predpoklad, že zahraničnopolitické témy tvoria len marginálne percento záujmu verejnosti, pokiaľ nehrozí angažovanie amerických ozbrojených síl alebo rozhodnutie, ktoré môže výrazne zaťažiť verejné financie na úkor domácich programov. Od konca druhej svetovej vojny americká zahraničná politika sa stala omnoho viac ovplyvňovaná faktormi, ktoré nepochádzajú z verejných zdrojov. Sú to prevažne neštátne organizácie, vplyvné „sektorové“ lobby, veľmi vplyvné etnické lobby a thing-tanks s nezanedbateľným politickým a mediálnym vplyvom.⁵² V závislosti od teoretických východísk existujú v zásade tri typy postojov alebo interpretácií americkej zahraničnej politiky, a to realistické, idealistické (internacionalistické) a izolacionistické. Uvedomujeme si, že analýza týchto postojov je problematickou a mnohvrstvovou, preto naznačíme len najprincipiálnejšie charakteristiky jednotlivých „škôl“. Realisti vidia Spojené štáty ako krajinu, ktorá sa nijako nelíši od iných krajín a odmietajú názor, že americká zahraničná politika akosi stojí „mimo“ ostatných politik iných štátov, že je vznešenejšia a menej sebecká. Realistické poňatie zahraničnej politiky chápe medzinárodný poriadok ako kombináciu „sily“ a „rozumu“, zastrašovania, moci, legitimity, boja a diplomacie, anarchie a spoločenstva.⁵³ Izolacionizmus rezignuje na tieto prostriedky, alebo prinajmenšom ich obmedzuje na záujmy štátu. Má v USA svoje korene v 19. storočí, kedy sa Amerika dištancovala od politického diania v Európe a vyvrcholil v Monroovej doktríne.⁵⁴ Tento postoj v podstate dominoval

⁵⁰ Pozri bližšie: Handl, V.: Amerika mezi proudy. In: Mezinárodní politika 6/1995, 14. – 16.

⁵¹ Pozri bližšie: Kupka, M.: Moderní geopolitické teorie v USA. In: Mezinárodní vztahy 2/2001, s. 83 – 97.

⁵² Medzi najvplyvnejšie think-tanks s dosahom na zahraničnú politiku patria Council on Foreign Relations, Hoover Institutions, Heritage Foundation, American Enterprise Institute, Carnegie Institute, Woodrow Wilson Institute a mnoho ďalších. Z pozícií svojho ideovo-politického zamerania dokážu tieto organizácie vyvíjať konkrétne politické aktivity a tiež sú zdrojom „ideí“ a „myšlienok“, ktoré sa spätne snažia presadiť.

⁵³ Medzi teoretikov a stúpcov zahraničnopolitického realizmu patria o. i. : H. J. Morgenthau, H. Kissinger, G. Kennan, R. Niebuhr, K. Thomson atď.

⁵⁴ V roku 1823 americký prezident James Monroe zaslal listy európskym panovníkom v ktorých deklaroval nezáujem vlády USA na dianie v Európe, pričom požadoval reciprocitu od európskych vlád. Americký kontinent v listoch európskym panovníkom definoval ako oblasť životných záujmov USA a deklaroval odhodlanie vlády Spojených štátov zakročiť v prípade pokusu obnoviť koloniálne pozície európskych mocností v Amerike. Na tieto myšlienky nadviazal začiatkom 20. storočia prezident T. Roosevelt, kedy už USA disponovali silou schopnou zásady Monroovej doktríny presadiť aj v praxi.

v americkej politike až do prvej svetovej vojny a po roku 1918 bol dôvodom nevstúpenia USA do Spoločnosti národov. Podstatou izolacionistického poňatia zahraničnej politiky je rezignácia na vývoj medzinárodných vzťahov, pokiaľ sa nedotýkajú tzv. „národných záujmov“. Definitívne zatlačenie izolacionistických tendencií priniesol až koniec druhej svetovej vojny a Trumanova doktrína.⁵⁵ Od tohto obdobia americké administratívy podľa potrieb revidovali mieru americkej angažovanosti vo svete. Tretím smerom je tzv. internacionalizmus, v minulosti reprezentovaný predovšetkým prezidentmi Theodorom Rooseveltom a Woodrowom Wilsonom, pričom prvý ako republikán mal oveľa bližšie k realistickému intervencionizmu a druhý ako demokrat k internacionalistickému idealizmu, pričom tieto tendencie prevažujú u republikánov, resp. demokratov dodnes. Od prvej polovice 70. rokov, s nástupom H. Kissingera ako kľúčovej postavy americkej zahraničnej politiky prevažuje realistický prístup. Nezvrátil sa však hlavný sklon Američanov formulovať zahraničnú politiku s poukazom na univerzálne hodnoty – na práva národov a jednotlivcov, teda nie len s poukazom na národný záujem o bezpečnosť.⁵⁶ Takto vytvárala zahraničnú politiku aj administratíva prezidenta Reagana a neskôr na ňu nadviazal jeho nástupca George Bush a omnoho viac potom George W. Bush.⁵⁷ Žiada sa ešte spomenúť, že napriek vyššie spomenutému členeniu v USA môžeme nájsť rôzne kombinácie vyššie spomenutých škôl (izolacionistických realistov i izolacionistických idealistov etc.)

2. USA A RUSKO AKO GLOBÁLNI PARTENRI A SÚPERI

Prvé kroky k tomu, aby sa z bývalých globálnych súperov USA a Ruska stali globálni partneri siahali do počiatku budovania vzťahov medzi USA a novo vzniknutými štátnymi útvarmi, ktoré vznikli po rozpade ZSSR. Nová skutočnosť, a síce, že Rusko prevzalo medzinárodnopolitické záväzky Sovietskeho zväzu, ale že nebolo schopné prevziať aj jeho mocenskú pozíciu, sa stala v rokoch 1991-1993 predmetom diskusií na všetkých úrovniach, ktoré sa týkali americko-ruských

---

Obsah doktríny sa vývojom redefinoval tzv. „corollaries“, teda upresneniami-dodatkami. Rooseveltovu „corollary“, bola teda zásada použitia „medzinárodných bezpečnostných síl“ pri prevencii európskych intervencií. Monroovou doktrínou boli ospravedlňované viaceré americké ozbrojené intervencie, napr. vylodenie v Zátok svíň (1961), či invázia do Dominikánskej republiky (1965).

⁵⁵ Trumanová doktrína z marca roku 1947 zaväzovala USA poskytnúť pomoc ľudu krajín, kde sa bojuje proti vonkajšiemu tlaku a nastoleniu nedemokratického režimu. Vyhlásil ju prezident Truman pred americkým Kongresom a ako odpoveď mu ten schválil 400 miliónov dolárov a neskôr (1948) ďalších 12 miliárd dolárov rozvojovej pomoci v rámci Marshallovoho plánu pre západnú Európu. Trumanova doktrína mala obrovský prínos pri formovaní antikomunistického konsenzu v americkej politike, hospodársku rekonštrukciu Európy, no na druhej strane razantne prispela (podľa liberálnej kritiky) k zvýšeniu vplyvu exekutívy na americkú politiku na úkor Kongresu. V určitom zmysle pokračovaním Trumanovej doktríny bola tzv. Eisenhowerová doktrína z r. 1957, ktorá zmocňovala amerického prezidenta k použitiu ozbrojených síl, ak o to požiada ktorákoľvek krajina napadnutá národom ovládaným komunizmom. Táto doktrína reflektovala špecifickú situáciu na Blízkom východe, ktorý sa v 50. rokoch stal vhodnou pôdou na export komunistickej ideológie.

⁵⁶ Pozri bližšie: Barša, P.: Zdroje amerického chování. In: Mezinárodní vztahy 2/2003., s. 5-22. K vývoju zahraničnej politiky USA v 90. rokoch pozri tiež: Suchý, P. (ed): Zahraniční politika USA v devadesátých letech dvacátého století. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2001.

⁵⁷ V ich zosobnení predstavuje tzv. neokonzervativizmus syntézu univerzálnych cieľov a pragmatické využitie donucovacích prostriedkov (vojenská sila) za účelom jednak ochraňovať národné záujmy a zároveň pri tom obhajovať medzinárodný poriadok a ideály slobody

vzťahov.⁵⁸ Vladimir Lukin, neskorší predseda zahraničného výboru Štátnej dumy komentoval novú bezpečnostnú situáciu Ruska slovami, že: „v minulosti bolo Rusko presvedčené, že síce pokulháva za Európou, ale má predstih pred Áziou. Lenže vývoj v Ázii od tej doby pokročil rýchle dopredu ... V skutočnosti sa nenachádzame medzi „modernou“ Európou a „zaostalou Áziou“, ale ocitli sme sa v akomsi podivnom priestore medzi dvoma „Európami.“⁵⁹ Pri skúmaní vývoja americko-ruských vzťahov je preto nevyhnutné zdôrazniť „jedinečnosť“ a „špecifickosť“ ruskej situácie po roku 1991 aj v kontexte národných ruských dejín.

Ako sme teda naznačili, v prvej polovici 90. rokov existovala na oboch stranách snaha o spoluprácu a koordináciu zahraničných politik Ruska a Spojených štátov. Ako píše Z. Brzezinski, „Američania začali pre vzťah Moskvy a Washingtonu raziť heslo „vyspelé strategické partnerstvo“, čím sa snažili dovtedajšie súperenie nahradiť termínom novej spolupráce“ (Brzezinski, 1999, s.105). Základy prístupu, ktorý v prvom rade bral do úvahy postoj Ruska, a až v druhom slede postoje ostatných postkomunistických krajín položila ešte administratíva prezidenta G. Busha a z veľkej časti ho prebrala nová demokratická administratíva prezidenta B. W. Clintona, a to predovšetkým v prvom volebnom období. Partnerstvo s demokratickým Ruskom a zdôrazňovanie globálnej úlohy Ruska a USA sa stali hlavným princípom novej americkej globálnej stratégie.

2.1 STRATEGICKÁ SPOLUPRÁCA JEJČIN-CLINTON. ROZŠÍROVANIE NATO.

Prezident G. Bush nedokázal presvedčiť obyvateľov, že dokáže viesť Spojené štáty nielen v zahraničnej politike. Rýchle sa meniaci svet na začiatku 90. rokov si vyžadoval maximálnu koncentráciu americkej administratívy na situáciu vo svete. Aj keď vláda G. Busha dokázala „moderovať“ rozpad bipolárneho svetového poriadku, viesť širokú koalíciu pri vyhnaní Iračanov z Kuvajtu a konkretizovať nové hrozby svetovej stabilizy (ako to zachytáva Národná bezpečnostná stratégia z januára 1993) – regionálne konflikty a nárast počtu krajín vlastniacich rozsiahle arzenály biologických, nukleárných a chemických zbraní, väčšina otázok, ktoré nový svetový systém vygeneroval zostala nezodpovedaná. Na vlnu očakávaných zmien bol v novembri roku 1992 za prezidenta Spojených štátov amerických zvolený Bill Clinton.⁶⁰ Do funkcie nastúpil v januári 1993 a nástup jeho administratívy priniesol isté zmeny v americkej zahraničnej politike, ktoré sa pokúsime analyzovať na vývoji americko-ruských vzťahov. Aj ruská zahraničnopolitická doktrína na margo vládných

---

⁵⁸ Do centra týchto diskusií sa dostala otázka možného rozšírenia NATO na východ. Z Moskvy sa čoraz častejšie ozývali hlasy o neprijateľnosti takéhoto rozšírenia pre Rusko. Dôkazom toho boli vyhlásenia vtedajšieho šéfa rozvedky Jevgenija Primakova i samotného prezidenta B. Jeľcina o tom, že sú tým ohrozené ruské národné záujmy v strednej a východnej Európe. Ruskí predstavitelia sa aspoň verbálne snažili vzkriesiť ruské zahranično-politické ambície. Rusko čelilo tlaku vo viacerých smeroch. Smerom na juhovýchod stratilo Rusko rozhodujúci vplyv na Kaspické more a muselo sa vysporiadať s nezávislosťou na suroviny a populáciu významné krajiny ako Kazachstan, Uzbekistan a Azerbajdžan. Na Ďalekom východe k územným zmenám nedošlo, avšak rusko - čínska rovnováha sa výrazne nachýlila na čínsku stranu. Sibírske priestory by sa do budúcnosti mohli stať významným geopolitickým faktorom na Ďalekom východe, na ktorý obrovská čínska populácia vyvíja z roka na rok väčší kolonizačný tlak. V Pobaltí stratilo Rusko nezamýšľajúce prístavy a ostalo odkázané na obmedzený prístup k Baltskému moru. Nakoniec, nezávislosť Ukrajiny pripravila Rusko o výsadné postavenie v oblasti Čierneho mora.

⁵⁹ Brzezinski, Z. : Velká šachovnice. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 101.

⁶⁰ Williamson, R. K. (ed.): American history. Bath Bai I He: Parragon Publishing, 1999, s. 218.

zmien konštatovala, že „s nástupom novej americkej administratívy nesmieme pripustiť žiadnu pauzu v našich vzťahoch. Už od samého začiatku musíme zaujať aktívne a asertívne stanovisko, a pokiaľ to bude možné, prevziať iniciatívu a plne presadzovať novú agendu vzájomných vzťahov.“⁶¹ Spojené štáty boli, podľa stanoviska nového prezidenta, ochotné podporovať Borisa Jeľcina, pokiaľ bude naďalej pokračovať v politických a hospodárskych reformách.⁶² Administratíva prezidenta Clintona zavŕšila „rusocentrický“ postoj vo vzťahu k bývalému sovietskemu teritóriu. USA prejavovali pochopenie i pre obnovovanie ruského vplyvu v strategicky významných oblastiach Kaukazu a stredoázijských republík.⁶³ Na druhej strane v auguste 1993 Jeľcin v prejave verejne podporil záujem Poľska na vstup do Severoatlantickej aliancie a označil ho za „zhodný“ so záujmami Ruska. Ako píše Brzezinski, „Zatiaľ čo Clintonova administratíva vtedy stále lipla na svojej politike „predovšetkým Rusko“ a ešte po celé dva roky vyvíjala zúfale snahy v tomto smere, v Moskve dochádzalo k zmene postoja na rozširovanie NATO.“⁶⁴ (Brzezinski, 1999, s. 106.) Postupnú premenu v rusocentrickej americkej politike možno vidieť od konca roku 1993 v dôsledku vnútorných dramatických udalostí na jeseň tohto roka.⁶⁵

V tvorbe ruskej zahraničnej politiky nastal posun v tom smere, že vzrástla úloha silových rezortov na úkor vplyvu ministerstva zahraničných vecí. Kremľ postupne prešiel na pozície striktného odmietania akýchkoľvek snáh o rozšírenie NATO. Významným signálom sa stal list prezidenta Borisa Jeľcina hlavám západných krajín (presnejšie Washingtonu, Bonnu, Paríža a Londýna) z 30. septembra 1993, v ktorom odmietol plány chystaného rozšírenia NATO. Navrhol spoločnú bezpečnostnú garanciu pre potenciálnych členov Aliancie. Mnohí protagonisti ruskej zahraničnej politiky odmietali akceptovať rastúci vplyv Spojených štátov v krajinách stredo-východnej Európy (SVE) a a priori odmietali účasť a úlohu Spojených štátov v Európe. Nemáme pri tom na mysli len konzervatívne kruhy spojené s komunistickým režimom, ale aj „demokratických“ politikov, ktorí sa obávali vzorca, podľa ktorého rozširovanie NATO bude znamenať izoláciu Ruska a pretrhnutie civilizačných väzieb na Európu. Účinné a funkčné globálne partnerstvo, ktoré sa snažili vybudovať tvorcovia americkej a ruskej zahraničnej politiky sa ukázalo ako nereálne. Predovšetkým v Rusku začal, aj v dôsledku razantného ekonomického prepadu prevládať názor, že politika orientovaná na Spojené štáty je nákladná, nevýhodná a prinášajúca úžitok jedine Spojeným štátom. V tomto duchu sa niesli aj niektoré interné dokumenty ruských vládnych agentúr, ako napríklad dokument „Perspektívy rozširovania NATO a záujmy Ruska“ z dielne zahraničnej rozviedky

---

⁶¹ Rahr, A. – Krause, J. : Ref. 28, s. 59. Ďalej sa konštatovalo, že „Základná práca už bola urobená. Pozitívna spolupráca s predchádzajúcou americkou administratívou musí byť potvrdená, špeciálne pokračovať v kurze osobných kontaktov a stretnutí ruského prezidenta a novozvoleného amerického prezidenta.“

⁶² Nový viceprezident Al Gore odobril zmenu hospodárskych reforiem v Rusku svojim názorom, že šoková terapia priniesla Rusku sociálne problémy a svojou kritikou Medzinárodného menového fondu, ktorý striktné trval na prísnych podmienkach poskytovania pomoci Rusku.

⁶³ Švankmajer, M. : Ref. 20, s. 493.

⁶⁴ Ústretová politika Clintonovej administratívy vôbec sa odzrkadlila aj vo vzťahu k OSN, pričom v posilnení tejto organizácie videla cestu k posilneniu aj amerického postavenia vo svete. Pozri bližšie: Spiegel, D.: Spojené štáty a Spojené národy. In: Mezinárodní politika 11/1996, s. 16. - 18.

⁶⁵ Vnútropolitický vývoj v Ruskej federácii mal rozhodujúci vplyv aj na zahraničnú politiku. Prezident B. Jeľcin po vyhlásení výnimočného stavu a ozbrojenom potlačení opozičného parlamentu presadzoval kroky, ktoré mali viesť k ústavnému posilneniu prezidentských právomocí. Referendum z 12. decembra 1993 úspešne zvýšilo prezidentské právomoci. Viac k problematike ústavných zmien v Rusku pozri analýzu : Easter, G. M.: Preference for Presidentialism. Postcommunist Regime Change in Russia and the NIS. World Politics, Vol. 49, No. 2, January 1997, s. 184-211.

a prijatie novej bezpečnostnej doktríny (november 1993).⁶⁶ Opatrný postoj Spojených štátov sa prejavil aj v dovtedy „nejasnému“ postoju v otázke rozširovania Severoatlantickej aliancie.

V januári 1994 na Bruselskom summite NATO bol schválený program Partnerstvo pre mier, ktorý do budúcnosti mal zabezpečiť dialóg medzi členskými krajinami Aliancie a uchádzačmi o členstvo v nej.⁶⁷ Vedúci predstavitelia NATO schválili 10. 1. 1994 vyhlásili program Partnerstvo pre mier, v ktorej zdôraznili, že čl. 10 Washingtonskej zmluvy naďalej predpokladá otvorenosť Aliancie všetkým pripraveným štátom na členstvo.⁶⁸ Táto iniciatíva novej americkej administratívy bola predstretá ešte v decembri 1993, no bola prijatá „rozporuplne“. Na jednej strane krajiny snažiace sa o členstvo v Aliancii uvítali pevnejšie väzby, ktoré Partnerstvo ponúkalo. Na druhej strane neprinášalo kandidátskym krajinám žiadne záruky, čo vyhovovalo predovšetkým Rusku. To po krátkom váhaní k Partnerstvu pristúpilo podpisom Rámcového dokumentu 22. 6. 1994. Individuálny program podpísal minister zahraničných vecí Kozyrev až 1. decembra 1994. Vyhlásenie Partnerstva na krátku dobu v priebehu roku 1994 prinavrátilo priateľsky a konštruktívny postoj Moskvy k Spojeným štátom, pretože „splňal predstavy Moskvy o úcte k veľmocenskému postaveniu Ruska.“ (Fidler, Mareš, 1997, s. 231.) Prejavilo sa to aj v tom, že Rusko napriek výraznému odporu opozície v Dume podporilo rezolúciu OSN prikazujúcu Srbom (pod hrozbou leteckých úderov) opustiť oblasť Goražde. Clintonova administratíva sa myšlienkou Partnerstva snažila vyriešiť viacero problémov, ktoré európsky bezpečnostný systém vyžadoval – vzťah Aliancie a Ruska, novú definíciu vzťahov Aliancie a krajín SVE a tiež vymedzenie nového poslania NATO v Európe.⁶⁹

Postupne pod tlakom východoeurópskych krajín ale aj kvôli priostrujúcej sa rétorike ruskej politickej reprezentácie v americkej administratíve silneli pozície zástancov a podporovateľov rozšírenia oblasti amerických záväzkov v Európe a rozšírenia NATO. Začiatkom roku 1994 sa vyprofiloval k otázke rozšírenia aj postoj prezidenta Clintona, výrazne ovplyvnený udalosťami v Moskve na jeseň roku 1993. Viacero osobných rokovaní s lídrami stredoeurópskych krajín, predovšetkým s Václavom Havlom a Lechom Walesom prispelo k premene „rusocentrickej“ americkej politiky vo vzťahu ku krajinám SVE. Z vnútorného pohľadu americkej administratívy ako konštatujú Mareš a Fidler, „Hlavnými prívržencami myšlienky rozšírenia v tej dobe boli úradníci strednej úrovne State departmentu a prezidentovi poradcovia „podobného rangu“ v Bielom dome. Z vysoko postavených osobností ju presadzoval jedine vtedajší poradca prezidenta pre otázky národnej bezpečnosti Anthony Lake“ (Mareš, Fidler, 1997, s. 235). Definitívny príklon prezidenta Clintona

⁶⁶ Slovník použitý vo vojenskej doktríne, a teda – „jadrová rovnováha“, a definovanie oprávnení na ozbrojený zásah v prípade, ak „pôjde o obranu suverenity a územnej celistvosti, iných životne dôležitých záujmov RF, ak dôjde k uskutočneniu agresie proti nej alebo jej spojencom“ ako aj v prípade „rozšírenia vojenských blokov a zväzov na úkor záujmov vojenskej bezpečnosti RF“, priamo svedčia o zmene, ktorou prešlo Rusko v druhej polovici roka 1993. Tlak komunistickej a nacionalistickej opozície, ale aj ďalšie ekonomické, vnútropolitické a zahraničnopolitické podmienky sa pod túto premenu výrazne podpísali. Pozri bližšie: Rahr, A - Krause, J.: Ref. 28

⁶⁷ Prvé kroky k nadviazaniu tohto dialógu siahali ku koncu roku 1991, kedy svoju činnosť zahájila Severoatlantická rada pre spoluprácu, ktorej členmi bolo 16 členských krajín NATO a postkomunistické krajiny vrátane Ruska. Na schôdzkach tohto orgánu sa schádzali ministri zahraničných vecí s programom konzultácií v otázke prehĺbenia spolupráce účastníckych krajín. Oficiálne bol program Partnerstvo pre mier vyhlásený 10.-11. januára 1994. Jediné záruky, ktoré priniesol, boli konzultačného charakteru. Základným orgánom Partnerstva sa stal Politicko-vojenský riadiaci výbor a Koordinačná skupina Partnerstva.

⁶⁸ Neoficiálny preklad pozri bližšie In: Mezinárodní politika 1/1994 , 30-31.

⁶⁹ K problematike Partnerstva ako aj jeho kritiky pozri bližšie: Štěpanovský, J. : Partnerství pro mír – projekt a jeho kritici. In: Mezinárodní vztahy 3/1994 , s.5-12.

k rozšíreniu nastal v polovici roka 1994, keď sa prezident pripravoval na cestu do Európy s posolstvom pre krajiny SVE, že „nie či, ale kedy“ k rozšíreniu príde.⁷⁰ Postupne sa k myšlienke rozšírenia pridala väčšina vládnych činiteľov a taktiež republikánska väčšina v Kongrese. Medzi hlavnými argumentmi podporujúcimi rozšírenie bola snaha zaplniť mocenské „vákuum“ v oblasti a potreba zaštitíť demokratické procesy po páde sovietskeho bloku. Nie nepodstatným dôvodom rozšírenia Aliancie pre zástancov takéhoto kroku (H. Kissinger, Z. Brzezinski, R. Lugar, J. Helms) bolo i posilnenie strategického postavenia Ameriky v Európe a s tým súvisiace upevnenie ekonomických pozícií na kontinente. Na druhej strane existovala pomerne silná skupina, ktorá rozšírenie odmietala.⁷¹ Tá uvádzala množstvo dôvodov, prečo otvorenie NATO novým demokraciám pokladala za „historickú chybu“. Jednak by takýto krok údajne posilnil nedemokratickú opozíciu v Rusku a ohrozil by sa tiež proces odzbrojovania. Pre samotné Spojené štáty by tak vznikli komplikácie v dôsledku rozšírenia bezpečnostných záruk na krajiny s početnými vnútornými konfliktami a nestabilnými demokratickými inštitúciami. Nie nepodstatným argumentom bola neúnosná finančná záťaž, ktorú by prípadné rozšírenie pre štátny rozpočet USA prinieslo. Z geopolitických argumentov zazneli napr. aj tie, ktoré upozorňovali, že jedine silné Rusko dokáže zastaviť ofenzívu islamu v strednej Ázii a taktiež vyvážiť rastúci ekonomický a politický vplyv Číny.

V decembri 1995 však zasadnutie Rady NATO vydalo komuniké, ktoré obsahovalo plán rozšírenia Aliancie do strednej Európy. Predchádzalo jej vydanie internej štúdie o rozšírení v septembri 1995, ktorá obsahovala všeobecné požiadavky a procedúry, ktoré mali potenciálni členovia splniť pred vstupom do Aliancie.⁷² Ako tento vývoj zhodnotil Duleba: „Kozyrevovi sa teda nepodarilo dosiahnuť hlavný cieľ: obnoviť strategické pozície Ruska vo svetovej politike vrátane postavenia v Európe, t. j. v úlohe tesného spojenca a strategického partnera Spojených štátov. Otázka odchodu Kozyreva z postu ministra zahraničia ku koncu roku 1995 bola už iba otázkou času.“ (Duleba, 2001, s. 65.) Kozyrevovi nepomohla ani vlastná rétorická zmena kurzu v štýle vyjadrení, že „Rusko musí v oblastiach, ktoré po stáročia patrili do sféry jeho vplyvu, udržať svoju vojenskú prítomnosť.“ (Brzezinski, 1999, s.112) Vo februári 1995 Jeľcin obvinil Kozyreva z toho, že cestou partnerstva so Spojenými štátmi a ostatnými západnými krajinami nedokázal zabrániť rozširovaniu NATO. Okrem iného bolo Kozyrevovi vyčítané aj to, že Rusko bolo na úkor Spojených štátov vytlačené z procesu riešenia situácie na Balkáne a na Blízkom východe a v neposlednom rade chýbajúca politika „ochrany“ ruskej menšiny v „blízkom zahraničí“, nedoriešené vzťahy k rade bývalých sovietskych republík, predovšetkým k Ukrajine a stredoázijským republikám. Ťažisko tvorby ruskej zahraničnej politiky sa presunulo

⁷⁰ V tejto súvislosti Clintonov poradca Daniel Fried popísal stratégiu rozširovania ako päť NIE: 1. žiadny odklad v rozšírení NATO 2. žiadne ruské veto v Aliancii 3. žiadne druhoradé členstvo pre nikoho 4. žiadne podriadenie NATO nejakej inej organizácii 5. žiadne vylúčenie ktorejkoľvek európskej demokratickej krajiny z rozširovacieho procesu. Kontinuitu nekompromisného rozširovania zaujala svojim postojom k otázke rozšírenia Aliancie aj nová ministerka zahraničných vecí Spojených štátov amerických M. Albrightová, ktorú po znovuzvolení za amerického prezidenta B. Clinton poveril riadením americkej diplomacie. K významu európskej bezpečnosti pre USA pozri bližšie: Walkerová, J.: USA a evropská bezpečnosť. In: Mezinárodní vztahy 1/1996, s. 7.-11.

⁷¹ Porovnaj: Suchý, P.(ed.): Rozširování Severoatlantickéj Aliancie z pohľadu americkej legislatívy a exekutívy. In: Ref. 53, s.41 – 46.

⁷² Dôležitá bola vojensko-technická požiadavka, ktorá požadovala minimálnu pripravenosť k súčinnosti s Alianciou. V politickej sfére štúdia zdôraznila predovšetkým požiadavku civilnej kontroly armády a stabilitu demokratických inštitúcií. Konkrétne popísala štádia procesu rozširovania: neformálne pozvanie podmienené jednomyselným súhlasom všetkých členských krajín, rokovania o protokole o prijatí, schválenie protokolu NAC, podpísanie protokolu Severoatlantickou radou a kandidátskou krajinou, ratifikačný proces v jednotlivých krajinách, oficiálne pozvanie do Aliancie.

na ministerstvo obrany pod vedením Pavla Gračova. Jeho vplyv vzrástol nielen vo vzťahu k tvorbe zahraničnej politiky, ale v kremeľskej politike vôbec. Podieľal sa na podpísaní vojenských zmlúv o spolupráci s viacerými krajinami od Srbska, Bulharska až po Čínu. Nezvratný proces rozšírenia Severoatlantickej aliancie nedokázal Kozyrev využiť na diplomatickú ofenzívu s cieľom získať pre Rusko záruky a relatívne „priaznivé“ podmienky rozšírenia.

V septembri 1995 vydal prezident Jel'cin oficiálny dokument (výnos) reagujúci na proces rozširovania Aliancie, v ktorom definoval snahy Ruska vo vzťahu k Spoločenstvu nezávislých štátov, s cieľom zabezpečiť konsolidáciu Ruska ako vedúcej sily v bývalom postsovietskom priestore. Parlamentné voľby v RF v decembri 1995 posilnili postavenie komunistov v Dume, čo zvýšilo šance ich budúceho kandidáta na prezidenta vybojovať si čo najlepšiu východiskovú pozíciu do nastávajúcich prezidentských volieb.⁷³ Zmenu zahraničnej politiky Ruska zavýšil Jel'cin personálnou výmenou, keď Kozyreva začiatkom roku 1996 vymenil za bývalého komunistického odborníka na medzinárodné vzťahy Jevgenija Primakova.⁷⁴ Primakovov nástup do funkcie šéfa ruskej diplomacie znamenal aj zmenu dovtedajšieho prístupu Ruska k politike Spojených štátov a to z viacerých akceptov, z ktorých najdôležitejší bol ten, že Primakov znovu získal rozhodujúci vplyv ministerstva zahraničných vecí na tvorbu zahraničnej politiky v sústave štátnych orgánov. Primakovova politika vychádzala z tézy, že Rusko síce nemôže dosiahnuť aktuálne vedúce postavenie Spojených štátov amerických v svetovej politike, avšak významným spôsobom môže prispieť k tvorbe tzv. multipolárneho sveta, ktorý umožní obnoviť postavenie Ruska ako jedného z centier svetovej politiky.⁷⁵ „Ruskí najvyšší predstavitelia si uvedomovali, že v stave transformácie ruskej spoločnosti a ekonomiky, kedy sa so Spojenými štátmi môže ťažko porovnávať, si musí osvojiť politiku multipolárneho sveta, čím sa vzdalo možnosti dosiahnutia strategického americko-ruského partnerstva.“ (Stupavský, P., 1998, s. 22-23.). Rok 1996 bol kľúčovým aj z ďalšieho hľadiska. V Ruskej federácii prebehli prezidentské voľby, v ktorých Jel'cin súperil predovšetkým s populárnym generálom Alexandrom Lebeďom a predsedom komunistov Genadijom Zjuganovom (pozri Stupavský, P., 1996, s. 4 - 7.). Opätovne zvíťazil Boris Jel'cin, hoci až v druhom kole, keď dosiahol 53,7 % oproti 40,4 % odovzdaných G. Zjuganovovi. Jel'cin toto víťazstvo využil na to, aby eliminoval rastúci vplyv generálov Pavla Gračova a Alexandra Koržakova.

Novovytvorená Rada pre zahraničnú politiku na čele s Jevgenijom Primakovom sa stala rozhodujúcim koordinačným orgánom pre zahraničnú politiku. Aj vo vnútornej politike došlo, predovšetkým pod rastúcim vplyvom komunistov a nacionalistov, k zmene vládnej rétoriky. Americká politologička a odborníčka na postsovietsky priestor A. S. Tuminez novo vzniknutú situáciu charakterizovala slovami: „Jel'cinová vláda adoptovala idey latentného nacionalizmu na vytvorenie podpory, ukotvenie a legitimizáciu v ideách, ktoré majú v Rusku historicky podmienenú rezonanciu.“⁷⁶ Tento multiratelarizmus sa v praxi ruskí predstavitelia snažili aplikovať častými cestami do hlavných miest krajín, ktoré ašpirovali na podobné postavenie veľmocí a cítili sa obmedzované americkou dominanciou. Máme pri tom na mysli zblíženie Ruska s Čínou a Iránom v rokoch 1996-1999.⁷⁷ K vytvoreniu stabilnejšej antiamerickej koalície však nedošlo a ako Z. Brzezinski

⁷³ Pozri bližšie: Juza, P.: Rusko a voľby. In: Mezinárodní politika 1/1996, s.8-10.

⁷⁴ K etapizácii ruskej zahraničnej politiky počas účinkovania Kozyreva pozri: Stupavský, P.: Zahraničná politika Ruska v ére Jel'cina. In: Mezinárodní vztahy 3/1996, s.5 – 10.

⁷⁵ Duleba, A. : Ref. 35,s. 66.

⁷⁶ Tuminez, A. S. : Russian Nationalism and the National Interest in Russian Foreign Policy. In: Wallander, A. C. (ed): Ref. 41, s. 41-68.

v analýze neúspešného vytvárania tejto koalície konštatuje: „Rusko ponúkalo príliš málo, aby sa v koalícii proti americkej nadvláde stalo naozaj plnohodnotným partnerom. Akákoľvek podobná koalícia, bez spoločnej ideológie a založená len na emotívnom odpore proti hegemonii, by v skutočnosti bola alianciou tretieho sveta proti svetu prvému. Okrem toho, pokiaľ by sa Rusko snažilo koalíciu proti hegemonii Spojených štátov vážne upevniť, stala by sa v nej dôležitejším partnerom Čína. Z Ruska by sa tak stal akýsi nárazník medzi rozširujúcou sa Európou a expanzionistickou Čínou“.⁷⁸ Rusko sa navyše snažilo posilniť svoje pozície aj v rámci SNŠ. V roku 1996 podpísali prezidenti Ruska a Bieloruska zmluvu o vytvorení únie Spoločenstva zvrchovaných republík, čím prehĺbili vzájomnú spoluprácu vo všetkých úrovniach. Multilateralizmus sa pre Rusko stal hlavným zahraničnopolitickým nástrojom, ktorým operovali ruskí diplomati a politici nielen v krajinách tradične a v rôznej miere orientovaných proti Spojeným štátom, ale aj vo Francúzsku a v Nemecku. Spomínaný multilateraristický prístup ruskej zahraničnej politiky sa nevyhol analýze amerických pozorovateľov. Konkrétne Ariel Cohen zastával názor, že pre Rusko sa stalo kľúčovým dosiahnutie exkluzívneho postavenia na Kaukaze a v strednej Ázii.⁷⁹ Pre toto ofenzívne poňatie zahraničnej politiky si Primakov dokázal získať podporu rozhodujúcich politických síl v krajine. To sa ukázalo pre nadchádzajúcich rokovaniach o rozširovaní NATO ako dôležitý moment. Do popredia sa opäť dostala otázka preventívneho odstrašovania ako najúčinnnejšieho postupu na presadenie ruských zahraničnopolitických záujmov.

Americká administratíva sledovala zmenu ruského kurzu a snažila sa nájsť s Ruskom konsenzus aspoň v najdôležitejších otázkach. V apríli 1995 navštívil Moskvu americký minister obrany William Perry. Ten si počas stretnutia s predsedom Rady federácie Vladimírom Šumejkom vypočul stanovisko, podľa ktorého Rusko jednostranne pristúpi k revízii zmlúv START I a START II, resp. Rusko nepristúpi k ratifikácii zmluvy START II v prípade rozšírenia NATO o krajiny SVE. Otázka ratifikácie zmluvy START II sa dostala do centra pozornosti amerických politikov. Kongres Spojených štátov amerických zmluvu ratifikoval v januári 1997. Rusko improvizovalo a ratifikáciu podmieňovalo výhodnými podmienkami, ktoré eventúelne vziđu z rokovaní o rozširovaní Aliancie. Aj z toho dôvodu sa rokovania ohľadom rozširovania pretiahli na šesť kôl vyjednávaní pod vedením šéfa ruskej diplomacie J. Primakova a generálneho tajomníka NATO J. Solanom. Tieto rokovania prebiehali od konca roka 1996 až do mája 1997. Až 27. mája 1997 došlo v Paríži k podpisu dokumentu s názvom „Ustanovujúci akt o vzájomných vzťahoch, spolupráci a bezpečnosti medzi NATO a Ruskou federáciou“.⁸⁰ Z jej ustanovení vyplynulo niekoľko závažných rozhodnutí. Predovšetkým, Aliancia sa zaviazala, že nebude v novoprijatých krajinách rozmiestňovať jadrové zbrane a ani tu budovať jadrový arzenál. V otázke rozmiestňovania nových ozbrojených síl a základní Ustanovujúci akt priniesol kompromisnú formuláciu v zmysle, že: „za súčasnej a predvídateľnej budúcnosti bezpečnostnej situácie bude Aliancia posilovať svoju bezpečnosť skôr zaistením nutnej vzájomnej súčinnosti, integrácie a schopnosti prisunúť posily než

⁷⁷ Boris Jel'cin začiatkom roku 1996 navštívil osobne Peking. Výsledkom tejto návštevy bola spoločná, rusko-čínska deklarácia odsudzujúca hegemonistické tendencie Spojených štátov. V podobnom duchu sa niesla aj opätovaná návšteva čínskeho premiéra Li Pchenga v decembri toho istého roku. Viac o vzťahoch Rusko-Čína pozri: Kovář, J. : Rusko je také v Asii. In: Mezinárodní politika 5/2000, s.16-18.

⁷⁸ Brzezinski, Z. : Ref. 59, s. 121.

⁷⁹ Viac k analýze Primakovovej doktríny a z nej vychádzajúcich praktických krokov ruskej diplomacie pozri bližšie: Cohen, A. : The Primakov Doctrine: Russia's Zero - Sum Game with the United States. The Heritage Foundation, FYI. No. 167, 1997.

⁸⁰ Originálny názov dokumentu znie: Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between the North Atlantic Treaty Organization and the Russian Federation. Paris, 27 May 1997.

ďalším trvalým rozmiestňovaním väčších bojových jednotiek“.⁸¹ Z inštitucionálneho hľadiska sa obe strany v dokumente zaviazali posilňovať význam a aktivity Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe a zriadiť stálu Radu NATO-RUSKO. Ruskej diplomacii sa však nepodarilo presadiť do zmluvy právo veta pri rozhodovaní Aliancie v otázke rozšírenia, len sporný záväzok oboch strán konzultovať sporné otázky. Ešte v marci roku 1997 na schôdzke prezidentov Jel'cina a Clintona došlo k významnému posunu ohľadom podpory Spojených štátov prípadnému členstvu Ruska v klube siedmich priemyselne najvyspelejších krajín sveta (G-7). Clinton prisľúbil americkú podporu ruskej ambícii stať sa plnoprávnym členom tohto „elitného“ klubu.

V prezidentských voľbách v USA v roku 1996 Bill Clinton obhájil úrad a za šéfkou americkej diplomacie menoval Madeleine Albrightovú. Clintonovo znovuzvolenie umožnilo demokratickej administratíve venovať viac energie zahraničnej politike a dospieť k formulácii strategických cieľov americkej zahraničnej politiky.⁸² Clinton presadzoval politiku „vyrovnaných väzieb“ vo vzťahu k Európe a Ázii a do istej miery rezignoval na ázijsko-ruskú dominanciu v agende zahraničnej politiky svojej predchádzajúcej administratívy.⁸³ Popri nej mali na americkú zahraničnú politiku voči Rusku vplyv predovšetkým námestník Strobe Talbott, ktorého do funkcie zástupcu štátneho tajomníka ako znalca Ruska a ruskej politiky presadil ešte predchádzajúci štátny sekretár Warren Christopher. Medzi ďalšie kľúčové osobnosti patrili hlavný asistent pre európsko-kanadské záležitosti Marc Grossman, minister obrany William Cohen a Samuel Berger ako hlavný poradca pre otázky národnej bezpečnosti.⁸⁴ M. Albrightová vo svojom nástupnom prejave o. i. zdôraznila, že „budovanie integrovanej a spolupracujúcej Európy bude jednou z hlavných tém, ktoré prezident Clinton prediskutuje s prezidentom Jel'cinom počas jeho návštevy v Spojených štátoch. Demokratické Rusko môže a musí byť silný partner, aby sa nám náš spoločný cieľ podaril. Vieme, že Rusko sa nachádza v stave prechodu, ale pokrok urobený za posledných päť rokov je neodškriepiteľný. Napriek neduhom spôsobenými korupciou a kriminalitou, otvorený trh a demokratické inštitúcie sú stabilné. Minulého roku sme boli svedkami prvých slobodných prezidentských volieb v dlhej ruskej histórii. Výzvou pre prezidenta Jel'cina v druhom volebnom období bude akcelerácia vnútorných reforiem a integrácia so Západom. Máme vážny záujem v posilňovaní demokratického kurzu krajiny, plne rešpektujúc jej suverenitu v najbližšom prihraničí a taktiež v spolupráci pri dosahovaní regionálnych i globálnych záležitostí.“⁸⁵ V podobnom duchu sa vyjadril v rozhovore pre New York Times Strobe Talbott, ktorý pri nástupe Clintonovej administratívy komentoval partnerstvo vo vzťahoch USA a Ruska slovami: „Nové NATO nie je hrozbou pre Rusko, tak ako demokratické Rusko nie je hrozbou pre NATO. Rozširovanie sa stalo vhodným cieľom pre ruský strach

⁸¹ Fidler, J. – Mareš, P. : Ref. 9, s. 234. V tejto súvislosti Rusi presadili záväzok pristúpiť k revízií Zmluvy o konvenčných silách v Európe (CFE) K tejto revízií došlo na istambulskom summite OBSE v novembri 1999 dohodou medzi Ruskom a NATO. Rusko touto snahou sledovalo vytvorenie prekážok a limitov pre rozmiestňovanie väčších počtov jednotiek Aliancie – teda odvodzovanie limitov konvenčných zbraní v závislosti od príslušnosti k vojensko-politickým blokom novoprijatých krajín a zakomponovanie agendy rozširovania Aliancie do agendy OBSE, čo sa mu v podstate aj podarilo.

⁸² Pozri bližšie: Šubrtová, K.: Bill Clinton podruhé v Bilem domě. In: Mezinárodní politika 1/1997, s. 4-5.

⁸³ Odchod Warrena Christophera a jeho „kalifornskej“ skupiny, orientujúcej zahraničnú politiku USA na Tichomorje a Čínu, tomu určite napomohol.

⁸⁴ K problematike rozširovania Aliancie a postojov členov Kongresu a vplyvných amerických analytikov k tejto otázke pozri: Rudolf, P.: Jisté otevírání se? USA na cestě kratifikaci protokolů a přistoupení k NATO. In: Mezinárodní vztahy 4/1997, s.15-24.

⁸⁵ <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/albright.htm>: Madeleine Albright Confirmation Statement 01/08/1997

a rozhorčenie zakorenené v ruskej postsovietskej identite a úlohy Ruska vo svete. Americké jednotky dnes v Európe nemiňajú čas pripravovaním sa na boj s Rusmi o strednú Európu. Oni sa trénujú mierotvorné operácie so spojencami NATO, vrátane Rusov samotných. Tento druh spolupráce s NATO môže Rusku pomôcť v ťažkostiach spojených s modernizáciou ich armády.⁸⁶ Rusko a NATO sa podľa Talbotta nemôžu viac považovať za protivníkov. Summit NATO v Madride v júli 1997 priniesol konečné rozhodnutie rozšíriť Alianciu o tri stredoeurópske krajiny – Česko, Poľsko a Maďarsko, ako to zachytáva Madridská deklarácia o euroatlantickej bezpečnosti a spolupráci.⁸⁷ Vnútroamerickú debatu ohľadom rozširovania Aliancie okrem „geopolitických“ súvislosti (reakcia Ruska, posilnenie európskeho piliera NATO), poznačili aj otázky nákladov na rozširovanie.

Konfrontácia americkej a ruskej diplomacie sa však neuskutočňovala výlučne kvôli rozširovaniu Aliancie. Problematickým zostalo riešenie čečenského problému, na ktorý americkí predstavitelia permanentne upozorňovali. Najväčšou skúškou americko-ruských vzťahov sa však stal konflikt v bývalej Juhoslávii, ktorý vyvrcholil v prvej polovici roka 1999. Bez priameho súhlasu Ruska a Bezpečnostnej rady OSN ozbrojené sily NATO zasiahli proti genocíde režimu S. Miloševića realizujúcemu etnické čistky v Kosove. Rusko sa ústami svojich najvyšších predstaviteľov oficiálne dištancovalo od tohto zásahu a ruská verejnosť ho odsúdila ako akt agresie. Na druhej strane sa po zásahu NATO a ukončení čistiek sa Rusko aktívne zapojilo do diplomatických rokovaní, motivované snahou udržať, poprípade posilniť svoj tradičný vplyv na Balkáne. Rusko prerušilo svoju účasť v Partnerstve pre mier, ruské jednotky boli vyňaté zo spoločného medzinárodného velenia v Bosne a Hercegovine a demonštratívne odvolalo svojich predstaviteľov zo Spoločného výboru NATO-Rusko. Nakoniec po taktických rokovaniach, ktoré sa preniesli na pôdu G-8 ministri zahraničných vecí týchto krajín sa dohodli na politickom riešení krízy.

3. júna 1999 belehradské vedenie prijalo podmienky riešenia krízy pod tlakom západných krajín i Ruska. V noci z 11. na 12. júna 1999 však došlo k vojensko-taktickej operácii zo strany ruských ozbrojených síl, ktorá demonštratívne poukázala na existujúce záujmy Ruska v oblasti. Obsadenie prístinského letiska dvoma stovkami ruských výsadkárov pod vedením generála Alexandra Zavarzina odhalilo skutočnosť, že generálny štáb ruskej armády je schopný vojenskej akcie aj bez priameho riadenia civilným velením. Nakoniec bola dohodou z 18. júna 1999 odobrená ruská účasť v Kosove v rámci jednotiek KFOR a aj keď Rusi nedostali do správy žiaden samostatný sektor, veliteľom letiska pri Prištine sa ostal ruský dôstojník. Na simultánnom summite predstaviteľov krajín G-8 získalo Rusko príslub o poskytnutí pôžičky od MMF a odloženie splácania starých dlhov, za čo sa Rusko zaviazalo spolupracovať v otázkach jadrového odzbrojenia a ratifikácii zmluvy START II.

Juhoslovanská kríza pomohla odhaliť niekoľko skutočností, ktoré charakterizovali novú situáciu vo východnej Európe. Predovšetkým, Rusko demonštrovalo svoj pretrvávajúci vplyv na Balkáne a trvajúci záujem o vývoj v oblasti. Rusko aj naďalej využívalo pri presadzovaní svojich záujmov argumenty vyplývajúce z jeho statusu jadrovej veľmoci. Nakoniec, záujmy Ruska a NATO sa ukázali ako nezlúčiteľné, hlavne (ale nie len) v súvislosti s rozširovaním a aktivitami Aliancie. V súvislosti s rozširovaním NATO a zásahom Aliancie v bývalej Juhoslávii výrazne vzrástli v priebehu roka 1999 protizápadné a predovšetkým protiamericke nálady v ruskej verejnosti. Približne polovica Rusov otvorene vyjadrila negatívne stanovisko

⁸⁶ <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/strobe.htm>: Strobe Talbott: „Russia has nothing to Fear“

⁸⁷ Pozri bližšie: Madrid Declaration on Euro-atlantic Security and Cooperation. Issued by the Heads of State Government. Madrid, 8th July 1997.

k USA, pričom na konci roku 1998 to bolo iba 23 %.⁸⁸ Výsledkom týchto trendov bol razantný nárast voličských preferencií nacionalisticky orientovaných politických strán, čo sa prejavilo aj v decembrových parlamentných voľbách v roku 1999.

Prichádzajúci koniec funkčného obdobia oboch hláv štátov približoval postupnú premenu aj vzájomných americko-ruských vzťahov. Prezident Clinton dosluhoval druhé volebné obdobie, z čoho vyplývala neistota o kontinuite americkej zahraničnej politiky, najmä v prístupe k ďalšiemu kolu rozširovania Aliancie a angažovanosti Spojených štátov v Európe. Ruský prezident Jel'cin vyjadril svoju vôľu ukončiť svoje pôsobenie v Kremli a v krajine od polovice roka 1999 prebiehal stupňujúci sa zápas o jeho nástupníctvo, ktorého výsledok mohol len ťažko niekto predpovedať. Západní štátnici opäť raz v záujme „demokratického kurzu“ Ruska „prižmurovali oči“ pri hodnotení vnútropolitického vývoja v krajine. Nástup republikánskeho prezidenta G. W. Busha v USA a bývalého agenta KGB Vladimíra Putina do premiárskej, neskôr prezidentskej funkcie v Ruskej federácii znamenal, že do čela oboch krajín sa dostali štátnici, ktorí v podstatne väčšej miere pristupovali k zahraničnej politike pragmaticky a flexibilnejšie ako tomu bolo za ich predchodcov. O to viac sa to ukázalo v dobe, kedy si svetová verejnosť naplno začala uvedomovať globálne nebezpečenstvo terorizmu a s tým súvisiace ohrozenie nielen stability západného sveta, ale aj hrozby prepojenia klasického terorizmu, známeho v podobe teroristických organizácií a štátnou mocou podporovaného a organizovaného terorizmu ako tomu bolo napr. v prípade Afganistanu.

2.2 EKONOMICKÉ ASPEKTY AMERICKO-RUSKÝCH VZŤAHOV

Rozpad ZSSR v roku 1991 znamenal nielen koniec bipolárneho svetového poriadku, ale taktiež vznik špecificky novej medzinárodno-ekonomickej reality. Tá sa prejavila nielen zmenou a redefiniáciou globálneho poriadku z vojensko-bezpečnostného hľadiska, ale taktiež dramatickou premenou hospodárskej sústavy sveta, vyplývajúcej s nástupom transformácie bývalých riadených ekonomík sovietskeho bloku. Táto zmena priniesla nielen dramatickú premenu štruktúry ekonomických vzťahov západných krajín a ich bývalých nepriateľov, ale taktiež odstránila dôvod sankčnej politiky, ktorú západné krajiny na čele so Spojenými štátmi uplatňovali, predovšetkým v oblasti strategických technológií a výskumu. V roku 1948 uvalili Spojené štáty na Sovietsky zväz a na ďalšie krajiny východného bloku tzv. strategické embargo, ktoré bránilo vývozu technológií a strategických surovín do ZSSR a jemu spriaznených krajín. Tieto sankčné prostriedky sa menili v závislosti od toho, na akej úrovni sa americko-sovietske vzťahy v tom - ktorom období nachádzali.⁸⁹ V roku 1972 podpísali Spojené štáty a ZSSR kompletnú obchodnú dohodu, ktorá zredukovala počet tovarov, na ktoré sa embargo vzťahovalo takmer o dve tretiny. V americkom Kongrese však postupne prevládol názor, že obchodné kontakty s komunistickým blokom sú výhodnejšie pre komunistické krajiny a napomáhajú ekonomicky prežiť zaostávajúcim komunistickým ekonomikám.

Definitívne priostrenie sankcií po nástupe prezidenta Reagana prišlo po vyhlásení výnimočného stavu v Poľsku v decembri 1981, a to nielen voči Poľsku, ale aj voči ZSSR. V období Gorbačovovej perestrojky západné krajiny sympatizujúce

⁸⁸ Duleba, A. - Hirman, K.: Rusko na konci Jel'cinovej éry. Bratislava: IVO, 1999, s. 82.

⁸⁹ K sankčnej politike Spojených štátov amerických pozri bližšie: Tomáš, R. In: Ref. 27, s.44-63.

s otepľovaním vzájomných vzťahov a nástupom reforiem v ZSSR súhlasili s úverovaním neproduktívnej sovietskej ekonomiky. Touto cestou chceli napomôcť reformnému krídlu v Kremli a zároveň posilniť vlastné hospodárske postavenie v rozpadajúcom sa sovietskom priestore. Po rozpade sovietskeho bloku došlo aj v oblasti americkej legislatívy k zmene sankčnej politiky voči Rusku, no sankcie napriek tomu ani v 90. rokoch neprestali zasahovať do vzájomných hospodárskych vzťahov. Predovšetkým z dôvodu širokej teritoriálnej pôsobnosti a účinnosti amerických sankcií voči tretím krajinám (Irán, KĽDR, Pakistan) dochádzalo opakovane k porušovaniu týchto sankcií zo strany ruských exportérov. Je prirodzené, že americké hospodárstvo kvôli sankčnej politike prichádzalo ročne o milióny dolárov.

Analyzovať a komparovať stav americko-ruských ekonomických vzťahov za posledné desaťročie nie je jednoduché. Hlavnou prekážkou takejto definície je pretrvávajúci „živelný“ vývoj ruskej ekonomiky. Doterajšie ekonomické a politické reformy na jednej strane dokázali odštátniť väčšinu ruského hospodárstva, no nepodarilo sa nielenže odstrániť, ale ani len znížiť korupciu a klientelizmus v hospodárskych vzťahoch. V ekonomike ostalo najefektívnejším nástrojom tvorby zisku stále ešte úzke spojenie s politickou elitou, schopnou poskytovať spriazneným podnikateľom nesytemové výhody.⁹⁰ Základy takéhoto vývoja boli položené na začiatku 90. rokov. Už vtedy sa ukázalo, že Rusko nie je a ani nebude schopné napredovať v transformácii a zabezpečiť tak svoju „komfortnosť“ so západom ani v politickej, ani v ekonomickej rovine.⁹¹ Rozpad uzavretého systému ekonomík združených v RVHP v priebehu roku 1990, ktorý napriek direktívnemu plánovaniu na národných úrovniach nedokázal vytvoriť efektívny ekonomický mechanizmus, bol prvým krokom k dramatickému prepadu sovietskej ekonomiky. Na stretnutí predstaviteľov G-7 v Londýne v júli 1991 Michail Gorbačov, zjavne vedený dojmom, že ústupky Sovietskeho zväzu voči USA mu zabezpečia jasnú podporu, požiadal o prijatie do Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu. Dostal však len prísľub o podpore spolupráce vo forme pridruženého člena. Bol to nesporne ruský prezident Jel'cin, kto inicioval v Rusku reformy a dokázal presvedčiť rozhodujúcu časť populácie o tom, že návrat k pomerom „sociálnych istôt“ a „výdobytkov“ socializmu nie je možný. Na druhej strane sa úradovanie prezidenta Jel'cina často spája s negatívami, ktoré táto transformácia priniesla. Vláda prezidenta Jel'cina vytvorila a v podstate počas celej existencie garantovala postavenie a bohatstvo úzkej skupiny zbohatlíkov, pre ktorý sa zaužíval pojem oligarchov. Vznik úzkej vrstvy oligarchov bol spojený s nástupom „bezbrehého liberalizmu“ v ruskej ekonomike v období liberalizácie cien, privatizácie rozsiahleho štátneho majetku a znížení úlohy štátu v ekonomike.

Obrovské sociálne napätie a tlaky, ktoré sprevádzali prechod na trhovú ekonomiku voviedli Rusko do stavu permanentnej hrozby hospodárskeho zrútenia. Kombinácia dramatických spoločenských zmien, pokles ceny uhl'ovodíkov a drahých kovov na svetových trhoch a taktiež hlboký prepad exportu vojenských systémov (ktorý vyvrcholil v r. 1992) na ktorých exporte bolo Rusko finančne závislé od konca 80. rokov, nepredstavovali dobré východiská pre transformáciu ekonomiky. Od októbra 1991 realizovaná radikálna Čubajsová liberálna ekonomická politika viedla

⁹⁰ Votápek, V. : Ruská krize, In: Mezinárodní politika 1/1999, s. 24 – 26.

⁹¹ K politicko-sociálnym aspektom tranzície v Rusku pozri bližšie: Voráček, E.: Elity v procese konsolidace společensko-politických struktur ve východní Evropě. In: Slovanský přehled. Review for central and Southeastern European History. Praha 1997, č. 2, s. 189-194. a Dudinská, I.: Sociokultúrna situácia ako odraz krízy kultúry v ruskej spoločnosti. In: Prešovské politologické dni. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: Katedra sociálno – politologických vied FF PU v Prešove, 1997, s. 166-168.

v januári 1992 k uvoľneniu cien a následnému dramatickému rastu cenovej hladiny, dosahujúcemu rádovo stovky percent. Okrem toho sa ruská vláda zaviazala v rozhodujúcej časti starého sovietskeho dlhu dosahujúceho 100 miliárd dolárov prevziať záväzky. Prezident Jel'cin nariadil, aby podnikové dlhy boli premenené na zmenky a ak podnik nebol schopný splácať dlhy, bol vyhlásený za zbankrotovaný (Pozri Stařík, J., 1994, s. 23.). Ako sme už spomínali, Jel'cinom iniciovaná privatizácia, prevedená liberálnym ekonómom Anatolijom Čubajsom, viedla pre svoju nedôslednosť ku vzniku nepočítanej, ale mimoriadne vplyvnej skupiny finančných, priemyselných a následne i mediálnych magnátov, ktorých vplyv na ruskú politiku, domácu i zahraničnú, stále narastal.⁹² Kríza sa prejavovala dramatickým poklesom hrubého domáceho produktu, v poklese výrobných dynamiky a predovšetkým v raste nezamestnanosti. Vláda sa pokúšala situáciu zvládnuť obmedzovaním dovozu, predovšetkým spotrebných tovarov. Reálne príjmy v roku 1993 boli zhruba o tretinu nižšie ako v roku 1991. Nekoncepcná „reforma“, ktorá na jednej strane liberalizovala ekonomické prostredie sa neopierala o nevyhnutné podmienky fungovania trhovej ekonomiky (predovšetkým v oblasti podnikateľskej legislatívy, vlastníckych vzťahov, vládnych stimulov). Zahraničné investície, ktoré sa mohli stať hlavným motorom oživenia rastu ruskej ekonomiky, začali do krajiny vo väčšej miere prúdiť až od roku 1995, kedy presiahli úroveň 2 miliárd USD. Vzhľadom k nedostatočnej konkurencieschopnosti nedokázali ruské vlády v 90. rokoch ponúknuť investorom dostatočné stimuly a podmienky, porovnateľné s inými krajinami SVE. Dôležitým fenoménom ostala otázka politickej stability. Ešte pomalšie prebiehala reforma v poľnohospodárstve, predovšetkým kvôli značnej kapitálovej náročnosti a slabej konkurencieschopnosti ruských poľnohospodárskych producentov.

Najväčším úspechom ruských reforiem popri vytvorení relatívne flexibilného pracovného trhu boli monetárne a bankové reformy. Vytvoril sa z hľadiska trhového prostredia typický dvojúrovňový systém bánk – Ruská ústredná banka a rozsiahla paleta komerčných bánk, ktorých stabilita sa ukázala ako vratká až v kríze v roku 1998. Kapitálový trh sa začal oživovať od roku 1996 v súvislosti s pokračovaním privatizácie a nárastom investícií v krajine, aj keď po kríze v auguste 1998 bol vystavený veľkému tlaku a de facto sa zrútil. V prvej polovici roku 1998 sa ruská ekonomika prepadala a narazila na dno v auguste tohto roka. Napriek aktívnej platobnej bilancii Rusko nebolo schopné splácať svoje dlhy v plnej výške. Finančný krach a následná kríza otriasli základmi ruskej ekonomiky. Strnulosť a nízka efektívnosť reforiem viedli k tomu, že Medzinárodný menový fond a Svetová banka odmietli ďalej úverovať ruské hospodárstvo bez uskutočnenia razantných reforiem.

Antikrizový program, ktorým vláda premiéra Kirijenka (vymenovaná v marci 1998 po páde vlády V. Černomyrdina) chcela odvrátiť blížiacu sa krízu, stroskotal na politických sporoch v Dume. Ruská vláda nebola schopná zabezpečiť splácanie pôžičiek, čoho výsledkom bol krach veľkej časti bankového sektora. Pokles rubľa, ktorý devalvoval v období do septembra 1998 oproti americkému doláru o vyše 300 %, navýšil podiel dlhov, ktoré boli naviazané na štátny rozpočet. O prehĺbenie krízy sa podpísal aj fakt opätovného trendu poklesu cien uhl'ovodíkov od začiatku roka 1998 a znova odhalil závislosť a zraniteľnosť ruskej ekonomiky na exporte surovín. Dôsledky spomínanej devalvácie rubľa sa prejavili vo všetkých sektoroch hospodárstva, no predovšetkým v kvantite importov (hlavne potravín a spotrebného tovaru). Vláda Spojených štátov, do istej miery poučená z vývoja krízy v juhovýchodnej Ázii v jeseni 1997, promptne spolu s krajinami EÚ ponúkla Rusku pomoc. Výpadok v ponuke tovarov, ktorých import do krajiny v dôsledku platobnej

⁹² Běloševský, D. : Rusko mezi volbami. In: Mezinárodní politika 2/1996, s. 4. – 5.

neschopnosti dovozcov ohrozoval krajinu v zásobovaní, viedol Spojené štáty k poskytnutiu potravinovej pomoci.⁹³ Prezident Jel'cin odvolal vládu premiéra Kirijenka a jej vedením poveril opäť V. Černomyrdina.⁹⁴ Situácia v spoločnosti však vyžadovala sociálny a politický zmier, ktorý bol možný len v prípade kompromisu medzi prezidentom a Dumou. 11. 9. 1998 Štátna дума súhlasila s návrhom Jel'cina vymenovať za predsedu vlády J. Primakova, ktorej sa s vypätím síl nakoniec podarilo stabilizovať finančnú situáciu v krajine.

Problematickou sa stala otázka privatizácie štátnych podnikov. Malá privatizácia, aj keď sa neuskutočnila optimálne a väčšinu podnikov z dôvodov slabej kapitálovej ponuky previedla do držby kolektívnych vlastníkov, aspoň vytvorila vrstvu drobných podnikateľov. Omnoho problematickejšou sa ukázala veľká privatizácia. V nej sa uskutočnilo z pohľadu vývoja a potrieb ruskej ekonomiky niekoľko základných chýb. Vôbec v nej nebolo využité know-how krajín SVE, ktoré boli v privatizačnom procese v predstihu. Naopak, vláda presadila „domáci“ variant privatizácie, ktorý mal špecifické prvky. Zvýhodňovala pracovné kolektívy, čo malo negatívne dôsledky pre celú ekonomiku. Okrem toho, že princíp „zvýhodnenia“ odporoval rovnosti práv a príležitosti, viedol k umelému podhodnocovaniu imania spoločností a podnikov, čo managementu uľahčovalo ovládnutie podnikov. Privatizácia štátnych monopolov ťažobného a tranzitívneho charakteru zasa viedla k vytvoreniu vrstvy zbohatlíkov, ktorí čoskoro začali spätne ovplyvňovať ruskú politiku a ako sme už spomínali, zaužívalo sa pre nich označenie „oligarchovia“ Pre ich vznik je charakteristické to, že vznikli nie ako dôsledok trhového prostredia, ale ako dôsledok jeho deformácií. Pre ruskú ekonomiku predstavovali oligarchovia jednoznačne negatívnu úlohu. Nezriedka totiž zaujali pozície na čele monopolných podnikov a bránili sa akejkoľvek konkurencii, predovšetkým zahraničnej. V tejto súvislosti sa kľúčovou otázkou ruskej ekonomiky stala problematika vývozu kapitálu do zahraničia. Masívny vývoz kapitálu z Ruska v rokoch 1990-1998 sa odhaduje na 150 miliárd a len v roku 2002 dosiahol takmer 25 miliárd.⁹⁵ Tento odlev súvisel predovšetkým so snahou po „legalizácii“ kapitálu v USA a krajinách západnej Európy. Tesné spojenie administratívnych štátnych orgánov a oligarchie pri preberaní vplyvu v strategických a najvýnosnejších odvetviach ruskej ekonomiky bolo len logickým dôsledkom neprehľadnosti privatizačných procesov v krajine. Tak nastal v ruskej ekonomike stav, že peniaze na obnovu výroby, respektíve jej reštrukturalizáciu pochádzali predovšetkým z vnútorných podnikových zdrojov, ktoré ani zďaleka nedokázali pokryť ich potrebu.

Ekonomická realita ku koncu 90. rokov výrazne znížila možnosti sociálnej mobility. Od roku 1996 sa novým fenoménom ruskej politiky stala tzv. „Rodina“ tvorená skupinou zbohatlíkov, ktorých „vygeneroval“ jel'cinovský režim. Prostredníctvom dcéry B. Jel'cina Tatiany Diačenkovej, disponujúcej širokým vplyvom a prístupom k prezidentovi, „Rodina“ ovládla situáciu v Kremli. Súperenie politicko-ekonomických koalícií o vplyv v Kremli a nezlomný vplyv ropných spoločností a Gazpromu na ruskú politiku a zároveň o súperenie v nich poznačili nielen zloženia vlád, ale i charakter vládnej politiky vo všetkých vláдах po roku 1993.⁹⁶ Odchod Jel'cina z funkcie prezidenta RF a „politické tanččky“ ohľadom nástupníctva vznikli

⁹³ Išlo o dodávku vyše 3 miliónov ton potravín na základe dohody z novembra 1998. Pozri bližšie: Duleba, A. - Hirman, K.: Ref. 88, zvlášť s.189-192.

⁹⁴ K priebehu krízy a politickým súvislostiam v roku 1998 pozri: Stupavský, P.: Rusko opäť v roku nula? In: Mezinárodní politika 10/1998, s. 25-27.

⁹⁵ Zbořil, Z. : Hrozí Rusku státní převrat? In: Mezinárodní politika 8/2003, s. 27-29.

⁹⁶ Pozri bližšie: Ivanovičová, V.: Berezovskij opět tahá nitky dění na vrcholu ruské politiky. In: Mezinárodní politika 10/1998, s.28-29.

jednoznačne v súvislosti s blížiacimi sa voľbami v roku 2000 a súviseli predovšetkým zo snahou „Rodiny“ udržať si svoje pozície v hospodárstve i administratíve a zabrániť nástupu takej garnitúry, ktorá by sa vytvorila na „Rodine“ nezávislom prezidentovi s programom nového prerozdelenia zdrojov a moci, ktorými oligarchovia disponovali. Vzájomná podpora jel'cinovského režimu a oligarchov po nástupe V. Putina spočítku zakladala predpoklady kontinuálneho vývoja.

Od začiatku roku 2003 však vo vzťahu oligarchovia – štát (prezident) došlo k zmene. Štátna moc sa začala snažiť obmedziť na rôznych úrovniach moc oligarchov a im blízkych štruktúr (ako a o tom svedčia prípady Berezovského a Chodorkovského, útoky na Jukos etc.). Parlamentné voľby v decembri 2003 a víťazstvo proputinovských síl posilili postavenie prezidentskej strany (strany moci) v štáte. Maximálna previazanosť politiky a ekonomiky, netransparentnosť a štrukturálne problémy ruskej ekonomiky – v súvislosti s jej socialistickým dedičstvom, ostro kontrastovali a dlhé obdobie (v závislosti od budúceho vývoja Ruska, a to buď smerom k otvorenej ekonomike podľa „západného“ vzoru, alebo, čo je omnoho pravdepodobnejšie, smerom k špecificky ruskej forme štátneho oligarchického ekonomického modelu) aj bude kontrastovať s relatívne stabilným a kontinuálnym vývojom americkej ekonomiky. Za situácie prehlbujúcej sa ekonomickej krízy v Rusku medzinárodná verejnosť a predovšetkým medzinárodné organizácie ekonomického charakteru prejavili ochotu poskytnúť Rusku napriek jeho obrovskej zadlženosti pôžičky. Tie boli často krát motivované politickými dôvodmi a súviseli so snahou západných krajín, a predovšetkým USA udržať kontinuitu takeého politického vývoja, ktorý by aspoň v hrubých rysoch spĺňal demokratické atribúty. Poskytnutie pôžičky pred prezidentskými voľbami v roku 1996 bolo skutočne motivované predovšetkým snahou podporiť Borisa Jel'cina proti komunistovi Gennadijovi Zjuganovovi.⁹⁷ Je nutné pripomenúť, že politické dôvody na druhej strane boli niekoľko krát dôvodom prehodnocovania finančnej pomoci transformujúcej sa ruskej ekonomike. Takáto situácia nastala v čase ruského ťaženia do Čečenska alebo škandály v súvislosti s praním špinavých peňazí v Bank of New York a aféry Mabetex, v ktorých figurovali osoby z okolia prezidenta Jel'cina.

Sprievodným javom transformácie ruskej ekonomiky a zároveň brzdou prílivu zahraničných investícií sa stal organizovaný zločin, a to nielen na území bývalého Sovietskeho zväzu. Ruská mafia ovládla nielen čiernu ekonomiku na domácej pôde, ale dokázala expandovať predovšetkým do Spojených štátov, Kanady, Latinskej a Strednej Ameriky a Európy. Ruská mafia sa stala rovnocenným partnerom domáceho organizovaného zločinu v americkom New Yorku.⁹⁸ Ako teda vidno, problematika ruskej mafie sa stala medzinárodným problémom a výrazne prispela k rastu predovšetkým ekonomickej kriminality aj v USA. Tendencia rastu vplyvu a mocenských ambícií podsvetia sa ukázala aj v snahe zločineckých skupín o prienik do štátnych kontrolných mechanizmov. Neprehľadný právny systém a nízka vymožitelnosť práva vytvorili predpoklady umožňujúce v krajine týmto skupinám nielen kumulovať, ale i prepierať zisky. Dôsledkom takehoto stavu bol vznik širokej štruktúry organizovaného zločinu, pričom počet takto organizovaných skupín operujúcich v Rusku ministerstvo vnútra RF odhadlo na 9000.

⁹⁷ Soukup, O. : Rusko po voľbách, In: Mezinárodní politika 2/2000, s. 12.

⁹⁸ V New Yorku dostali pod kontrolu tretinu predaja pohonných hmôt Ako ďalej uvádza Nožina, podľa odhadov Federálneho daňového úradu prichádza tak štát o miliardu dolárov ročne. Päť veľkých skupín postsovietskeho organizovaného zločinu, rozdelených do 220 gangov o celkovom počte 4000 ľudí, operuje v 17 amerických veľkomestách. Pozri bližšie: Freeh, L.: USA a Mezinárodní zločin. In: Mezinárodní politika 5/1996, s. 10-12. a Nožina, M.: Postsovětský organizovaný zločin. In: Mezinárodní politika 2/2000, s. 23-25.

Ekonomickú realitu, ktorú vytvorila kríza z roku 1998 a devalvácia rubľa, spolu s nárastom cien uhl'ovodíkov tvorili predpoklady pozoruhodného nárastu ekonomiky, predovšetkým vo výrobnjej oblasti. Vysoké tempá ekonomického rastu v rokoch 1999-2000 boli určované existenciou rezerv v ruskej ekonomike, umožňujúcich zvyšovať výrobu bez podstatných investičných nákladov. Nakoniec v dôsledku rastu daňových príjmov a znižovaniu štátnych výdavkov po prvýkrát po mnohých rokoch príjmy ruského rozpočtu prevýšili výdavky.⁹⁹ V druhej etape, v rokoch 2000-2002 sa hospodársky rast spomalil v súvislosti s vyčerpaním „devalvačného efektu“, ale udržal sa nad úrovňou 4 %. Nerovnomernosť investícií v sektorovom prerozdelení (zjavná prevaha exportno-surovinového odvetvia čo do kvantity investícií) prehlbovala závislosť ruského obchodu od konjunkturálnych nálad trhu a stavu dopytu po nerastných surovinách. Koncom roku 2002 sa začali prejavovať príznaky novej krízy a do istej miery aj rozporuplné výsledky reforiem vlády premiéra Michaila Kasjanova. Navyše, razantnosť potrebných reforiem, s ich predpokladaným dopadom v sociálnej oblasti boli pre blížiacie sa prezidentské voľby skôr symbolické. Ku koncu roka 2003 zahraničný dlh Ruska dosahoval 115 miliárd dolárov, no jeho refinancovanie prebiehalo, aj vďaka stabilne vysokým cenám ropy, v podstate bezproblémovo a aj jeho výhľady ostali pozitívne.

Roky 1999-2003 môžeme teda hodnotiť ako obdobie transformácie politického prostredia, kedy v prvej fáze prezident Jeľcin postupne delegoval moc na V. Putina, ktorý neskôr zvíťazil v prezidentských voľbách (2000). V druhej fáze (po roku 2000) Vladimir Putin upevnil pozície prezidentskej administratívy vo vertikálnej sfére štátnej moci a vytvoril predpoklady odpútania politickej moci od finančno-priemyselného kapitálu. Nakoniec, v tretej fáze prezident Putin a jeho okolie začali ofenzívu proti „vytipovaným“ oligarchom a položili tak základy budovania „štátneho kapitalizmu“ v krajine. „Strana moci“ tak zároveň preukázala minimálnu tolerantnosť k samotným zdrojom politickej konkurenci.

Napriek tomu, že Spojené štáty prežili v 90. rokoch dekádu „rastu a prosperity“, ani americká ekonomika nezostala voči celosvetovým zmenám a pohybovom po roku 1991 imúnna. Najťaživejšie problémy americkej ekonomiky – deficit zahraničného obchodu a deficit štátneho rozpočtu, bol počas celého obdobia 90. rokov (ako aj dlho predtým) hlavnou ekonomickou témou v krajine.¹⁰⁰ Trend prevahy importu nad exportnými možnosťami krajiny začal už koncom 70. rokov v súvislosti s otváraním sa americkej ekonomiky a rastom prosperity. V 80. rokoch začal obchodný deficit presahovať 100 mld USD. Podobne rozpočtový deficit (a to nielen na federálnej, ale i na štátnej úrovni) rástol, hlavne z dôvodu znižovania daní a rastu vojenských výdavkov, ktoré presadil prezident R. Reagan. Ten začal rapídne narastať už od roku 1990 a administratíva prezidenta G. Busha sa snažila kompenzovať jeho rast zvýšením nepriamych daní. Vďaka výrazne proexportnej politike prezidenta G. Busha, ktorému sa podarilo zvrátiť trend nárastu obchodného deficitu predovšetkým rastom exportu amerických tovarov, hospodársky rast americkej ekonomiky výrazne prevyšoval rast ostatných krajín. To umožnilo americkým spotrebiteľom viac a nakupovať lacnejšie importované výrobky. Na druhej strane zároveň silný dolár znižoval konkurencieschopnosť amerických exportérov, a tak problémy ekonomiky a slabý hospodársky rast ku koncu prezidentského obdobia, spojený s fenoménom „únavy“ z vlády republikánskych prezidentov prispeli k tomu, že do Bieleho domu prišiel demokrat Bill Clinton.

⁹⁹ Bělousov, A.: Ekonomika dnešního Ruska: úspěchy, problémy, perspektivy. In: Mezinárodní politika 8/2003, s. 7. -8.

¹⁰⁰ K štruktúre a vývoju americkej ekonomiky pozri bližšie: Conte, Ch. - Karr, A. R. : Outline of the U. S. Economy. U. S. Department of State Office. 2000.

Bill Clinton vo svojej agende presadzoval rozsiahle projekty, medzi ktorými predstavovali priority oblasť vzdelania, zdravotnej starostlivosti, životné prostredie a boj proti kriminalite. To výrazne napomohlo k rastu verejného deficitu, napriek tomu americká ekonomika prežila po istom období recesie zo začiatku 90. rokov (pre ktorý bol charakteristický razantný pokles úrokových mier, hrozba deflácie, nárast nezamestnanosti na 7,8 %, teda najvyššiu úroveň od r. 1984) v prvom volebnom období prezidenta Clintona oživenie, ktoré vytvorilo pre rast verejných výdavkov istý „vankúš“. To sa odzrkadlilo aj v ekonomických možnostiach krajiny a v neustálom náraste investičného kapitálu. Rástla produktivita práce a zároveň dochádzalo k rastu zamestnanosti. Aj keď Clintonová administratíva znížila postupne rozpočtový deficit takmer o polovicu, naďalej sa prehlboval deficit obchodnej bilancie a v roku 1998 dosiahol rekordnú zápornú úroveň 230 miliárd USD. V roku 1999 dokonca prekonal úroveň 338 miliárd USD, teda cca 3,8 % HDP USA. Prezident Clinton v tejto súvislosti v roku 1997 navrhol balík ekonomických opatrení, ktorý počítal s redukciou daňového zaťaženia a výhľadom na vyrovnaný rozpočet do roku 2002. I keď schodok dosahoval astronomickú hodnotu umocnenú nadhodnoteným dolárom, nepredstavoval pre ekonomiku bezprostredné nebezpečenstvo, vzhľadom na pokračujúci nárast amerického exportu a vysokej konkurencieschopnosti amerických exportérov. Vo sfére verejných rozpočtov vďaka dlhotrvajúcemu hospodárskemu rastu vo fiškálnom roku 1997 – 1998 skončil rozpočet po takmer 30 rokoch s prebytkom dosahujúcim takmer 70 miliárd dolárov. Nízka a stabilná miera inflácie, prudký nárast dopytu a vysoká miera investičnej dôvery sa zákonite odzrkadlili na nízkej nezamestnanosti (cca 4 % ku konci Clintonovej vlády) a v pokračujúcom raste produktivity práce. Vo svojom ôsmom a zároveň poslednom posolstve o stave Únie v januári 2000 mohol Bill Clinton z ekonomického pohľadu zhodnotiť svoju vládu priaznivými hospodárskymi výsledkami. Pod úspešný vývoj americkej ekonomiky počas „Clintonovej dekády“ sa podpísala aj monetárna politika americkej centrálnej banky (Federal Reserve Board – FED) na čele s Allanom Greenspanom. Bol to však práve Greenspan, ktorý začiatkom roku 2000 ohlásil potrebu spomalenia ekonomického rastu krajiny, čím upozornil na hrozbu „prehriatia“ americkej ekonomiky a zdôraznil nutnosť zvýšiť úrokovú mieru.¹⁰¹ Napriek niektorým varovaniam, v roku 2000, kedy Spojené štáty americké očakával volebný súboj medzi Clintonovým nástupcom A. Gorom a jeho republikánskym vyzývateľom G. W. Bushom, sa krajina nachádzala v období najdlhšieho vzostupného cyklu hospodárskej konjunktúry v novodobých dejinách, ktorý trval už od konca roku 1992. Ako píše Prchal: „Je určite iróniou osudu, že prezident George Bush, otec terajšieho prezidenta, prehral voľby o najvyšší úrad v USA so svojim demokratickým súperom Bilom Clintonom hlavne kvôli údajnej zlej hospodárskej situácii. Pritom už v dobe volieb mierila krivka výkonu americkej ekonomiky opäť nahor po krátkej a miernej recesii, ktorá začala v polovici roku 1991.“¹⁰² Pre celú dekádu 90. rokov 20. storočia môžeme konštatovať, že zatiaľčo ekonomiky Európskej únie prežívali obdobia recesie a konjunktúry, a Japonska, ktoré po razantnej expanzii z 80. rokov sa ocitlo v hospodárskej kríze, to bola práve americká ekonomika, ktorá pre krajiny prechádzajúce ťažkými krízami (Mexiko, juhovýchodná Ázia, Rusko) otvorila svoj trh a stala sa dovozcom výrobkov, ktoré namali odbyt, a tak pomohla prekonať recesiu. Bolo preto prirodzené, že demokratický kandidát A. Gore zdôrazňoval kontinuitu hospodárskej politiky, ktorá tieto úspechy priniesla. Na druhej strane G. W. Bush zdôrazňoval, že to bol práve vplyv opatrnej

¹⁰¹Pozri bližšie: Kunešová, H.: *Ekonomika USA v 90. letech*. In: *Mezinárodní politika* 5/2000, s. 31.– 33.

¹⁰² Prchal, M.: *Změni se v USA po volbách hospodářska politika?* .In: *Mezinárodní politika* 10/2000, s. 8-9.

fiškálnej politiky Kongresu, ktorý udržiaval americkú ekonomiku v rýchlom raste a ktorý bol v rukách republikánov. V každom prípade, prezidentom sa po napínavom priebehu volieb stal republikán G. W. Bush, ktorý v predvolebnej kampani ohlasoval razantné zníženie daní, zníženie federálneho dlhu, zrušenie dedičskej dane a zvýšenie daňových úverov. Nebývalý hospodársky rast bol však na začiatku 21. storočia vystriedaný hospodárskym útlmom, do ktorého zasiahli aj teroristické udalosti z 11. septembra 2001. Nahromadenie zásob predovšetkým v sektore vysokých technológií, nadhodnotenie akcií na burzách a nadmerné zadlženie súkromného sektora prinieslo „spľasnutie bubliny“ a zostupný vývoj rastu americkej ekonomiky. V neposlednom rade na spomalenie hospodárskeho rastu a dramatickému poklesu investičnej a spotrebiteľskej dôvery napomohli aj teroristické útoky, nehovoriac o recesii v leteckom a turistickom priemysle, ktorý tieto útoky vyvolali. Istú nervozitu vyvolali aj audítorske a účtovné škandály na Wall Street, predovšetkým kolaps energetickej spoločnosti Enron. Veľkou skúškou odolnosti americkej ekonomiky bola geopolitická neistota a nervózna hospodárska situácia v dobe operácie v Iraku (pohyby cien ropy, hrozba teroristických útokov). Napriek krátkodobému spomaleniu ekonomického rastu (rast HDP na úrovni 1,2 % za rok 2001), opätovné oživenie nastalo už v prvej polovici roku 2002. K stimulácii na akciovom trhu pomohlo účinné a systémové znižovanie úrokov iniciované A. Greenspanom. Aj keď sa nepodarilo eliminovať úskalía, ktoré predstavujú niektoré ukazovatele ako napríklad deficit bežného účtu platobnej bilancie (výrazne presahujúci 400 mld USD) a mierny vzostup nezamestnanosti, od roku začiatku roku 2003 zaznamenala americká ekonomika pozoruhodné výsledky.¹⁰³ Tak sa americký prezident so vstupom do volebného roku 2004 bude môcť oprieť o solídne ekonomické úspechy (pokles nezamestnanosti na 5,6 %, rast HDP za rok 2003 v rzedzí 3 – 4 %). Bush taktiež presadil zníženie daní, ktoré sa ale na druhej strane prejavilo vo zvýšení schodku rozpočtu. Toto zvýšenie vláda nekompenzovala znížením federálnych výdavkov, čo viedlo ku kritike nielen zo strany FED-u, ale i konzervatívneho krídla republikánov. Alan Greenspan na margo Bushovej rozpočtovej politiky vyhlásil, že „Deficity rozpočtu v pomerne krátkom čase môžu viesť k problémom. Mierna peňažná politika nie je donekonečná zúčiteľná s cieľmi cenovej stability a dlhodobého hospodárskeho rastu.“¹⁰⁴ V každom prípade, ekonomika bude opäť najdôležitejšou témou súboja Georga Busha a demokratického kandidáta Johna Kerryho, ktorý už ohlásil chystané zmeny (v sociálnom a zdravotnom poistení, investície do vzdelania), ktoré hodlá realizovať, ak v novembri 2004 bude zvolený za amerického prezidenta.

Na základe načrtnutých trendov vývoja ruskej a americkej ekonomiky môžeme pristúpiť k vzájomnej komparácii a načrtnutiu hlavných „prienikov“ oboch ekonomík. Zatiaľ čo ruské hospodárstvo po rozpade Sovietskeho zväzu prekonávalo obdobie hlbokkej krízy a s nástupom trhových vzťahov zaznamenalo ekonomický prepád, americké hospodárstvo zaznamenalo obdobie rastu a prosperity. Rozdiely medzi oboma ekonomickými celkami v ich štruktúre, orientácií, veľkosti a dynamike boli a zostali podstatné. Predovšetkým, americká ekonomika nie je závislá na exporte do takej miery ako je to v prípade ruskej. Vývoz surovín je pre Rusko rozhodujúcim zdrojom príjmov a export vysoko prevyšuje dovoz tovarov. Naopak, v prípade USA ide o ekonomiku založenú na spotrebe, a importy tovarov do krajiny dlhodobo prevyšujú vývozy. Kontrast medzi štruktúrou ruského exportu (prevažne uhl'ovodíky) a amerického exportu (prevažne špičkové technológie, mikroelektronika, počítačová technika, automobily, investície etc.) najviac vypovedajú o štruktúre oboch ekonomík.

¹⁰³ K vývoju trhu práce a štruktúre zamestnanosti pozri bližšie webovú stránku United States dept. of Labor: <http://www.bls.gov/cps/>

¹⁰⁴ Greenspan kritizuje Busha. In: SME, 13. 2. 2004, s.7.

Neporovnateľná zostáva miera výkonnosti, konkurencieschopnosti a produktivity, a to predovšetkým zo štrukturálnych dôvodov. V Spojených štátoch sa vyvinulo tesné spojenie základného a aplikovaného výskumu, ktoré posilňuje tesnú spoluprácu podnikateľských subjektov a akademickej sféry. V Ruskej federácii sa stále nepodarilo zastaviť „odliv mozgov“ do západnej Európy i do samotných Spojených štátov, a navyše slabá motivácia a nedostatočné vybavenie laboratórií z materiálnych dôvodov utlmili ruský výskum. Podobne vznik nových firiem v USA, ktorý nie je sprevádzaný administratívnymi priet'ahmi a bariérami zabezpečuje rastúcu konkurencieschopnosť a inovatívnosť v ekonomike.¹⁰⁵ Vstupné zaregistrovanie firmy v Spojených štátoch v prípade neexistencie nejakých zvláštnych prekážok nepresahuje 7 pracovných dní. Naopak, v Ruskej federácii byrokracia a administratívne priet'ahy do značnej miery spomaľujú podnikateľskú aktivitu. Vysoká miera flexibility a mobility pracovných síl v USA, podporená relatívne ľahkým prístupom k vzdelaniu a vynikajúcou infraštruktúrou zabezpečuje vysokú adaptabilitu pracovných síl. V postsovietskom Rusku, zdegenerovanom komunistickým ekonomickým prostredím sa stále ťažko rodí rozvinutý a flexibilný pracovný trh. V oblasti bankového sektoru Rusko naďalej zápasí s nedostatočným rozvojom, ktorý by zabezpečoval dostatočnú alokáciu zdrojov umožňujúcich investície v poddimenzovaných odvetviach hospodárstva.¹⁰⁶ Na druhej strane Spojené štáty môžu svoje finančnictvo opierať o tisícky bánk, z ktorých vyše 50 disponuje kapitálom presahujúcim 20 miliárd USD a tri z nich patria do prvej päťky najväčších bánk na svete vôbec. Aj podľa údajov o súhrnnej hodnote hrubého domáceho produktu (GDP) Spojené štáty (za rok 1998) obsadili v porovnaní s ostatnými krajinami prvú priečku s vyše 8 biliónmi USD. Rusko s vyše 680 miliardami USD obsadilo 12. miesto. Smerodajnejší údaj, a teda hrubý domáci produkt vyjadrený v prepočte na obyvateľa za spomínaný rok pre Spojené štáty predstavoval hodnotu presahujúcu 30 000 USD (2. priečka v absolútnom poradí po Luxembursku), zatiaľ čo Rusko v tomto ukazovateli, oscilujúcom okolo 2 300 USD sa neumiestnilo ani v prvej päťdesiatke.¹⁰⁷ V oblasti vzájomného obchodu a investícií môžeme konštatovať, že nedosahoval a ani nedosahuje hodnoty, ktoré by zodpovedali významu a veľkosti oboch ekonomík. Dôkazom poddimenzovania vzájomných obchodných vzťahov môže byť porovnanie amerického obchodu s Írskom (s prihliadnutím na rozdielne geografické a historické determinanty). Írsko, ktoré disponuje približne 1/35 ruskej populácie obchodovalo so Spojenými štátmi na úrovni cca 15. miliárd USD ročne, zatiaľ čo rusko-americký obchod do roku 2003 ani raz nepresiahol hodnotu 10 miliárd USD. Ruská federácia z pohľadu Spojených štátov predstavovala obchodného partnera stredného významu, celkovo z tretej desiatky krajín čo do veľkosti vývozu a dovozu. Slabá absorpčná schopnosť ruského trhu pre zahraničné produkty sa prejavovala aj v slabom vývoze amerických producentov do Ruska. Celková bilancia vzájomného obchodu z pohľadu Spojených štátov vyznievala záporne (napr. pre rok 1998 išlo o negatívne saldo vo výške presahujúcej 2 miliardy USD). Z pohľadu investícií je logický tok kapitálu omnoho silnejší zo Spojených štátov smerom do Ruskej federácie. Najnovší vývoj ukazuje stúpajúci podiel amerických investícií v Rusku. V roku 2003 výška amerických investícií v Rusku stúpila oproti roku 2002 o vyše 30 % a presiahla 600 miliónov dolárov. Taktiež sa postupne diverzifikovala štruktúra odvetví, do ktorých prebiehal a prebieha vstup amerických investícií.

¹⁰⁵ Pozri bližšie: Fárek, J.: *Ekonomika USA: robustní a opět na vzestupu*. In: *Mezinárodní politika* 7/2002, s.23-25.

¹⁰⁶ Pozri bližšie: Votápek, V.: *Ruská ekonomika*. In: *Mezinárodní vztahy* 4/2002, s. 39. a Žižka, J.: *Hospodářská reforma je výzvou pro Putina*. In: *Mezinárodní politika* 5/2000, s. 11-12.

¹⁰⁷ Údaje sú prebraté z *The World Almanac and Book of Facts*. New Jersey : World Almanacs and books, 1999.

Tradične síce najsilnejšie postavenie zaujímala energetika, no významné investície prišli aj do drevárskeho a papierenského priemyslu. Investície však prúdili aj opačným smerom, čoho dôkazom bol aj kapitálový vstup jednej z najväčších firiem v oblasti produkcie drahých kovov MMC Norilsk Nickel do amerického Stillwateru v roku 2003. Vzájomný obchod a investície aj v americko-ruských vzťahoch nadobúdajú globalizačné črty a sú omnoho viac ovplyvňované trhom a menej ovplyvňované politikou ako tomu bolo v minulosti.

Dôležitou sa z hľadiska vývoja rusko-amerických ekonomických vzťahov zdá byť úspešnosť, resp. neúspešnosť pokračovania liberalizácie svetového obchodu v duchu rozširovania hospodárskych odvetví, na ktoré sa nevzťahujú obchodné obmedzenia. Z hľadiska pokroku v liberalizácii svetového obchodu po úspešnej dekáde v 90. rokoch (úspešné uruguajské kolo GATT) v súvislosti s komplikáciami a protichodnými stanoviskami rozvojových a rozvinutých krajín po cancúnskom stretnutí ministrov krajín združených vo WTO, došlo k opätovnej hrozbe oživenia protekcionizmu. Platilo to aj pre Spojené štáty, ktorých rastúci obchodný deficit sa stal vážnou hrozbou ekonomického rastu. (v roku 2002 presahujúci 430 mld. dolárov) a generoval tlaky na americkú vládu, aby ráznejšie ochraňovala domácich producentov pre dovozom lacnejších tovarov.¹⁰⁸

Solídne základy ekonomiky Spojených štátov, zakotvené v technologickom pokroku, kvalitnej infraštruktúre, inštitúciách a širokom spektre poisťných a regulačných praktík, ktoré udržiavajú stabilitu podnikateľského prostredia, spolu s vierohodným právnym a finančným systémom zabezpečujú krajine vhodné podmienky pre životaschopnosť v globalizovanom svetovom hospodárstve. Technologický náskok Američanov sa výrazne premietol do ekonomickej prevahy Spojených štátov predovšetkým v informačných technológiách a biotechnológiách a v neposlednom rade vo vojenskej technike, čo tvorí nevyhnutný predpoklad udržania dominantnej pozície krajiny v nasledujúcom období. Na druhej strane ruská ekonomika naďalej bude závisieť od rozvojových impulzov a schopnosti vlády vytvoriť podmienky vhodné na polozenie základov trvalého a zdravého hospodárskeho rastu. Konkrétna stratégia integrácie ruskej ekonomiky do svetového hospodárstva a rastúca konkurencieschopnosť ruskej ekonomiky je teda podmienená politickými podmienkami a rozložením síl v ruskej ekonomike. S upevnením postavenia prezidenta a „silovikov“ – predstaviteľov silových štruktúr a tajných služieb v rámci politického systému v krajine sa vytvorili predpoklady vzniku paternalistického štátneho kapitalizmu s výrazne deformovaným konkurenčným prostredím a prepojením kapitálu a politickej moci, čo Rusko ešte viac odlíši od demokratických krajín so slobodnou trhovou ekonomikou.

3. VZŤAHY USA A RUSKA NA ZAČIATKU 21. STOROČIA STAV A PERSPEKTÍVY

Na prelome 80. a 90. rokov zanikol bipolárny systém pretrvávajúci vyše 40 rokov, ktorý bránil pokroku a medzinárodnej spolupráci. Svet prešiel v prvej polovici 90. rokov revolučnými zmenami. Globálny systém zmenil charakter medzinárodných vzťahov v politike, ekonomike i obchode. S jeho rozpadom zavládlo nadšenie a optimizmus ohľadom medzinárodno-politických zmien. Ekonomické a politické

¹⁰⁸ Pozri: Fárek, J. : Světová obchodní organizace před Cancúnem a po něm. In: Mezinárodní politika 12/2003, s.4-6.

problémy, etnické a náboženské konflikty a oživovanie starého súperenia však úplne nezmizli. Na prelome 20. a 21. storočia sa Spojené štáty ocitli v pozícii globálnej supervelmoci. Rusko stále prechádzalo „stabilizačnou fázou“ a hľadalo cesty ako s obmedzenými prostriedkami a možnosťami presadzovať vlastné záujmy. Poklesol, i keď nezanikol význam vojensko-strategických prostriedkov ako nástrojov zahraničnej politiky. Rozšírenie NATO nielenže dokázalo opodstatnenosť, ale taktiež posilnilo Alianciu, predovšetkým v politickom slova zmysle. Ukázalo sa, že zjednocovanie Európy je síce proces nezvratný, ale dlhodobý a rozporuplný. Juhoslovanská kríza odhalila neschopnosť vojenskej akcie európskych partnerov v NATO a presvedčila o tom, že bez Spojených štátov nie je možné zabrániť konfliktu ani v Európe. Skúsenosť so zlyhaním v Juhoslávii viedla americkú administratívu k záväzku, že Madridské rozširovanie NATO nebolo ani zďaleka konečným. Návrat postkomunistických kádrov k moci vo väčšine postkomunistických krajinách, vrátane Ruska, zrazil mieru optimizmu ohľadom pružnosti západných krajín nasmerovať tranzíciu postkomunistických krajín.

Americká i ruská politika sa koncom 20. storočia dostala do situácie, v ktorej Rusko a Spojené štáty na jednej strane spolupracujú a koordinujú svoje kroky, na druhej strane to však neeliminuje tendencie, ktoré môžu prerásť k reštaurácii politiky konfrontácie. Relatívne oslabenie transformujúceho Ruska bolo a bude pre Spojené štáty vhodnou dobou na konsolidáciu a ekonomicko-politickú expanziu do oblastí, ktoré tradične patrili do sféry vplyvu Ruska. Pozície a záujmy Ruska a Spojených štátov sa prekrývajú v niekoľkých geopolitických oblastiach, z ktorých z pohľadu Ruska kľúčovými sú stredo-východná Európa, oblasť Kaspického mora, Stredná Ázia a Ďaleký východ. Analýza záujmov a politik Ruska a Spojených štátov v týchto oblastiach môže byť kľúčom k pochopeniu smerovania vzájomných vzťahov oboch krajín nielen vo vzťahu k daným regiónom, ale i z pohľadu globálneho.

3.1 NOVÉ PRVKY RUSKEJ ZAHRANIČNEJ POLITIKY PO NÁSTUPE V. PUTINA

Druhé volebné obdobie prezidenta Jeľcina bolo charakteristické politickou nestabilitou, ekonomickým poklesom a neistotou ohľadom nástupníctva do prezidentského paláca. Výsledkom ekonomickej krízy, ktorá vypukla v auguste 1998 a následným mocenským zmenám, ktoré priniesla, bol definitívny návrat k politickým vzorcom z čias Sovietskeho zväzu. „Skutočná moc je zverovaná nevoleným orgánom a štruktúram, ideálom štátneho úradníka sa stáva nepochybujúci vojak realizujúci múdre príkazy vedenia.“¹⁰⁹ To sa prejavilo aj vo vedení ruskej vlády. Boris Jeľcin vystriedal na poste predsedu vlády viacero politikov. Odchovanca ťažkého priemyslu Viktora Černomyrdina, mladého liberálneho ekonóma Sergeja Kirijenka, predstaviteľa silových štruktúr Sergeja Stěpašina a stále nenachádzal tu správnu osobu.¹¹⁰ V čase, kedy do prezidentských volieb v Ruskej federácii zostávalo približne 9 mesiacov, pristúpil prezident Jeľcin k výmene predsedu vlády. 9. 8. 1999 predstavil Vladimíra Putina ako nového predsedu vlády a ako svojho potencionálneho nástupcu. Putin si ešte ako predseda vlády razantným riešením vlečúceho sa konfliktu v Čečensku

¹⁰⁹ Votápek, V. : Západ-Východ: Rusko na křižovatce. In: Mezinárodní politika 12/2000, s. 6-7.

¹¹⁰ Soukup, O. :Ref. 97, s. 5-14.

naklonil verejnú mienku.¹¹¹ Dôležitým barometrom Putinových šanci stať sa v roku 2000 novým ruským prezidentom boli parlamentné voľby v decembri 1999, v ktorých zvíťazili politické sily blízke práve Putinovi. Gubernátorský blok Jedinstvo zabezpečilo Putinovi podporu v Dume.¹¹² Ani to však Putinovi nezabezpečovalo predpokladané víťazstvo v prezidentských voľbách. Takticky preto Boris Jel'cin v posledný deň roku 1999 odstúpil zo svojej funkcie. Zastupujúcim prezidentom sa stal Vladimír Putin. Po víťazných voľbách sa stal Vladimír Putin od 26. 3. 2000 riadne úradujúcim prezidentom Ruskej federácie.¹¹³ V. Putin poveril jej riadením vlády jediného vicepremiéra Michaila M. Kasjanova, ktorého „regulérnu“ vládu Duma jeho odobrila 17. 5. 2000.

Rusko teda prešlo v rokoch 1999-2000 výraznými zmenami vo vnútornej politike, čo implikovalo premenu zahraničnopolitických aktivít krajiny, aj vo vzťahu k Spojeným štátom americkým. V Kasjanovovej vláde zostal post ministra zahraničných vecí Igorovi Ivanovovi. Zahraničná politika Ruska pod jeho vedením mala naplňať a presadzovať závery novej zahraničnopolitickej koncepcie Ruska, ktorú prijala Rada bezpečnosti Ruskej federácie pod názvom Koncepcia národnej bezpečnosti Ruskej federácie 10. januára 2000.¹¹⁴ Celkovú koncepciu ruskej zahraničnej politiky dopĺňal návrh Vojenskej doktríny Ruskej federácie. Predchádzajúca koncepcia z roku 1993 sa ukázala ako prekonaná. Nová koncepcia, ako to vyplýva z analýzy oboch dokumentov sa dotýkala bilaterálnych americko-ruských vzťahov v niekoľkých rovinách. Ako poznamenal Karel Pezl v analýze spomínaných dokumentov, v okruhu postavenia Ruska vo svetovom poriadku sa konštatuje podpora Ruska pri presadzovaní ideológie vytvárania multipolárneho sveta, dynamika v medzinárodných vzťahov a vzrast nebezpečenstva svetového terorizmu.¹¹⁵ Taktiež sa tu spomína dominancia západných krajín na čele so Spojenými štátmi, ktoré sa pri presadzovaní svojich záujmov opierajú o vojenskú silu a obchádzanie zásad medzinárodného práva. V okruhu národných záujmov sa o. i. kladie dôraz na následovné tézy: „rozvoj národných záujmov je možný len na základe úspešného rozvoja ekonomiky, v medzinárodnej oblasti je národným záujmom zabezpečenie suverenity, upevnenie pozície Ruska ako veľkého štátu, jedného z najvplyvnejších centier multipolárneho sveta etc.“¹¹⁶ Okruh pod názvom „Ohrozenie národnej bezpečnosti Ruskej federácie“ popisuje základné vonkajšie a vnútorné predpoklady ohrozenia národnej bezpečnosti, medzi ktorými menuje snahu jednotlivých štátov a medzinárodných organizácií znížiť úlohu súčasných mechanizmov zaisťujúcich medzinárodnú bezpečnosť, predovšetkým OSN a OBSE, ďalej je to rozšírenie vojensko-politických blokov a spoločenstiev, predovšetkým NATO na východ, možnosti vytvorenia vojenských základní v blízkosti hraníc. Koncepcia v princípe odmietla procesy pokračujúceho rozširovania NATO a predovšetkým operácie NATO mimo priestor členských krajín. V záverečnej časti Koncepcie – Zaistenie národnej bezpečnosti Ruskej federácie sa vytyčujú hlavné úlohy vo vnútornej ako i zahraničnej politike. Z oblasti zahraničnopolitických úloh sa zdôraznila potreba disponibility

¹¹¹ Viac k problematike Čechenska pozri : Balabán, M.: Čechensko: bolavé miesto Ruska. In: Mezinárodní politika 7/2001., s. 4 – 7.

¹¹² Najvyšší počet mandátov síce obsadila KS RF (113), avšak Jednota (73) v spolupráci práve s komunistami v parlamente vyšachovala ostatné politické strany z mocenského vplyvu.

¹¹³ K volebnej kampani a výsledkom volieb pozri bližšie: Běloševský D.,: Vladimír Putin- raketový nástup „sfingy“. In: Mezinárodní politika 5/2001, s. 4-6?

¹¹⁴ Podrobnejšie k analýze Koncepcie národnej bezpečnosti pozri štúdiu, z ktorej v následujúcom odseku citujeme: Pezl, K. : Koncepcie národní bezpečnosti Ruské federace a její vojenská doktrína. In: Mezinárodní vztahy 2/2000, s. 15-26.

¹¹⁵ Porovnaj: Kratochvíl, P.: Současná ruská geopolitika. In: Mezinárodní vztahy 11/2001, s.28 – 30.

¹¹⁶ Pezl, K. : Ref. 114, s. 17.

jadrových síl schopných spôsobiť straty komukoľvek a kdekoľvek a taktiež udržanie strategickej jadrovej stability. Rusko presadzovaním staršej Primakovovej tézy o multipolárnom svete videlo i naďalej šancu eliminovať a obmedziť vplyv USA v globálnej politike.

Celkovo možno konštatovať, že ruská zahraničná politika sa po prebratí moci Vladimírom Putinom stala pre Spojené štáty omnoho čitateľnejšia a predvídateľnejšia. Putinovo zvolenie Spojené štáty vcelku uvítali. Podobne pozitívne zareagovala americká administratíva na ratifikáciu dohody START II, ku ktorej konečne došlo 17. 4. 2000. Minister zahraničných vecí Ruskej federácie Igor Ivanov pragmaticky odmietol konfrontáciu so Západom v otázkach, ktoré principiálne neohrozovali pozície Ruska. Snaha ruskej diplomacie zabezpečiť krajine postavenie jedného z centier multipolárneho sveta zatlačila snahy niektorých politických prúdov, snažiacich sa o obnovenie úlohy „protihráča“ Spojených štátov v globálnom meradle. Vláda sa zamerala na presadzovanie nutných vnútorných reforiem, ktorých neustále odkladanie podmyvali ambície Ruska v globálnom meradle. Podľa Ústavy z roku 1993 je Ruská federácia tvorená celkom 89 federálnymi subjektami, ktoré sú si formálne rovné. Takzvaná Federálna zmluva, ktorá bola uzatvorená medzi centrom a jednotlivými subjektami, bola vyhotovená v troch prevedeniach: republikovom, pre autonómne oblasti a okruhy a nakoniec pre ostatné subjekty (oblasti, kraje a samosprávne mestá), s odlišnou úrovňou vzťahov medzi príslušným regiónom a centrom.¹¹⁷ Predovšetkým, vláda presadila, že sa prijali nutné zákony vymedzujúce vzťah medzi centrom a regiónmi a o princípoch výkonu kontroly v regiónoch (júl 2000). Krajina bola rozdelená na 7 veľkých federálnych okruhov na čele s prezidentovým zástupcom a podobne došlo k zmene kreovania Rady federácie na úkor vplyvu regionálnych elít.¹¹⁸ V septembri 2000 prezident Putin nariadil dekrétom ustanovenie Štátnej rady na čele s prezidentom, ktorá sa mala stať hlavným poradným orgánom v otázkach vzťahov medzi centrálnou vládou a regiónmi. Jej členmi sa stali práve guvernéri federálnych subjektov. Práve upevnenie vertikálnej moci a vyššia miera centralizácie krajiny sa mali stať cestou posilovania Ruska aj na medzinárodno-politickej scéne. Miera dezintegrácie krajiny ku koncu vládnutia prezidenta Borisa Jeľcina bola nebezpečne vysoká. Ako strochou dávkou nadsázky konštatoval Romancov „celofederálny záujem dnes majú len dve významné sily. Armáda, tradičný tmel ruského štátu, je dodnes organizovaná do vojenských okruhov, ktoré sú definované na nadregionálnom základe a gigantické podniky typu Lukoil a Gazprom, ktoré svojou sieťou plynovodov a ropovodov „fyzicky“ držia štát pohromade.“¹¹⁹ Významným momentom politického vývoja po nástupe Putina v Rusku, ako sme už naznačili, sa stalo ťaženie Kremľa proti Rodine, teda ekonomicko-politickej elite vytvorenej za vlády Borisa Jeľcina, úzko prepojených na energetický a vojenskopriemyselný komplex, respektíve snaha vytlačiť ich z vplyvu na verejné záležitosti v krajine a eliminovať ich obrovský mediálny vplyv. Niektorí pozorovatelia (Šimov, Romancov) konštatovali, že jednou z podmienok dohody medzi putinovským okolím a niektorými oligarchami bola ich ochota uvoľniť prístup ku zdrojom moci a bohatstva novej skupine ruskej elity – „piťerským“, početným Petrohradčanom z rodného mesta prezidenta Putina.¹²⁰ Predpoklady tohto vývoja spadali ešte do obdobia, kedy Vladimir Putin zastával funkciu dočasného prezidenta. V januári 2000 odvolal Tatjanu Djačkovú a ďalších pracovníkov z ich funkcií

¹¹⁷ Romancov, M.: Když je Rusko slabé, příroda ho nechrání. In: Mezinárodní politika 8/2003, s. 9-10.

¹¹⁸ Pozri bližšie: Šimov J. : Rusko za Putina: rozporné preměny a klamavá stabilita. In: Mezinárodní politika 8/2003, s. 4-6.

¹¹⁹ Romancov, M.: Ref. 117, s. 10.

¹²⁰ Za všetkých spomeňme ministra obrany Sergeja Ivanova a šéfa Centrálnej banky Sergeja Ignat'jeva.

v kremel'skej administratíve. Až neskôr prišli na rad kauzy s jednotlivými oligarchami (Berezovskij, Chodorkovskij etc.).

Podobne je pre obdobie po nástupe prezidenta Putina charakteristická istá „militarizácia“ verejného života. Narástol počet vyšších štátnych funkcionárov spojených s kariérou v armáde, respektíve vo Federálnej bezpečnostnej službe. Úspechy a značná popularita prezidenta Putina a jeho aparátu boli nepochybným dôvodom, prečo zahraničnopolitický kurz prezidenta Putina nevyvolával v spoločnosti razantnejší odpor napriek tomu, že Rusko upustilo od konfrontačného tónu politiky. Ako trefne poznamenal Šimov: „George Bush a Vladimir Putin sa môžu navzájom usmievať a vzájomne si priateľsky poklepávať po ramenách, ale ako dosvedčujú údaje nedávneho prieskumu, len 8 percentám obyvateľov Ruska sú USA a ich politika sympatické.“¹²¹ Dôležitou zostávala otázka vojenskej reformy ruskej armády, uskutočnenie ktorej bolo základným predpokladom zabezpečenia civilnej kontroly armády, zníženie a profesionalizáciu stavu a predovšetkým pokračovanie odzbrojovacích procesov. Genéza koncepcií reformy ruskej armády siaha síce už do počiatku 90. rokov, kedy sa početné sovietske divízie dislokované vo vtedajších sovietskych satelitoch stali obrovským bremenom transformujúcej sa ruskej armády. Zníženie početného stavu armády bolo uskutočnené mechanicky bez akejkoľvek naviazanosti na koncepčné riešenie. Diskusia o reforme sa spravidla odohrávala v úzkom kruhu zainteresovaných príslušníkov vládnucej politickej elity a nevedla sa o nej prakticky žiadna verejná diskusia.¹²² Stupňujúca sa kríza ruskej armády, umocnená neúspechom zásahu v Čečensku vyústila roku v 1996 do stretu dvoch koncepcií reformy armády. Predovšetkým Rada obrany a jej vtedajší predseda Baturin presadzoval tzv. „liberálnu“ koncepciu, ktorej hlavnou ideou bolo zachovať bojaschopnosť ruskej armády v súvislosti s jej ekonomickými možnosťami. To sa malo odzrkadliť v redukcii predovšetkým nebojaschopných divízií, minimalizáciu nákladov a maximalizáciu efektivity tréningov. Opozíciu voči tejto koncepcii predstavovalo predovšetkým ministerstvo obrany na čele s Rodionovom, ktorý sa netajil názormi, že najväčším nebezpečenstvom Ruska sú Spojené štáty a rozširovanie NATO. V súvislosti s tým trval minister Rodionov na udržaní vysokého stavu ruskej armády a investíciách do strategickej výzbroje. Radikálne Rodionove požiadavky viedli prezidenta Jel'cina k tomu, že ho nahradil bývalým veliteľom raketových vošk strategického významu Igorom Sergejevom. Nástup nového ministra do funkcie priniesol sformulovanie zásad reformy armády v troch dokumentoch – „Zámer reformovania ozbrojených síl“, „O základných opatreniach reformy ozbrojených síl“ a „Koncepcia výstavby ozbrojených síl Ruskej federácie do roku 2005“. V uvedených dokumentoch bol určený hlavný cieľ reformy, za ktorý sa pokladalo vytvorenie vysoko moderných, bojaschopných, kompaktných a mobilných ozbrojených síl, ktoré budú mať primeranú veľkosť, štruktúru a počet a ktoré budú disponovať dostatočným potenciálom odstrašovania a súčasnú úroveň profesionálnej a morálno-psychologickej prípravy.¹²³ V dôsledku pretrvávajúceho zaostávania ruskej ekonomiky a nemožnosti rastu výdavkov na armádu naviazaných na štátny rozpočet v období rokov 1997-1999 došlo k viac fázovej redukcii stavu ozbrojených zložiek. Početnosť stavu poklesol z 2,8 milióna v roku 1992 na 1,7 milióna v roku 1997 a na 1,2 milióna v roku 1999. Štrukturálny problém ruskej armády, a teda demonopolizácia ozbrojených zložiek a vznik paralelných ozbrojených zložiek v rámci silových rezortov podstatne spomalili priebeh chystaných reforiem. Nová vojenská doktrína z roku 2000 jasne stanovila nadradenosť veliteľov vojenských okruhov nad všetkými vojenskými jednotkami

¹²¹ Šimov, J. : Ref. 118 , s. 6.

¹²² Balabán, M. : Neuskutečnitelná vojenská reforma v Rusku. In: Mezinárodní politika 5/2000, s. 7-10.

¹²³ Balabán, M. : Ref. 122, s. 7.

a formáciami v rámci im zverených oblastí. Prezident Putin už v predvolebnej kampani zdôrazňoval potrebu zastavenia úpadku postavenia armády, a to aj v očiach ruskej verejnosti. Veľkou výzvou reformy silových zložiek sa stala deklaratívna snaha o elimináciu zločinnosti a terorizmu. V súlade s novou vojenskou doktrínou sa do budúcnosti ráta s účasťou armády pri likvidácii teroristických skupín a organizácií. Medzinárodný terorizmus sa v dôsledku nárastu aktivít a organizovanosti teroristických skupín stal postupne jedným z hlavných argumentov volajúcich po modernizácii ruských ozbrojených síl.

V súvislosti s rastúcou mierou a intenzitou teroristických akcií vo svete po 11. septembri 2001 v USA a akciami čečenských ozbrojencov na ruskom území sa Rusko stalo jedným z hlavných protagonistov boja proti medzinárodnému terorizmu. Reakcia prezidenta Putina a ruskej vlády na útoky WTO, ale predovšetkým aktívna účasť ruských informačných služieb v pátraní po vinníkoch atentátu zabezpečila Rusku významnú pozíciu v medzinárodnej diskusii o hrozbách a podobách medzinárodného terorizmu. Čo však bolo omnoho dôležitejšie, ruskému vedeniu sa podarilo, aj vďaka postupnej premene vo svojej podstate legitímneho národnooslobodzovacieho boja Čečencov na krajne militantný odpor, identifikovať v očiach medzinárodnej verejnosti boj čečenských ozbrojencov s teroristickými skupinami. Dôkazom toho bola aj reakcia amerického prezidenta G. W. Busha, ktorý na adresu čečenských teroristov v divadle Dubrovka prehlásil: „Títo ľudia boli vrahovia, rovnako ako tí, ktorí prišli do Ameriky. Existuje spoločná hrozba – a zakaždým, keď niektorí chcú obetovať nevinný život za takzvanú vec, je nutné sa s nimi bezohľadne vysporiadať.“¹²⁴ Na druhej strane niektorí analytici tvrdia (Souleimanov, Brzezinski), že ruskočečenské konflikty a ďalšie problémy spojené s kaukazskými republikami vo svojej podstate vyhovujú Spojeným štátom, pretože ak nie priamo zabraňujú, tak minimálne spomaľujú ruskú expanziu smerom ku Kaspickému moru, kde sa stretávajú záujmy Spojených štátov, Ruska a niektorých regionálnych mocností (Turecko, Irán, Čína) kvôli obrovským energetickým zdrojom. Ruská politika v 90. rokoch sledovala v kaukazsko-kaspickej oblasti udržanie svojej vojensko-politickej dominancie a snahe zabrániť tak prenikaniu predovšetkým amerického vplyvu do oblasti. Napriek tejto snahe sa pokusy o presadenie tejto dominancie a integrácia do SNŠ Rusku nepodarila. Ekonomickou realitou bola limitovaná aj ruská vláda a fakt, že transformujúce a oslabené Rusko nedokázalo financovať multimiliardové ťažobné a transportné projekty z vlastných zdrojov uľahčil prienik amerického kapitálu do oblasti. Politická hra, ktorú Moskva zvolila, sledovala destabilizáciu regiónu a posilovanie Rusku oddaných politických síl v jednotlivých postsovietskych republikách v regióne.

Geostrategické motívy využila Moskva aj pri presadzovaní princípu „spoločného vlastníctva“ v otázke štatútu Kaspického mora, čo malo zabrániť sektorovému rozdeleniu morského dna a tak nepriamo aj rozšíreniu manévrovacieho priestoru a samostatnejšej politike menších kaspických krajín. V protiklade k ruským záujmom v oblasti, Spojené štáty z viacerých dôvodov (z ktorých najpresvedčivejším bola snaha Západu energeticky diverzifikovať energetické zdroje a znížiť odkázanosť na ruských, resp. perzských zásobovacích zdrojoch) vyvíjali v oblasti tiež aktívnu politiku.¹²⁵ Od polovice 90. rokov, v súlade s posunom nazerania americkej administratívy na ruskú politiku, preferovali USA tranzit kaspických surovín tzv. mimoruskou cestou.¹²⁶ Nástup Putina do čela ruskej politiky priniesol aj v otázke

¹²⁴ Balabán, M.: Milníky ruské bezpečnostní politiky v roce 2002 a její další perspektivy. In: Mezinárodní politika 2/2003, s. 18-20.

¹²⁵ Pozri: Fárek, J. : Ropa ve světové ekonomice a politice. In: Mezinárodní politika 9/2003, s.4 – 6.

¹²⁶ Pozri bližšie: Souleimanov, E. : Geopolitika kaspického regionu. In: Mezinárodní politika 9/2003, s.10-14.

kaspického regiónu istý stupeň pragmatizmu. Moskva akceptovala princíp sektorového delenia kaspického šelfu, participovala na vytvorení Šanghajskej organizácie pre spoluprácu (Rusko, ČLR, Kazachstan, Tadžikistan, Kyrgyzstan) a zintenzívnila boj proti islamským teroristickým skupinám na Strednom východe. Rusko navyše tolerovalo (je otázne, či malo inú možnosť) vytvorenie prvej americkej vojenskej základne na území bývalého Sovietskeho zväzu v Uzbekistane (Chanabád) a Kyrgyzstane v súvislosti s pripravovaným útokom na Afganistan. (Souleimanov 2003, s. 10.) zastáva názor, že miestne národy až na malé výnimky sa zúfalým úsilím snažili vymaniť zo sféry výlučného vplyvu Ruska, ktorého neoimperiálne praktiky ohrozujú dosiahnutú nezávislosť. V podobnom duchu problematiku kaspického regiónu analyzoval aj Brzezinsky, a to, že kaspické projekty amerických a európskych konzorcií povedú k odrezaniu expanzie Ruska na južný Kaukaz a do Strednej Ázie a podporia odstredivé tendencie týchto republík voči Rusku. (Brzezinski, 1999, s. 93-126). Do toho vstupovala ešte problematika snahy stredoázijských krajín (Kazachstan) a separatistické tendencie južných ruských republík (Tatarstan) a islamský tlak na južných ruských hraniciach, kde sa Rusko nechcelo vzdať dominantného postavenia a využívalo na to nacionálnu kartu, teda rusky hovoriacu menšinu v týchto oblastiach.¹²⁷

Z regiónov, o ktoré Rusko z historických i strategických dôvodov prejavovalo veľký záujem, malo špecifický význam Čiernomorie.¹²⁸ Strategická poloha Čierneho mora pre sovietske záujmy prinútila americkú administratívu podporiť po druhej svetovej vojne Turecko pri tlaku zo strany ZSSR. Z toho zároveň vyplýva, že americké záujmy v oblasti nie sú úplne bez tradície, a že americká politika sa po rozpade sovietskeho bloku stala významným faktorom v oblasti. Okrem Turecka ako dávneho protivníka sa Moskva po rozpade ZSSR dostala do konfrontácie s Ukrajinou, Gruzínskom a do istej miery aj s Arménskom. Okrem toho Rumunsko a Bulharsko po páde komunizmu deklarovali snahu integrácie do transatlantických štruktúr, čo pre Moskvu predstavovalo riziko istej izolácie v oblasti. Previazanosť čiernomorskej a kaspickej „problematiky“ z dôvodu transportov energetických zdrojov do Európy zvyšovala strategickú polohu regiónu.. Trasy tranzitu jednoducho nemôžu Čiernomorie obísť. Koncepcia Moskvy, a teda spojenie nálezísk v Kaspiku s najväčším ruským terminálom v čiernomorskom prístave – v Novorossijsku sa nezhodla s koncepciou kaukazských štátov ekonomicky sa od Ruska odpútať. Snaha Spojených štátov prispievať k stabilizácii čiernomorského regiónu a napomôcť tak k vyriešeniu otázky tranzitu ropy a zemného plynu sa sústreďovala predovšetkým na stabilizačné a sprostredkovateľské aktivity v „iredentistických“ sporoch s niektorými časťami gruzínskeho(predovšetkým Abcházka, Južného Osetska a Adžarska) a arménskeho územia (Náhorný Karabach).¹²⁹ Nevyjasnenou v rusko-amerických vzťahoch zostala aj na začiatku roku 2004 otázka ruskej a americkej vojenskej prítomnosti v Gruzínsku. Američania opakovane vyzvali Rusov, aby stiahli svoje vojska z krajiny. Na druhej

¹²⁷ Pozri bližšie: Klípa, O.: Tatarstán a Rusové. Konfliktní pohled na historii. In: Mezinárodní politika 2/2003, s.16 – 17. a tiež Stupavský, P.: Geopolitické dvojča Ruska. Mezinárodní politika 12/2000, s. 29 – 31., Brzezinski, Z.: Předčasné partnerství In: Mezinárodní politika 2/1994, s5. – 13, Horák, S.: Konfliktní zóny ve Střední Asii. In: Mezinárodní politika 9/2000, s.16 – 18. Kovář, J.: Rusko je také v Asii. In: Mezinárodní politika 5/2000, s.16. a tiež Souleimanov, E.: Krymští Tataři: Zapomenutý národ. In: Mezinárodní politika 5/2000, s.39-41.

¹²⁸ K problematike ruských záujmov v Čiernomorí pozri bližšie: Novák, P.: Čierne more – Novorossijsk, južná brána Ruska. In: Mezinárodní politika 5/1998, s.8-11. a Kotyk, V.: Černé moře – srdeční záležitost ruska. IN: Mezinárodní politika 5/1998, s.4-7.

¹²⁹ Summit za účasti azerbajdžanského prezidenta G. Alijeva a R. Kočarjana v otázke riešenia sporu o Náhorný Karabach, osídlený prevážne Arménmi a Arménskom nárokovaný zorganizoval minister zahraničných vecí USA Colin Powell v apríli 2003, no k podpisu mierovej dohody nedošlo.

strane ruskí predstavitelia požadovali vysvetlenie amerických vojenských úmyslov v Gruzínsku, kam Spojené štáty vyslali asi stovku vojenských špecialistov.

Z pohľadu Ruska sa perspektívnejšie javila otázka transportu zemného plynu, ktorý v plánoch výstavby nových potrubí na rozdiel od ropy (ktorých predpokladaná trasa povedie cez kaukazské republiky, Turecko a ďalej na Západ) má jasne stanovené smery a v podstate zohľadňuje ruské záujmy. Otázka transportu uhl'ovodíkov vôbec sa stala významnou časťou agendy Ruskej federácie aj smerom k ďalším regiónom, z ktorých špecifické postavenie zaujímal región krajín SVE.

Pre región SVE v súvislosti s vývojom rusko-amerických vzťahov od rozpadu sovietskeho bloku môžeme konštatovať, že región nebol dominantnou témou vzájomného dialógu až do polovice 90. rokov. Zvýšenú pozornosť si región vydobyl až v súvislosti s aktuálnosťou rozširovania Severoatlantickej aliancie. Skutočnosť, že Rusko nedokázalo zabrániť rozšíreniu Aliancie – ani prvej a ani druhej vlny zapríčinila to, že Rusko reagovalo na základe doktríny tzv „asymetrickej odpovede“ s preferovaním geoeconomických faktorov pred geopolitickými.¹³⁰ Úplne špecifické postavenie v rámci SVE z dôvodu vnúropolitického vývoja malo od rozpadu ZSSR Bielorusko, ktoré v tieni spiatocnického Lukašenkovho režimu nedokázalo ideu integrácie do západných štruktúr pretransformovať do reálnej politiky a dostalo sa tak do absolútnej závislosti od Ruskej federácie.¹³¹ V súvislosti so snahou strategicky posilniť svoje postavenie v Európe ako rozhodujúcej mocnosti sa vynorila otázka strategickej polohy Ukrajiny v regióne SVE. Perspektívny rast významu Ukrajiny ako potencionálnej európskej veľmoci, vyvažujúcej faktor ruského vplyvu, bude z pohľadu USA hrať významnú úlohu. Spojené štáty geopolitický význam Ukrajiny po rozpade ZSSR nedocenili. Na jednej strane podporovali transformačné procesy v krajinách SVE a na druhej strane uznávali dominanciu Ruska ako partnera. Ukrajina ostala „uprostred“, bez zaradenia. Z pohľadu samotnej Ukrajiny, rovnoprávnej spolupráci Moskvy a Kyjeva bránila vysoká závislosť Ukrajiny na energetických surovinách a vzájomnom obchode s Ruskom. Je síce otázne, do akej miery to bude mať vplyv na rusko-americké vzťahy, v každom prípade otázka smerovania integrácie a orientácie Ukrajiny bude podstatným fenoménom geopolitiky SVE v budúcnosti, ako na to upozornilo viacero analytikov (Brzezinsky, Duleba). Región južných a západných ruských hraníc nebol zďaleka jediným kde sa „prekrývali“ a prekrývajú americko-ruské záujmy.

Kórejský polostrov po rozpade ZSSR prestal byť bezprostredným problémom pre ruskú politiku. Spojené štáty a Rusko vydali v júni 1992 v súvislosti s odstraňovaním napätia na Kórejskom polostrove spoločné prehlásenie, v ktorom požadovali úplnú realizáciu spoločnej deklarácie oboch Kórei o odstránení jadrových zbraní z poloostrova. Severná Kórea však nebola ochotná dokázať ukončenie svojho jadrového programu a využívala túto otázku ako vyjednávací tromf pri rokovaniach o potravinovej pomoci. Všeobecne pre ruský prístup ku Kóream možno sledovať v postupnej genéze ruských preferencií v regióne. Moskva od začiatku 90. rokov postupne zlepšovala vzťahy s Kórejskou republikou (zjavne z ekonomických motívov) a podpísala s ňou vzájomnú zmluvu o priateľstve a vojenskej spolupráci. Na druhej strane Moskva nepredĺžila zmluvu o spolupráci s KĽDR, čo sa pre vývoj na poloostrove v druhej polovici 90. rokov výrazne prejavilo poklesom autority Ruska a znížením možností pôsobenia na KĽDR. Verbálne Moskva odsúdila severokórejský

¹³⁰ Pozri bližšie: Duleba, A. – Hirman, K.: Ref. 88, s.203 – 261. a tiež Štindl, K.: Rusko a strední Evropa. In: Mezinárodní politika 5/2000, s. 35. – 37.

¹³¹ Pozri bližšie: Lukášek, L.: Existence Rusko – běloruského svazu na pozadí běloruských voleb. In: Mezinárodní politika 12/2000, s.26. – 28. a Soukup, O.: Rusko – Bělorusko. Velmi rozpačitá integrace. In: Mezinárodní politika 5/2000, s.12-14.

nukleárny program, na druhej strane neakceptovala americký tlak ohľadom zavedenia protiseverokórejských sankcií. Táto „schizofrénia“ mala dôsledky aj v tom, že Rusko nebolo prizvané na „rokovania štyroch“ o budúcnosti Kórejského polostrova. Moskva si definitívne uvedomila, že oblasť Kórejského polostrova nepatrí do jej bezprostrednej záujmovej „zóny“ a zaujala „pragmatické stanovisko“.¹³² Z pohľadu Washingtonu Národná bezpečnostná stratégia USA z roku 2002 konkrétne označila KĽDR (spolu s Iránom) za krajiny s nadčasovým nebezpečím, proti ktorým je konať preventívne akcie prednostné. Rusko podporilo snahu Spojených štátov v tlaku na komunistickú KĽDR o zabezpečenie ukončenia jej jadrových programov. Za túto podporu prezident Bush verejne ocenil postoj Moskvy a poďakoval ruskému prezidentovi v júli 2003, keď hovoril o podpore Ruska pri tlaku na Irán a KĽDR v otázke jadrovej bezpečnosti. Zároveň však takticky Moskva udržiavala s KĽDR intenzívne diplomatické kontakty, ktorých vyvrcholením bola návšteva Kim Čong – ila a stretnutie s Putinom v Moskve.

Ani vo vzťahu k indicko-pakistanskému sporu o Kašmír sa ruská diplomacia nedokázala výraznejšie presadiť a v podstate nadviazala na politiku preferovania vzťahov s Indiou, sledujúc pri tom vyrovnávanie americkej podpory Pakistanu. Z hľadiska historicko-geografického, ekonomického, ale i politického bola rozhodujúcim fenoménom americkej aj ruskej ázijskej politiky Čína a v tejto súvislosti historicky determinované a ideologickými spormi poznačené vzájomné vzťahy. Dekomunizácia ZSSR a posilňovanie vlády komunistov v Číne zakladali predpoklady odlišného vývoja Ruska a Číny. Možno však konštatovať, že aj keď obe krajiny sa ideologicky rozišli, nebránilo im po rozpade sovietskeho bloku rozvíjať navzájom prospešné vzťahy. Obe krajiny, motivované ekonomickým oživením tichomorskej ekonomiky uprednostňovali utužovanie vzájomných diplomatických kontaktov. Ako tento vzťah výstižne opísal Běloševský, „Rusko a Čína sa podobajú obrom, ktorí sa o seba opierajú chrbtom.“¹³³ Moskva tradične využívala „čínsku kartu“ pri zdôrazňovaní vlastnej geopolitickej dôležitosti. Ak by sme pokračovali v podobnom opise, mohli by sme vzťah Číny a USA prirovnať k obrom, ktorí síce stoja od seba dosť ďaleko, ale sú príliš veľkí na to, aby si neprekážali. Zaujímavý je v súvislosti s Čínou ekonomický moment vzájomných vzťahov. Zatiaľ čo dynamika rastu čínskej ekonomiky napriek tomu, že percentuálne dlhodobo prevyšovala rast amerického hospodárstva, v absolútnych hodnotách len minimálne odbúrala náskok USA, úplne opačná bola a je pozícia Číny vo vzťahu k Rusku. Začiatkom 90. rokov bol pomer HDP oboch krajín približne na paritnej úrovni, no koncom 20. storočia HDP Číny päťnásobne presahoval HDP Ruskej federácie. Konfliktnou zónou v „čínskej oblasti“ zostala otázka Tchaj-wanu. Napriek deklarovaniu politiky jednej Číny zo strany všetkých svetových veľmocí, prípadné vojenské aktivity pevninskej Číny by pravdepodobne nezostali bez odpovede USA. Závazky Spojených štátov voči ostrovej krajine a pevné ekonomické väzby vytvárajú aj do budúcnosti predpoklad, že Washington by neostal ľahostajný voči nedemokratickému „zjednoteniu“ Číny zo strany Pekingu. Moskva s politikou jednej Číny nemala žiaden „morálny“ problém a v regióne juhovýchodnej Ázie nemala veľmocenské ambície, na druhej strane pozície Spojených štátov v Tichomorí by prípadné zjednotenie pod komunistickou vládou v Pekingu narušilo rovnováhu v oblasti.¹³⁴

Vo vzťahu k Japonsku Rusi historicky cítia súpera o vplyv na Ďalekom východe. Anomáliou zostáva neexistencia mierovej zmluvy medzi Tokiom a Moskvou z čias druhej svetovej vojny. Japonsko po druhej svetovej vojne tvorilo jednu zo

¹³² Pozri: Kovář, J. : Rusko je také v Asii. In: Mezinárodní politika 5/2000, s. 16 – 18.

¹³³ Běloševský, D. : Ruské geopolitické iluze a Čína. In: Mezinárodní politika 9/2000, s. 15-16.

¹³⁴ Pozri: Fürst, R.: Tchaj-wan na konci éry Kuomintangu? In: Mezinárodní politika 5/2000, s.5-6.

základných strategických základní v prípadnom vojenskom meraní síl so ZSSR, preto početné americké sily na ostrovoch potvrdili vôľu USA v bezpečnostných otázkach určovať politiku Tokia. Nadštandardne dobré vzťahy s Washingtonom mali byť pre Tokio hlavným prostriedkom v nátlaku na Moskvu v otázke navrátenia južných kurilských ostrovov (v Japonsku pod názvom „Severné terotórium“) Japonsku. Zo strategického hľadiska predstavujú ostrovy akýsi štít pri vstupe do Ochotského mora, kde má Rusko situované strategické ponorkové základne. Napriek tomu, že v prvej polovici 90. rokov boli niektorí ruskí predstavitelia ochotní viesť na danú tému s Tokiom otvorený dialóg (M. Poltoranin, A. Kozyrev), k výraznému pokroku nedošlo ani pri tlaku v dobe vstupu Ruska do klubu G-7, kedy japonská vláda operovala aj ekonomickou kartou a prípadnými investíciami v Rusku. Prezident Putin verbálne odmietol návrat sporných ostrovov Japonsku, čo necháva daný problém otvoreným a latentne bude prežívať aj v 21. storočí. To, že ide o globálny problém umocňuje fakt, že Rusko aj Japonsko patria k veľmociam a ich prípadná, i keď nepravdepodobná konfrontácia by vzhľadom na štruktúru bezpečnostných záruk Japonska nezostala lokálnym konfliktom.¹³⁵

Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že ruská zahraničná politika od nástupu prezidenta Putina nadobudla nasledujúce charakteristiky: 1. stala sa predvídateľnou a jasne koncipovala a formulovala zahraničnopolitické priority krajiny. Zároveň tieto priority klasifikovala podľa priorít na štáty bývalého ZSSR, na krajiny bližšieho zahraničia a krajiny bývalej sféry vplyvu 2. multilateralitou sa snaží kompenzovať globálnu dominanciu Spojených štátov amerických, a tak presadzovať svoje záujmy, zároveň pri tom nezachádza so Spojenými štátmi do konfrontácie „za každú cenu“ 3. vyváženými vzťahmi s USA na jednej strane a Európskou úniou na druhej strane Rusko ad hoc podporuje jemu výhodnejšiu politiku 4. ekonomizovaním zahraničnej politiky a posilnením ekonomickej sily sa snaží zabezpečiť postupný nárast zahraničnopolitického vplyvu Ruska 5. zahraničnopolitickou „konformnosťou“ so Západom sa snaží zoslabiť tlak zahraničia na prehĺbenie nevyhnutnej demokratizácie krajiny.

Rusko vďaka svojej politike v rokoch 2002-2003 dokázalo presvedčiť Spojené štáty, že sa v krízových momentoch vie správať ako spoľahlivý partner. Putin osobne ovplyvňoval ruskú diplomaciu v tom smere, aby vo vzťahoch so Spojenými štátmi bolo akceptované vzájomné vnímanie národných záujmov a zhoda pri identifikácii hrozieb globálnej stability.¹³⁶ Vzťahy so Spojenými štátmi Putin jednoznačne prioritizoval ako strategické pre orientáciu ruskej zahraničnej politiky. Napriek tomuto „partnerstvu“ vo vzájomných vzťahoch nemožno hovoriť o „bezproblémovosti“. Postoj Ruska k americkému zásahu v Iraku pripomenul, že Rusko bude pokračovať vo svojej dôsledne „multilateralistickej“ politike a na podporu svojich záujmov bude využívať (tak ako to bolo v prípade Iraku) predovšetkým antiamerické postoje európskych krajín (Francúzsko, Nemecko). Na margo stavu ruskej demokracie konštatoval Colin Powell počas návštevy Ruskej federácie vo februári 2004, že v ruskej zahraničnej i domácej politike existujú tendencie, ktoré svedčia o tom, že ruský politický systém ešte nenašiel nevyhnutnú rovnováhu medzi výkonnou, zákonodárnou a súdnou mocou. Zjavne tým narážal na viaceré

¹³⁵ K problematike rusko-japonského sporu o Kurilské ostrovy pozri bližšie: Štěpán, J.: Realistická alternativa? Spor o Kurily. In: Mezinárodní vztahy 4/2001, s. 39 – 55. a tiež Levora, J.: Rusko-japonský územný spor v mezinárodních vztazích. In: Mezinárodní politika 12/1995, s.25-28.

¹³⁶ K postoju Ruska k Spojeným štátom po teroristických útokoch v r. 2001 pozri bližšie: Konecký, D.: Vztahy NATO-Rusko po 11. září 2001. In: Mezinárodní politika 7/2002, s.14.-16. Balabán, M.: Ruská dilemata po 11. září. In: Mezinárodní politika 4/2002, s.26-29. Kratochvíl, P.: Rusko a jeho vnímaní Spojených států. In: Mezinárodní politika 12/2003, s.17.-19.

„rozporuplné“ signály, súvisiace s nezávislosťou médií a dodržiavaním princípov právneho štátu.

Po parlamentných voľbách do Dumy si Putin upevnil postavenie v rámci politického systému.¹³⁷ Jednotné Rusko, strana podporujúca politiku Vladimíra Putina vo voľbách zvíťazila s výrazným náskokom a pomohla tak vytvoriť predpoklady upevnenia „strany moci“ – teda vládnej strany využívajúcej široké nástroje a možnosti štátnej administratívy na presadenie, resp. udržanie moci v štáte. Dominantné postavenie prezidenta Putina potvrdil aj návrh skupiny poslancov Dumy, ktorý požadoval predĺženie mandátu ruského prezidenta z doterajších štyroch na sedem rokov. Sám prezident ho síce verejne odmietol, no možnosť „predĺženia“ Putinovho pobytu v Kremli tak výrazne vzrástla. Nakoniec za návrh hlasovalo len 51 poslancov. Putin si však vytvoril vynikajúcu pozíciu do prezidentských volieb v marci 2004. Do predvolebnej kampane sa zapojili okrem Putina ďalší šiesti kandidáti, z ktorých analytici najväčšie šance na úspech predpovedali Ivanovi Rybkinovi, jednému z vodcov Liberálnej strany a veľkému kritikovi politiky prezidenta Putina.¹³⁸ Po svojom záhadnom „zmiznutí“ vo februári 2004 a znovu objavení sa 5. marca verejne vzdal kandidatúry.¹³⁹ K zmenám došlo aj v rámci vládnej exekutívy. Prezident Putin odvolal Kasjanovovu vládu a do jej čela novej vlády menoval Michaila Fradkova, bývalého špecialistu na zahraničný obchod a daňovú problematiku.¹⁴⁰ V Dume jeho menovanie podporilo 352 poslancov (zo 450). Vo svojej nástupnej reči sľúbil zoštíhliť vládu a pokračovať v hospodárskych reformách, ale o samostatnej a na prezidentskom aparáte nezávislej politike novej vlády sa dá hovoriť len ťažko. Režim stelesnený Vladimírom Putinom jednoznačne oklieštil demokratické mechanizmy v prospech autoritárskych prvkov. Na jednej strane síce zachováva vonkajšie atribúty demokracie, avšak reálny výkon moci nepodlieha nezávislej a dôslednej kontrole.

Politický model vytvorený Putinom nepochybne nemôžeme pomenovať klasickým slovníkom, povedzme ako vojenská diktatúra. Na druhej strane nemožno vylúčiť riziko, že po obhájení svojej prezidentskej funkcie, ku ktorému došlo v marcových prezidentských voľbách, kedy za Putina hlasovalo cca 49 miliónov voličov (t. j. 71,2 % odovzdaných hlasov) môže dôjsť k postupnej erózii občianskych inštitútov a práv. Rusko sa ocitlo v situácii, v ktorej spoločnosť maximálne polarizovaná z hľadiska hodnôt, majetku, kultúrnych tradícií i náboženstva, zastrešuje vrchol politicko-ekonomickej pyramídy na čele s prezidentom. Tento režim síce má legitimitu demokratickej voľby, ale zároveň znaky nedemokratického výkonu politiky. Budúcnosť Ruska je neistá, a vôbec k jej objasneniu neprispeli ani slová Vladimíra Putina po víťazstve v prezidentských voľbách: „Plány výberu môjho nasledovníka už sú v pohybe, lebo mám jasnú predstavu o tom, kto by to mohol byť.“¹⁴¹

3.2 G. W. BUSH A ZAHRANIČNOPOLITICKÁ DOKTRÍNA USA

¹³⁷ K výsledkom volieb do Dumy pozri bližšie: Šimov, J.: Rusko po parlamentných voľbách. In: Mezinárodní politika 2/2004, s.26-30.

¹³⁸ Putinovú kandidatúru len ťažko mohla ohroziť päťica ďalších kandidátov: liberálno – demokratický kandidát Oleg Malyškin, Sergej Mironov – predseda Rady federácie a „Putinov človek“, predseda Agrárnej strany Nikolaj Charitonov, predseda bliku Roduna Sergej Glazjev a jediná žena medzi kandidátmi, pravicová kandidátka Irina Chakamada.

¹³⁹ Fradkov to dostal, Rybkin to vzdal. In: Sme, 6. 3. 2004, s. 9.

¹⁴⁰ Stručný profesionálny životopis nového premiéra Fradkova pozri: Rusko: meno nového premiéra prekvapilo. In: Sme. 2. 3. 2004, s. 11.

¹⁴¹ Očenašová, Z. : Po „boji“ čaká Putina robota.: In: Sme 16. 3. 2004, s. 10.

20. 1. 2001 bol do funkcie amerického prezidenta menovaný George W. Bush, republikánsky nominant na najvyššiu ústavnú funkciu v krajine. Po zmätkoch okolo sčítavania hlasov na Floride a verdikte Najvyššieho súdu zasadol po 8 rokoch do Bieleho domu opäť republikán. Išlo o zmenu o to väčšieho charakteru, že v súčasne konaných voľbách do Kongresu si dokázali republikáni vybojovať väčšinu v oboch komorách - Senáte i v Snemovni reprezentantov. V administratíve nového prezidenta prevzali kľúčové posty vo vedení diplomacie Collin Powell – bývalý Reaganov poradca pre otázky národnej bezpečnosti a náčelník generálneho štábu a ministerstvo obrany Donald Rumsfeld, obaja predstavitelia „konzervatívneho“ krídla republikánov. Bushova administratíva sa napriek predpovediam vyprofilovala predovšetkým v zahraničnopolitickej oblasti, samozrejme s vnútropolitickými implikáciami.

Pre nový smer americkej zahraničnej politiky po nástupe prezidenta G. W. Busha bolo charakteristické, že došlo k redefinícii amerických záujmov vo viacerých geografických oblastiach. Už prvý rok po nástupe do funkcie prezident Bush naznačil, že v zahraničnej politike voči Ázii sa mení mnoho z toho, čo jeho administratíva zdedila po svojom predchodcovi. Najväčšiu zmenu sľuboval už pred voľbami G. W. Bush vo vzťahoch s komunistickou Čínou.¹⁴² Hoci republikánska administratíva nezmenila prístup k politike „jednej Číny“, prezident Bush schválil predaj torpédoorbocov, lietadiel a ďalšej vojenskej techniky Tchaj – wanu (v hodnote cca 5 miliárd USD), a to napriek čínskym protestom. Bush napätie ešte vyhrotil vyhlásením, že Spojené štáty urobia čokoľvek, aby pomohli Tchaj- wanu ubrániť sa v prípade ohrozenia. K uvoľneniu napätia určite neprispeli ani návštevy dalajlámu a Tchaj-wanského prezidenta Čen šuej-piena v USA, pokračovanie programu NMD a havária čínskej stíhačky F-8 s americkým špiónážnym lietadlom EP-3E. Redefinícia clintonovského „strategického partnerstva“ s Čínou by podľa Bushom presadzovanej politiky mala byť nahradená novou „renesanciou“ americko-japonských vzťahov. Tento postoj personálne zosobili viacerí poprední činitelia Bushovej vlády zaoberajúcich sa medzinárodnopolitickou problematikou – Paul Wolfowitz, James Kelly, či Richard Armitage, ktorí do zahraničnopolitickej orientácie vnášali prvky dodržiavania ľudských práv, demokratizácie a „spojenectva“.¹⁴³ Na druhej strane Tokio, v súvislosti s americkými výzvami, aby sa aktívnejšie zapojilo do medzinárodných aktivít, a to nielen humanitárneho charakteru, sa zdráhalo až do nástupu vlády Džuničiro Koizumiho obetovať svoju politiku „neangažovania sa“ ako „obet“ americko-japonského spojenectva.¹⁴⁴

Vo vzťahu Spojených štátov amerických a Európskej únie po nástupe Bushovej administratívy došlo tiež k výrazným posunom, predovšetkým v bezpečnostných otázkach a názoroch na ich riešenie. Prvým „sporným“ bodom transatlantických vzťahov sa stala už spomínaná otázka protiraketovej obrany. Jednostranný postup americkej administratívy v tejto otázke vyvolal na európskej strane sklamanie. „Mlčanlivú“ podporu dostali Spojené štáty len zo strany Veľkej Británie a mierne kladného stanoviska nových krajín Severoatlantickej aliance

¹⁴² V tejto súvislosti je namieste spomenúť finančné škandály ohľadom financovania predvolebnej kampane B. Clintona z čínskych zdrojov, čo bolo podľa amerických zákonov v rozpore s právom. Clinton presadzoval „strategické partnerstvo“ s Čínou, ktoré upevnil viacerými obchodnými dohodami a doložkou najvyšších ekonomických výhod na jeseň 2000.

¹⁴³ Pozri bližšie: Lepš, J.: Spojené štáty, Čína, Japonsko a Kórejský poloostrov. Kontinuita, či zmena? In: Mezinárodní politika 9ú2001, s. 5.-7.

¹⁴⁴ K upevneniu vzájomných vzťahov určite nenapomohli ani incidenty v priebehu roku 2000 na Okinawe, kde z podozrenia z nezákonného počínania bolo zatknutých niekoľko amerických vojakov a tiež pri zrážke americkej jadrovej ponorky s japonskou cvičnou loďou pri Havajských ostrovoch.

a Španielska. Vzájomným vzťahom neprosperovalo ani americké odmietnutie zmluvy o kontrole zákazu biologických zbraní z roku 1972 a odmietnutie signovať Kjótsky protokol z roku 1997 zaväzujúci k znižovaniu plynov urýchľujúcich tzv. skleníkový efekt. Názor prezidenta Busha, že americkým podpisom protokolu by bol ohrozený rast amerického hospodárstva, a že vláda Spojených štátov uprednostňuje intenzívnejší rozvoj spolupráce v oblasti vedy a techniky komentovali európski štátnici v drvivej väčšine kriticky. V medzinárodnopolitických otázkach sa americká vláda snažila o zblíženie stanovísk s Bruselom ohľadom blízkovýchodných mierových rokovaní, no k výraznému pokroku nedošlo. Oblasťou, ktorá aj po nástupe Bushovej vlády ostala v tradične nadštandardnej podobe bola ekonomika a obchod. Bush v tomto smere nadviazal na Clintonom presadzovanú transatlantickú agendu (Transatlantic agenda) z roku 1995, ktorá presadzovala predovšetkým prehlbenie obchodného dialógu a spolupráce. S podporou republikánskeho Kongresu dokázal G. W. Bush presadiť svoju agendu posilnenia podpory amerických producentov v tých oblastiach, ktoré tradične podporovali (dotáciami, dumpingom) aj americkí konkurenti.¹⁴⁵ Na druhej strane, je takmer nemožné, aby obchod presahujúci obrat 400 miliárd USD prebiehal bez problémov. Trenice sa týkali o. i. „banánového režimu“, pravidiel o audiovizuálnej technike, subvencií civilnému leteckému priemyslu, oceli a mnohých ďalších otázok.¹⁴⁶ Vrcholom rozporných postojov však bol americko – britský zásah v Iraku, kedy došlo nielen k slovnej prestrelke medzi európskymi štátnikmi na jednej strane a štátnym tajomníkom Powellom na druhej strane (stará vs. nová Európa), ale aj k vzniku spontánnych akcií, ktoré vyzývali bojkotovať produkty spoza druhej strany oceánu.¹⁴⁷ Ukázalo sa, že euro-americké spojenectvo má trhliny, a že nejednotnosť a minimálny vplyv Európskej únie vo vojensko-strategických otázkach posilňovali realizáciu amerického „unilateralistického“ prístupu.¹⁴⁸ Americká administratíva však potvrdila kladný postoj k prehĺbovaniu európskej integrácie a sama podnecovala prehĺbovanie integrácie v rámci NAFTA.¹⁴⁹

Spojené štáty pozorne sledovali vývoj v Rusku a vyvíjali aktivity, aby zabránili postupnej revitalizácii ruských záujmov v regióne SVE. Vzhľadom na nepredvídateľnosť transformačných procesov v Rusku a geopolitickú nestabilitu na južných hraniciach Ruska Severoatlantická aliancia pristúpila k druhej vlne rozširovania a k vlastnej vnútornej reforme. Na summite NATO vo Washingtone v roku 1999 schválili členské krajiny NATO stratégiu prípravy novej strategickej koncepcie, ktorá definovala priority pôsobnosti Aliancie.¹⁵⁰ V Prahe v novembri 2002 vzišlo rozhodnutie Aliancie nielen reformovať vlastné štruktúry, aby Aliancia dokázala

¹⁴⁵ V americkom politickom systéme vyvažovania zákonodárnej a výkonnej moci občas dochádza k jednofarebnosti. K postaveniu vládnutia amerického prezidenta so „spolustraníckym“ Kongresom pozri bližšie: Skuček, R.: Doplňovací voľby do Kongresu v listopadu 2002. In: Mezinárodní politika 7/2002, s.16-17.

¹⁴⁶ Štefkova, J.: Spojené státy a Evropská unie. In: Mezinárodní politika 9/2001, s. 8.

¹⁴⁷ K irackej kríze pozri bližšie: Bureš, J.: Rizika americké silové strategie vůči Iráku. In: Mezinárodní politika 1/2003, s.13. – 14.

¹⁴⁸ Pozri bližšie: Ross, S. R.: Bushova zahraniční politika: multilateralismus na jídelníčku. In: Mezinárodní politika 9/2001, s. 9. – 10.

¹⁴⁹ V predvolebnom boji deklarovanom sľube zabezpečenia južnej hranice hodlal Bush docieľiť zlepšenie v imigračnej politike, ale i potlačenie prieniku narkotík z Mexika. Upevnil partnerstvo s mexickou vládou na čele s prezidentom Vicentom Foxom. Ústretovosť Busha smerom k mexickým imigrantom vyvrcholila začiatkom roku 2004, kedy prisľúbil legalizáciu pobytu imigrantov žijúcich v USA za splnenie minimálnych podmienok (schopnosť preukázania práceschopnosti, platenie daní...). Bushova administratíva tak pokračovala vo vytváraní silnejších ekonomických väzieb na americkom kontinente.

¹⁵⁰ Pozri bližšie: Korčok, I.: Quo vadis NATO? Výsledky pražského summitu NATO. In: Listy SFPA november/december. 2002: SFPA, s. 3-4.

reagovať na nové bezpečnostné riziká, ale taktiež bolo prijaté politické rozhodnutie o pozvaní siedmich kandidujúcich krajín do štruktúr NATO.¹⁵¹ Na skutočnosť, že pozvaním pobaltských krajín do Aliancie, ktorej posunutím hraníc na vzdialenosť 650 km od Moskvy, sa geopolitická situácia dramaticky zmenila, reagovala Moskva na rozdiel od prvej vlny rozšírenia pomerne pokojne. Dôvodom bola slutočnosť, že NATO a Rusko sa v máji 2002 na summite v Ríme dohodli na vytvorení Rady NATO-Rusko, ktorá nahradila dovtedajšiu Stálu spoločnú radu. Tento orgán dostal viacero rozhodovacích a konzultačných právomocí, čo dokázalo uspokojiť ruských predstaviteľov. Ako píše Souleimanov, „kremel'skí štátnici si uvedomujú, že jednak nemajú ekonomický potenciál, aby tomuto procesu zabránili, jednak nie je rozšírenie namierené proti súčasnému Rusku, pokiaľ samo k tomu nedá podnet. Rozhovory o strategickom partnerstve v boji proti svetovému terorizmu sa tak stali žiaducim pláštikom skrývajúcim súčasnú ruskú bezmocnosť.“ (Souleimanov, 2003, s. 18.)

Na prepojenosť otázky boja proti terorizmu s problematikou spolupráce NATO a Ruska poukazoval aj fakt, že Euroatlantická partnerská rada prijala tzv. Partnerský akčný plán proti terorizmu, v ktorej sa deklarovala ochota členských krajín, vrátane USA a Ruska, konkretizovať a zvýšiť príspevok k boju proti terorizmu. Aj osobitné stretnutie Rady NATO-Rusko, ktoré sa uskutočnilo v rámci summitu NATO v Prahe, prinieslo v tejto otázke pokrok. Okrem toho, že bolo ocenený pokrok, ktorý sa dosiahol pri implementácii Rímskej deklarácie (máj 2002) vo vzťahu NATO – Rusko, členské krajiny aj Ruská federácia konštatovali, že krajiny NATO a Ruska čelia rovnakým bezpečnostným hrozbám a výzvam, čo si vyžaduje vzájomnú dôveru a spoluprácu. Na margo spolupráce Ruska a NATO sa ruský minister zahraničných vecí I. Ivanov vyjadril slovami, že „žijeme vo vzájomne prepojenom svete. Čím viac spolupracujeme s NATO v boji proti spoločným hrozbám, tým bezpečnejšie sa Rusko bude cítiť...“¹⁵²

Od 11. septembra 2001 sa ocitla Amerika slovami prezidenta Busha vo vojne proti terorizmu. V mene boja proti terorizmu Spojené štáty zahájili alebo pokračovali v celom rade veľkých vojenských akcií až po menšie misie od Afganistanu až po Filipíny. Mocenský antagonizmus medzi Spojenými štátmi a Ruskom naďalej pretrvával. Teroristické útok na WTC v septembri 2001 síce privedli USA aj Rusko na stranu jednej barikády, respektíve do jednej „koalície“, kríženiu vzájomných záujmov to však nezabránilo. Spomínali sme už, že Putinova podpora amerického boja proti terorizmu bola motivovaná aj predpokladom miernejšieho postoja USA a ostatných západných krajín k aktivitám ruských ozbrojených síl v Čečensku. Zaujímavý z hľadiska vnímania amerických zahraničnopolitických aktivít v ruskej verejnosti bol postoj k operácii v Afganistane a v Iraku. Zatiaľ čo operáciu v Afganistane väčšia časť ruskej verejnosti podporovala, viac ako štyri pätiny Rusov nesúhlasili s americkou operáciou v Iraku, dokonca 90 % obyvateľov ju považovalo za protiprávnu.¹⁵³ Ani „antitalibanské ťaženie“ pre ruských politikov nebolo úplne bezproblémové. Spoločná americko-britská vojenská operácia v Afganistane motivovala spojencov k vybudovaniu vojenskej základne v Uzbekistane, v ktorej ruskí predstavitelia od začiatku videli základňu posilňovania expanzie USA v regióne.¹⁵⁴ Napriek vzniku

¹⁵¹ Pozri bližšie: Pražská deklarácia summitu NATO. In: Mezinárodní politika 12/2002, s.15-16.

¹⁵² Korčok, I.: Ref. 150, s. 4.

¹⁵³ Pozri: Kratochvíl, P.: Rusko a jeho vnímanie Spojených štátov. In: Mezinárodní politika 12/2003, s. 17-19.

¹⁵⁴ K problematike spoločného boja USA a Ruska proti terorizmu pozri bližšie: Souleimanov, E. : Rusko-americké vzťahy, východné rozšírenie NATO a spoločný boj proti terorizmu. In: Mezinárodní

a verbálnej podpore protiteroristickej koalície sa politika Ruska a Spojených štátov v mnohých aspektoch diametrálne odlišovala. Najvypuklejšie sa to prejavilo v zásahu USA a ich spojencov v Iraku, ktorý mal svoju vlastnú vojenskú predohru.¹⁵⁵ Nátlak USA a Veľkej Británie v súvislosti so zbrojnými komisiami a porušovaním rezolúcií OSN vyvrcholil 20. marca 2003 v operácii „Iracká sloboda“.¹⁵⁶ Spor o to, či už prijaté rezolúcie OSN poskytujú, resp. neposkytujú právny podklad na ozbrojený útok rozdelil aj Bezpečnostnú radu OSN.¹⁵⁷ Rusko od nástupu Primakova presadzovalo posilnenie ústrednej úlohy BR OSN pri riešení a predchádzaní konfliktov a tento prístup nezmenila ani vláda prezidenta Putina.¹⁵⁸ Ruský minister zahraničných vecí I. Ivanov aktívne vstupoval do diskusie k irackej problematike. Snažil sa obhajovať mierové prostriedky riešenia konfliktu a požiadavky Moskvy v novej rezolúcii týkajúcej sa Iraku (záruka efektivity práce zbrojných inšpektorov, odmietnutie automatického použitia sily etc.) prijatej pod č. 1441. Minister Ivanov neskôr označil za „veľký úspech všetkých, ktorí v oblasti medzinárodných vzťahov presadzujú zvrchovanosť Charty OSN a medzinárodného práva. Rusko práve toto stanovisko pevne zastáva.“¹⁵⁹ Ukázalo sa, že ani toto varovanie nebral iracký diktátor vážne.

Následný vývoj (formálne prijatie rezolúcie zo strany irackého režimu, odovzdanie rozsiahleho písomného materiálu zbrojným inšpektorom) nápadne pripomínal správanie, ktorým Husajnov režim improvizoval už od prvej vojny v Perzskom zálive a nejednotnosť medzinárodného spoločenstva takticky využíval na oddiaľovanie faktického naplňovania rezolúcií. V období po prijatí rezolúcie č. 1441 (8.november 2002) až do januára 2003 Moskva opakovane vyzývala Irak k splneniu požiadaviek OSN. Stalo sa tak aj počas spoločnej schôdzky prezidentov Busha a Putina 22. novembra 2002. Postoj Moskvy k rozhodujúcej správe výkonného predsedu Komisie OSN pre monitoring a overovanie, poverenej vypracovaním podrobnej hodnotiacej správy o spolupráci irackého režimu Hansa Blixa, bol nie celkom súhlasný. Na jednej strane síce Moskva ocenila, že irackí predstavitelia sú ochotní spolupracovať, na druhej strane ale varovala, že ak by sa to malo zmeniť, Moskva je pripravená zaujať razantný postoj. V stupňujúcom sa americko – britskom tlaku na OSN smerom k prijatiu rezolúcie umožňujúcej ozbrojenú akciu s odobrením BR OSN (nejasnosti okolo 8500 litrov antraxu, 6500 bômb s chemickým obsahom,

---

politika 3/2003, s.18-19.

¹⁵⁵ Iracké ozbrojené sily permanentne porušovali bezletovú zónu na severe Iraku a iracké vedenie kládlo prekážky inšpektorským misiám UNSCOM. Kríza vyvrcholila v roku 1998 kedy americko – britské letecké sily v operácii Desert Fox bombardovali iracké vojenské a strategické objekty. Zásah poslúžil Husajnovi ako zámienka na vypovedanie inšpektorov UNSCOM z krajiny. Pozri: Bureš, J. : Riziká americkej silovej stratégie v úči Iráku. In: Mezinárodní politika 1/2003, s. 13-14.

¹⁵⁶ Porovnaj: Raus, D.: Spojené státy a ropa made in Irák. In: Mezinárodní politika 9/2003, s. 7-8.

¹⁵⁷ Rezolúcia OSN č. 687 z r. 1991 zaväzovala Irak k predloženiu všetkých zbrojných programov, čo však iracký režim arogantne obchádzal a dal tak možnosť Američanom argumentovať v pripravovanom útoku. Rezolúcia OSN č. 1441 z 8. novembra 2002, prijatá jednohlasne všetkými členmi BR OSN konštatovala, že Irak nespĺnil záväzky rezolúcií OSN, a tak predstavuje hrozbu medzinárodnému mieru a bezpečnosti.

¹⁵⁸ V názoroch na riešenie irackej otázky popri tzv. medzinárodných súvislosti významným dielom k formulovaniu postojov veľmocí, resp. Stálych členov BR OSN k riešeniu danej problematiky prispeli aj „domáce“ implikácie rôzneho pôvodu a z rôznych dôvodov. Na jednej strane administratíva G. W. Busha otvorene hovorila o pokračovaní v boji s medzinárodným terorizmom, na druhej strane Rusko, stimulované vidinou splácania osem miliardového (USD) dlhu z dôb ZSSR a Francúzsko, ktorého energetické koncesie v Iraku spolu s minulými i perspektívnymi zbrojnými zakázkami, významne ovplyvňovali postoje vlád k prípadnému vojenskému konfliktu. Pozri: Raus, D.: Spojené státy a ropa made in Irák. In: Mezinárodní politika 9/2003, s.7-8. a Fárek, J.: Ropa ve světové ekonomice a politice. In: Mezinárodní politika 9/2003, s. 4-6.

¹⁵⁹ Konecký, D.: Ruský přístup k poslední fázi mírového řešení iracké otázky. In: Mezinárodní politika 8/2003, s. 13-14.

ktoré Irak predtým deklaroval) Rusko odmietlo túto akciu podporiť, ale nepostavilo sa k postoju Washingtonu tak otvorene a nepriateľsky, ako to bolo v prípade Nemecka a Francúzska. Aj ruská verejnosť a priori neodmietala spoluprácu Ruska so Spojenými štátmi vo vojne proti terorizmu. Ako sme spomínali, postoj ruskej populácie k politike Spojených štátov rozhodne nebol sympatizujúci.¹⁶⁰

Téma irackých zbraní hromadného ničenia do značnej miery otriasla dôveryhodnosťou americkej administratívy a je ťažké odhadnúť, do akej miery bola táto hrozba zveličená. Faktom však zostáva, že dôvodov na intervenciu bolo omnoho viac – od snahy odstrániť krvavý a agresívny režim až po snahu o politickú prestavbu Blízkeho východu. Na druhej strane razantný postup americko-britskej koalície prinútil k ústupkom aj predtým nespolupracujúce vlády, napr. v otázkach medzinárodných inšpekcií zo strany Lýbie a Iránu. V každom prípade, od roku 2001 prešla americká zahraničná politika premenou, ktorá americkú vládu vzdialila od multilaterálnych záväzkov a viedla k deklarovaniu razantnejšieho presadzovania národných záujmov. V praktickej politike sa to odrazilo využívaním medzinárodného práva a záväzkov, morálneho nátlaku a kompromisov a využívaním prostriedkov unilateralizmu, nátlaku, ekonomických nástrojov i vojenskej sily, keď americké štruktúry dospeli k názoru, že je to v záujme Spojených štátov.

Posun a akýsi nástup „neokonzervatívneho“ prístupu k tvorbe zahraničnej politiky USA sa odzrkadlil aj v dokumente pod názvom Národná bezpečnostná stratégia USA (The National Security strategy of the United States of America) zo septembra 2002. V deviatich kapitolách Biely dom definoval hlavné oblasti priorit americkej bezpečnostnej a zahraničnej politiky.¹⁶¹ Vláda USA sa odvolala na zodpovednosť a silu, ktorou Spojené štáty disponujú ako jediné vo svete. Pre americko-ruské vzťahy mala doktrína niekoľko implikácií, ktoré môžeme zhrnúť do nasledujúcich bodov.

1. Americká vláda nerezignuje na hegemonizmus vyplývajúci z postavenia USA ako jedinej supervelmoci.

2. Spojené štáty budú presadzovať koordináciu národných záujmov a obranu „západných“ hodnôt vo všetkých častiach planéty, bez ohľadu na implikácie.

3. Unilateralizmus a bilateralizmus ako prostriedky diplomacie, ktoré sa z pohľadu Ameriky stali účinnejším a výhodnejším nástrojom zahraničnej politiky.

Z uvedených téz vyplýva, že Spojené štáty musia zakročiť v prípade ohrozenia národných záujmov aj v tom prípade, ak tieto postupy budú v rozpore so stanoviskom partnerov. Za týmto účelom je možné vytváranie ad hoc koalícií a vybudovanie nových, respektíve redefinícia starých partnerstiev. Vo vzťahu k „problémovým“ krajinám nie je podľa doktríny vylúčený preventívny úder, predovšetkým voči Iránu a Severnej Kórei (KĽDR). Zatiaľ čo prvá zo spomínaných krajín bola viac naklonená spolupráci a v otázke využívania kaspických energetických zdrojov dokonca Irán a Rusko vytvorili akúsi ad hoc koalíciu pri presadzovaní „spoločného“ využívania, Severná Kórea v princípe Ruskom aj Spojenými štátmi bola vnímaná ako problémová krajina.

Prezident Bush sa netajil svojimi názormi a podporou vybudovania Národnej protiraketovej obrany (NMD), ktorý v podstate rozvíjal staršie koncepcie protiraketovej obrany Spojených štátov.¹⁶² Spojené štáty sa k myšlienke NMD vrátili

¹⁶⁰ Pozri bližšie: Kratochvíl, P. : Rusko a jeho vnímaní Spojených státu. In: Mezinárodní politika 12/2003, s. 17-19.

¹⁶¹ Pozri: Zbořil, Z.: Národní bezpečnostní strategie USA. In: Mezinárodní politika 1/2003, s. 11-12.

¹⁶² Už v roku 1961 sa rozvinul prvý program pod názvom Nike – Zeus, neskôr nahradeným programom Nike-X, ktorý iniciovali prezident J. F. Kennedy a minister obrany Robert McNamara. Z 1967 pochádzal návrh administratívy prezidenta Lyndona Johnsona vybudovať obranný systém Sentinel.

najmä pod vplyvom vojny v Perzskom zálive, počas ktorej Irak odpálil na Izrael rakety Scud. Američania síce dokázali eliminovať väčšinu týchto striel protiraketovým systémom Patriot, ale skutočnosť pokroku vo vývoji rakiet dlhého doletu zo strany Iraku, Iránu či KĽDR viedla amerických strategických plánovačov k návratu k myšlienke protiraketovej obrany.¹⁶³ Národná protiraketová obrana v podobe ako ho navrhla Bushová administratíva deklarovala ochranu vývoj systému, ktorý bude schopný ochrániť krajinu (a pravdepodobne aj jej spojencov) pred obmedzeným balistickým útokom. Vývoj a realizácia projektu NMD eventuálne počítala s jednostranným odstúpením Spojených štátov amerických od zmluvy ABM, ktorú prezident Bush označil za prekonanú a nezodpovedajúcu dobe. Systém by ani zďaleka nezaručoval obranu celého amerického územia pred hromadným útokom (napr. zo strany Ruska), preto ho Bushova administratíva nepokladala za porušenie globálnej rovnováhy. O problematike NMD prezident Bush vyše dve hodiny rokoval s ruským prezidentom Putinom na zámku Brdo v Slovinsku (16. 6. 2001), avšak bez získania výslovného ruského súhlasu. Pár dní po stretnutí Putin vyzval Spojené štáty, aby ponúkli novú architektúru bezpečnostných vzťahov v Európe. Zároveň Putin hľadal podporu pre udržanie zmluvy ABM v platnosti na strane Francúzska, Nemecka, Rakúska, ale i Kanady, ktorá má so Spojenými štátmi vytvorený spoločný protiraketový systém (NORAD). Neudržateľnosť zmluvy zo strany Spojených štátov amerických sa ukázala najmä po vyhlásení vojny proti terorizmu, ktorú Bushova administratíva zahájila po útokoch zo septembra 2001. Ako píše Šulc (2001), rozhodnutie prezidenta Busha rozmiestniť protiraketovú obranu i napriek nesúhlasu Ruska a Číny a niektorých európskych krajín môžu zmeniť len technologické nedostatky systému, či finančné problémy.¹⁶⁴ Po bezvýsledných rokovaní americkej vlády s ruskými predstaviteľmi, Spojené štáty zmluvu 13. decembra 2001 vypovedali, a tak do šiestich mesiacov stratila platnosť.¹⁶⁵

V predvolebnom roku v Spojených štátoch zahraničná politika podľa očakávaní ustúpila z popredia politických debát. Omnoho viac sa kladie dôraz na otázky vnútornej bezpečnosti. Je možná predpokladať, že na rozdiel od väčšej časti volebného obdobia prezident Bush modifikuje svoju agendu a omnoho viac sa sústreďí na problematiku sociálneho zabezpečenia, rastu zamestnanosti a výkonu americkej ekonomiky. Rozhodne to však neovplyvní americkú angažovanosť v Iraku, na Blízkom východe a v ostatných krízových oblastiach.

Projekt z finančno – politických, ale i technických dôvodov nedokázala presadiť. Následujúca Nixonova vláda pripravila projekt Safeguard, ktorý mal ochraňovať raketové základne Spojených štátov v prípade útoku na USA. Spojené štáty i ZSSR investovali do rozvoja a výskumu tzv. antirakiet – Spartan, Sprint, resp. Galosh obrovské prostriedky, avšak sfunkčnenie protiraketovej obrany bolo do polovice 70. rokov nad možnosť oboch krajín. Náročnosť projektov protiraketovej obrany viedla obe krajiny k podpisu dvoch zmlúv o obmedzení zbrojenia ABM/SALT I v máji 1972. Zmluva ABM obmedzovala počet systémov protiraketovej obrany pre každú krajinu na 2, pričom Protokol ku zmluve o obmedzení systémov protiraketovej obrany z júla 1974 obmedzil tento počet na jediný systém. USA si zvolili ochranu raketového síla v Grand Forks v Severnej dakote a ZSSR si zvolil raketovú obranu Moskvy. Vyvrcholenie amerických snáh v oblasti protiraketovej obrany predstavil R. Reagan v projekte SDI, ktorý sa síce nerealizoval, avšak myšlienkou „hviezdnych vojen“ prelomil hranice, v ktorých sa dovtedajšie vojenské myslenie pohybovalo. Program „hviezdnych vojen“ mal byť schopný ochrániť vyše 3 500 cieľov. V roku 1987 sa však prejavilo viacero technických problémov a program bol zrušený.

¹⁶³ V auguste 1998 Severná Kórea uskutočnila (neúspešný) pokus odpálenia trojstupňovej rakety, ktorá dopadla v japonskom mori.

¹⁶⁴ Šulc, F.: Bude protiraketová obrana tentokrát fungovať? In: Mezinárodní politika 9/2001, s. 11. – 13.

¹⁶⁵ Pozri bližšie: Anděl, P.: Pomůže „hvězdný štít“ Spojeným státům v boji proti zbraním hromadného ničení? In: Mezinárodní politika 1/2004, s.37-39.

3.3 VÝCHODISKÁ A PERSPEKTÍVY AMERICKO - RUSKÝCH VZŤAHOV PO ROKU 2003

Pre stav americko-ruských vzťahov od konca roku 2003 platí, že medzinárodnopolitické problémy ako v USA tak aj v Rusku boli zatižené vnútropolitickými udalosťami. V decembri 2003 sa v Rusku uskutočnili parlamentné voľby, v ktorých jednoznačne zvíťazili proprezidentské strany a dosiahli ústavnú väčšinu. V prezidentských voľbách v marci 2004 jednoznačne a podľa očakávaní zvíťazil Putin a do nasledujúcich rokov tak zabezpečil kontinuitu kremľskej politiky aj v zahraničnej politike. S upevňovaním prezidentovho postavenia, spolu s konsolidáciou hospodárstva od roku 1999 môžeme konštatovať, že ruská zahraničná politika sa definitívne odpútala od západného vplyvu a začala presadzovať svoje národné záujmy. Možno tiež pozorovať silnejšie postavenie Moskvy na diplomatickom poli vo vzťahu k ostatným veľmociam, zvlášť k USA. Na druhej strane druhá vlna rozširovania NATO povrdila strategický neúspech Moskvy vybudovať nový bezpečnostný systém, ktorý by nahradil predtým fungujúci dvojpólový systém, a ktorý by Moskva považovala za bezpečný. V tomto zmysle sa Rusko ocitlo v istom geostrategickom vákuu a „rozšírenie Západu“ až na ruské hranice podstatne znížilo možnosti manévrovania. Rusko, sústredené na vnútornú stabilizáciu a budovanie demokratických inštitúcií (alebo ich deformovanie) až na niektoré výnimky stratilo bezprostredných spojencov. Podľa Zbignewa Brzezinského imperiálne správanie sa Ruska po jeho transformácii smerom k demokracii potvrdilo, že ruská imperiálna nostalgia nie je úplne mŕtva.¹⁶⁶

Po rozpade ZSSR, počas vlády Borisa Jeľcina ako aj za prezidentúry Vladimíra Putina platilo a bude platiť, že Rusko je stále euroázijskou mocnosťou. Nie je síce jasné, akým smerom sa bude ruská štátnosť uberať, a či o dva, päť alebo desať rokov bude autoritatívnym štátom, pre ktorý bolo obdobie po páde komunizmu len krátkym intermezzom, akosi „ochutnávkou“ demokracie, alebo sa stane Rusko stabilnou európskou demokraciou a posilní svoje väzby so Západom. Z pohľadu Spojených štátov amerických vyvstáva do budúcnosti otázka, či je možné bez Ruska riešiť množstvo bezpečnostných problémov a rizík. Vratkosť vzájomných vzťahov Ruska a Spojených štátov v deväťdesiatych rokoch potvrdilo tézu, že nie je ani v záujme Ruska a ani v záujme Západu, aby boli Západ a Rusko zároveň „polopartnermi“ a zároveň „polosúpermi“. Fakt, že v roku 2004 sa Severoatlantická aliancia rozrastá na 26 členov neznamená, že Rusko prestane hľadať vlastné bezpečnostné alternatívy. Práve preto by vláda Spojených štátov mala pomôcť Rusku uvedomiť si, že jedinou geostrategickou alternatívou pre Rusko je Európa. Slovanmi Z. Brzezinského: „Pre Spojené štáty predstavuje Rusko príliš slabého partnera, ale je stále príliš silné na to, aby mohlo byť iba jeho pacientom. Spojené štáty by sa evidentne mali vyhnúť takej politike, ktorá by Rusko odvrátila od žiadúcej geopolitickej voľby. Žiadna iná voľba nemôže byť pre Rusko prospešnejšia než moderná, bohatá a demokratická Európa, spojená s Amerikou. Naopak, Rusko pre Európu rovnako ako pre Ameriku znamená geopoliticky žiaducu entitu, zdroj stability v nestálej oblasti euroázijského kontinentu“.¹⁶⁷ Faktom zostáva, že Rusko, vzhľadom na svoj hospodársky, vojenský a ľudský potenciál, skupinu najsilnejších veľmocí nikdy

¹⁶⁶ Pozri bližšie: Brzezinski, Z.: Zahraničná politika USA. Bratislava: SFPA, 2000.

¹⁶⁷ Brzezinski, Z.: Ref. 59, s. 122-123.

neopustilo. Po rozpade ZSSR to fixovalo aj prevzatie stoličky v BR OSN ako nástupníckého štátu po rozpadnutom impériu.

Uvedenie si limitov vlastných možností viedlo postupne ruské vedenie k zaujatiu pozícií multilateralizmu a presadzovaniu politiky kompromisov v medzinárodných vzťahoch. Počas vlády Billa Clintona i Georga W. Busha vo vzťahu k Rusku môžeme konštatovať balansovanie medzi snahou vytvoriť si z Ruska partnera a chladným prístupom zahraničnopolitického realizmu. Zrod skutočného americko-ruského partnerstva, ktoré ani po zblížení v dôsledku spoločného ťaženia proti terorizmu nemožno označiť za ideálne, si bude vyžadovať obojstranné prispôsobovanie. Rusko-americké partnerstvo preto aj do budúcnosti treba chápať ako taktický vzťah či spoluprácu, ktorej trvanlivosť zaručiť na dlhú dobu bude značne problematické. Na vybudovanie takéhoto dlhodobého partnerstva však je potrebný priaznivý vývoj, predovšetkým vo vnútri samotnej ruskej spoločnosti, ktorá aj v nasledujúcich rokoch bude zväzdať boj o vlastnú identitu a orientáciu.

Za najhorší vzorec americko-ruských vzťahov Henry Kissinger považuje možnosť, že Západ nepochopí postavenie Ruska. „Najhoršie by bolo povzbudzovať Rusko, aby sa hralo na jazýček na váhach medzi politikmi západného sveta. To by mohlo prebudiť tradičný ruský nacionalizmus, ktorý býval pohromou aj pre Rusko.“ (Kissinger, 2003, s. 14). Takto sa ale správali štátnici na oboch stranách Atlantiku počas irackej krízy, ktorá oddelila amerických spojencov a odporcov vojny na čele s Francúzskom a Nemeckom. Napriek tomu má súčasný vzťah Ruska a USA nádej na úspech, a to jednak preto, že Rusko si je vedomé svojích obmedzených možností, a že existencia spoločného nepriateľa (terorizmus, v budúcnosti možno v omnoho väčšej miere enviromentálne problémy) potláčajú vzájomné nezhody. Podobný názor zastáva aj Ivo Samson, keď konštatoval, že : „USA a Rusko majú mnoho dôvodov aby si neverili. Rovnako mnoho dôvodov existuje na to, aby opäť vytvorili jednu z koalícií, z akých behá mráz po chrbte. Táto americko – ruská koalícia ad hoc, koalícia v boji proti terorizmu, nebude ani prvá, ani posledná. Napriek faktickej nezlučiteľnosti „hodnôt“ boli USA a Rusko po absolútny čas svojich spoločných dejín spojencami. V časoch vážnych kríz – dvoch svetových vojen dokonca vojenskými.“¹⁶⁸

K záveru teda môžeme konštatovať, že americká a ruská zahraničná politika patria medzi určujúce faktory svetového diania. Je preto podstatné sledovať vzájomné vzťahy oboch krajín od rozpadu sovietskeho štátu a pomenovať hlavné východiská, podľa ktorých budú tieto vzťahy do budúcnosti determinovať vývoj medzinárodných vzťahov. Americký politický systém sa od toho ruského významne odlišuje. Rovnako sa odlišuje ruská mentalita od tej americkej. Zodpovednosť, ktorú majú štátnici v Moske i Washingtone za osud celého sveta je rozhodujúci. Dobre fungujúce politické, administratívne, ekonomické, ale aj spoločenské kontakty oboch krajín, spolu s koordináciou a otvorenosťou v bezpečnostných otázkach, sú do budúcnosti základnými predpokladmi k rozšíreniu mieru, bezpečnosti a prosperity na celom svete.

ZÁVER

V nasledujúcich rokoch môžeme naďalej očakávať polarizujúce diskusie k niekoľkým závažným témam: americko-ruská koalícia proti terorizmu, ekonomické

¹⁶⁸ Samson, I.: Chvála terorizmu? In: Domino fórum. 8/2004, s. 10.

dimenzie vzájomných vzťahov, spolupráca versus súperenie, zmena-kontinuita či modifikácia americkej a ruskej politiky v závislosti od politickej orientácie vedenia oboch krajín etc. Takmer určite teda americko-ruské vzťahy zostanú objektom záujmu a štúdia po celom svete, ako tomu bolo po celé predchádzajúce storočie. Na záver sa pokúsime zhrnúť najdôležitejšie závery tejto práce.

Americko-ruské vzťahy sa stali rozhodujúcim momentom v procesoch rozpadu Sovietskeho zväzu. Ruská federácia pod vedením Borisa Jelčina kooperovala s vládou Georga Busha, tak ako aj s vládou Billa Clintona pri vytváraní postbipolárnej stability. Prozápadnú ruskú politiku stelesňoval ruský minister zahraničných vecí Andrej Kozyrev a ním realizovaná zahraničnopolitická koncepcia označovaná ako „Kozyrevová doktrína“. Clintonová administratíva spočiatku bezpodmienečne Jelčina podporovala. Po roku 1993, kedy po dramatických vnútropolitických procesoch došlo k prijatiu novej prezidentskej ústavy v ľudovom referende, Jelčinov režim začal nadobúdať autokratické prvky. Napriek tejto skutočnosti sa americká zahraničná politika aj naďalej orientovala na spoluprácu s Ruskom v zmysle „Rusko predovšetkým“. Silné bilaterálne vzťahy USA a Ruskej federácie sa stali základom stability na euroázijskom kontinente v 90. rokoch. Americké vlády v tomto období mali eminentný záujem na integrácii Ruska so Západom. Ruská postsovietska identita a politika sa od polovice 90. rokov s nástupom koncepcie „primakovovej doktríny“ stávala viac realistickou a aktívnou, čo sa ukázalo zvlášť pri riešení juhoslovanskej krízy. Rozšírenie NATO sa udialo navzdory protestom Ruska, no bol vytvorený mechanizmus vzájomných vzťahov, ktorý zafinoval zakladajúci akt Rady NATO-Rusko ako prostriedku vzájomných konzultácií, koordinácie a spolupráce. Jelčinov nástupca vo funkcii prezidenta Ruskej federácie Vladimir Putin nadviazal na zahraničnopolitickú líniu svojho predchodcu. Domáca politika v Rusku i naďalej ostala určujúcim faktorom zahraničnej politiky, zvlášť pri postupnom vzdialovaní sa ruských pozícií a stanovísk od USA v niektorých bezpečnostných otázkach (zmluva ABM, protiraketová obrana NMD etc.), na druhej strane, po nástupe republikánskej administratívy prezidenta G. W. Busha sa politika USA stala viac unilateralistickou a asertívnou pri presadzovaní amerických záujmov. Po teroristických útokoch zo septembra 2001 sa Rusko postavilo po boku USA do protiteroristickej koalície. Toto „partnerstvo“ sa ukázalo ako nestabilné a dočasné (opozícia Ruska vo vojne proti Iraku). Ukázalo sa, že USA a Rusko dokážu spolupracovať, ale len v podmienkach vzájomnej výhodnosti.

Ekonomické vzťahy naďalej netvorili dominantnú agendu vo vzájomných vzťahoch. Ruská ekonomika v procesoch transformácie výrazne prehĺbila svoje zaostávanie za expandujúcou americkou ekonomikou, ktorá si dokázala od roku 1992 udržať rýchle tempo rastu. Rusko začalo využívať ekonomické nástroje pri presadzovaní svojich zahraničnopolitických cieľov, predovšetkým v regióne „blízkeho zahraničia“. Po upevnení Putinovho postavenia v ruských parlamentných voľbách v decembri 2003 a po víťazstve v prezidentských voľbách v marci 2004 sa Rusko stalo menej demokratické a viac protizápadné ako kedykoľvek po roku 1993. Dá sa predpokladať, že americko-ruské vzťahy budú v budúcnosti zatienené snahou USA presadzovať svoje záujmy v súlade s unilateralistickým postojom a Rusko presadzovaním multilateralistického princípu sa bude snažiť vyvažovať dominanciu USA vo svete.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY:

- Anděl, P.: Pomůže „hvězdný štít“ Spojeným státům v boji proti zbraním hromadného ničení? In: Mezinárodní politika 1/2004.
- Aragon, L.: Súbežné dejiny ZSSR I., II.. Bratislava: Smena, 1966.
- Balabán, M.: Čechensko: bolavé místo Ruska. In: Mezinárodní politika 7/2001.
- Balabán, M.: Milníky ruské bezpečnostní politiky v roce 2002 a její další perspektivy. In: Mezinárodní politika 2/2003.
- Balabán, M.: Neuskutečnitelná vojenská reforma v Rusku. In: Mezinárodní politika 5/2000.
- Balabán, M.: Putin a ruská armáda v poločase. In: Mezinárodní politika 8/2003.
- Balabán, M.: Ruská dilemata po 11. září. In: Mezinárodní politika 4/2002.
- Balabán, M.: Rusko: stabilizace síly. In: Mezinárodní politika 5/2001.
- Barša, P.: Zdroje amerického chování. In: Mezinárodní vztahy 2/2003.
- Bezrukov, M. E.: Institutional Mechanism of Russian Foreign Policy. In: Aron, L. - Jensen, M. K. (ed.): The Emergence of Russian Foreign Policy. Washington: United States Institute of Peace Press, 1994.
- Běloševský, D.: Ruské geopolitické iluze a Čína. In: Mezinárodní politika 9/2000.
- Běloševský, D.: Rusko mezi volbami. In: Mezinárodní politika 2/1996.
- Běloševský, O.: Vladimír Putin: raketový nástup „sfingy“. In: Mezinárodní politika 5/2001.
- Bělousov, A.: Ekonomika dnešního Ruska: úspěchy, problémy, perspektivy. In: Mezinárodní politika 8/2003.
- Boháč, L.: Řízení americké zahraniční politiky. In: Mezinárodní vztahy 7/1996.
- Brzezinski, Z.: Předčasné partnerství. In: Mezinárodní vztahy 2/1994.
- Brzezinski, Z.: Velká šachovnice. Praha: Mladá fronta, 1999.
- Brzezinski, Z.: Zahraniční politika USA. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku. 2000
- Bureš, J.: Riziká americké silové strategie vůči Iráku. In: Mezinárodní politika 1/2003.
- Cohen, A.: The Primakov Doctrine: Russia's Zero – Sum Game with The US. FYI. 1997
- Conte, Ch. – Karr, A. R.: Outline of the U.S. Economy. Office of International Information Programs. U.S. Department. Of State, 2000.
- Czempiel, E.- O.: Weltpolitik im Umbruch. Das internationale System nach dem Ende des Ost-West-Konflikts. München: Verlag C. H. Beck, 1992.
- Dudinská, I.: Sociokultúrna situácia ako odraz krízy kultúry v ruskej spoločnosti. In: Prešovské politologické dni. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: Katedra sociálno – politologických vied FF PU v Prešove, 1997.
- Duleba, A.: Problémy štátotvorby v postsovietskom priestore. . In: Prešovské politologické dni. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: Katedra sociálno – politologických vied FF PU v Prešove 1997.
- Duleba, A.: Zahraniční politika Ruska: historický náčrt a současnost'. Vybrané kapitoly z mezinárodných vztahov a bezpečnosti, V. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2001.
- Duleba, A. - Hirman, K.: Rusko na konci Jeľcinovej éry. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1999.
- Easter, G. M.: Preference for Presidentialism. World Politics, vol. 49., 1997.
- Fárek, J.: Ekonomika USA: robustní opět na vzestupu. In: Mezinárodní politika 7/2002.
- Fárek, J.: Ropa ve světové ekonomice a politice. In: Mezinárodní politika 9/2003.
- Fárek, J.: Světová obchodní organizace před Cancúnem a po něm. In: Mezinárodní politika 12/2003.

- Fidler, J. - Mareš, P.: Dějiny NATO. Praha: Paseka, 1997.
- Freeh, L.: USA a mezinárodní zločin. Z vystoupení ředitele FBI v senátním podvýboru pro zahraniční operace. In: Mezinárodní politika 5/1996.
- Fürst, R.: Tchaj-wan na konci éry Kuomintangu? In: Mezinárodní politika 5/2000.
- Greenspan kritizuje Busha. In: Sme ,13. 2. 2004.
- Görtemaker, M – Hrdlicka, M. R.: Das Ebde des Ost – West – Konflikts? Die amerikanisch- sowjetischen Beziehungen von den Anfängen bis zur Gegenwart. Berlin: Landeszentrale für politische Bildungsarbeit,1990.
- Handl, V.: Amerika mezi proudy. In: Mezinárodní politika 6/1995.
- Holzer, J.: Politický systém Ruska. Brno: Centrum pro studie demokracie a kultury, 2001.
- Horák, S.: Konfliktní zóny ve střední Asii. In: Mezinárodní politika 9/2000.
- Internationale Beziehungen I. Der Ost – West Konflikt. 245/1994.
- Internationale Beziehungen II. . Informationen zur politischen Bildung 246/1995.
- Ištok, R.: Politická geografia a geopolitika. PU v Prešove. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied PU v Prešove, 2003.
- Ivanovičová, V.: Berezovskij opět tahá za nitky dění na vrcholu ruské politiky. In: Mezinárodní politika 10/1998.
- Johnson, P.: Dějiny amerického národa. Praha: Academia, 2000.
- Juza, P.: Volby a Rusko. In: Mezinárodní politika 1/1996.
- Juza, P.: Rusko v čase postčechenském. In: Mezinárodní politika 5/1995.
- Khol, R.: Bez nepřítelů – americká zahraniční a bezpečnostní politika po skončení studené války. In: Mezinárodní vztahy 3/1997.
- Kissinger, H.: Naozaj ešte vojna nikdy nič nevyriešila? In: Sme Fórum, č. 19, 2003.
- Kissinger, H.: Umění diplomacie. Praha: Prostor, 1996.
- Klípa O : Tatarstán a Rusové. Konfliktní pohled na historii. In: Mezinárodní politika 2/2003.
- Konecký, D.: Ruský přístup k poslední fázi mírového řešení irácké otázky. In: Mezinárodní politika 8/2003.
- Konecký, D.: Vztahy NATO – Rusko po 11. září 2001. In: Mezinárodní politika 7/2002.
- Korčok, I.: Quo vadis NATO? In: Listy SFPA 11-12/ 2002, SFPA, 2002.
- Kotyk, V.: Černé moře – srdeční záležitost Ruska. In: Mezinárodní politika 5/1998.
- Kovář, J.: Rusko je také v Asii. Rusko na počátku éry Putin.. In: Mezinárodní vztahy 5/2000.
- Kratochvíl, P.: Rusko a jeho vnímání Spojených států. In: Mezinárodní politika 12/2003.
- Kratochvíl, P.: Současná ruská geopolitika . In: Mezinárodní politika 11/2001.
- Kunešová, H.: Ekonomika USA v 90. letech. In: Mezinárodní politika 5/2000.
- Kupka, M.: Moderní geopolitické teorie v USA. In: Mezinárodní vztahy 2/2001.
- Lake, A.: Zásady použití síly. In: Mezinárodní politika 5/1996.
- Lepš, J.: Spojené státy, Čína ,Japonsko a Korejský poloostrov – kontinuita, či změna?. In: Mezinárodní politika 9/2001.
- Levora, J.: Rusko-japonský územní spor v mezinárodních vztazích. In: Mezinárodní politika 12/1995.
- Luňák, P.: Americká zahraniční politika. Hledání nové rovnováhy. In: Mezinárodní politika 5/1996.
- Lukášek, L.: Existence Rusko – běloruského svazu na pozadí běloruských parlamentních voleb. In: Mezinárodní politika 12/2000.

- Maurois, A. *Súbežné dejiny USA*. Bratislava: Smena, 1966.
- Nálevka, V.: *Kapitoly z dějin studené války*. I. díl. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997.
- Nálevka, V.: *Karibská krize*. In: *Historický obzor* 1 – 2/1996.
- Novák, P.: *Čierne more – Novorossijsk južná brána Ruska*. In: *Mezinárodní politika* 5/1998.
- Nožina, M.: *Postsovětský organizovaný zločin*. In: *Mezinárodní politika* 2/2000.
- Očenášová, V. Z.: *Po „boji“ čeká Putina robota*. In: *Sme*, 16. 3. 2004.
- Outline of US Government*. United States Dept. Of state 2000.
- Paňkov, V.: *Ekonomická transformace Ruska*. In: *Mezinárodní vztahy* 1996.
- Pezl, K.: *Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace a její vojenská doktrína*. In: *Mezinárodní vztahy* 2/2000.
- Polikanov, D.: *Ruská zahraniční politika: dva roky Putinovy vlády*. In: *Mezinárodní politika* 11/2003.
- Prchal, M.: *Změní se v USA po volbách hospodářska politika?* In: *Mezinárodní politika* 10/2000.
- Procházková, P.: *Putin začal svoju prezidentskú kampaň*. In: *Sme* 13. 2. 2004.
- Procházková, P.: *Rusko: meno nového premiéra prekvapilo*. In: *Sme* 2. 3. 2004.
- Přehled smluv a dohod z oblasti kontroly zbrojení a odzbrojení*. In: *Mezinárodní vztahy* 3/1994.
- Rahr, A. – Krause, J.: *Russia's New Foreign Policy*. Arbeitspapiere zur Internationalen Politik 91. Bonn: Research Institute of the German Society for Foreign Research, 1995.
- Raus, D.: *Spojené státy a ropa made in Irák*. In: *Mezinárodní politika* 9/2003.
- Richter, J.: *Russian Foreign Policy and the Politics of national identity*. In: *The Sources of Russian Foreign Policy after the Cold War*. Oxford: The John M. Olin Critical Issues Series, 1996.
- Romancov, M.: *Když je Rusko slabé, příroda ho nechrání*. In: *Mezinárodní politika* 8/2003.
- Ross, S. R.: *Bushova zahraniční politika: multilateralizmus na jídelníčku*. In: *Mezinárodní politika* 9/2001.
- Rudolf, P.: *Jisté otevírání se? USA na ceste k retifikací protokolů a přistoupení k NATO*. In: *Mezinárodní vztahy* 4/1997.
- Samson, I.: *Chvála terorizmu?* In: *Domino fórum* 8/2004.
- Sergunin, A. A.: *Měníci se paradigmatata*. *Mezinárodní vztahy v postkomunistickém Rusku*. In: *mezinárodní vztahy* 3/2000.
- Skuček, R.: *Doplňovací volby do Kongresu v listopadu 2002*. In: *Mezinárodní politika* 7/2002.
- Slánský, R.: *G-7 a Rusko*. In: *Mezinárodní politika* 8/1996.
- Soukup, O.: *Rusko – Bělorusko. Velmi rozpačitá integrace*. In: *Mezinárodní politika* 5/2000.
- Soukup, O.: *Rusko po volbách*. In: *Mezinárodní vztahy* 2/2000.
- Souleimanov, E.: *Geopolitika kaspického regionu*. In: *Mezinárodní politika* 9/2003.
- Souleimanov, E.: *Krymští Tataři: Zapoměnutý národ*. In: *Mezinárodní politika* 5/2000.
- Souleimanov, E.: *Rusko – americké vztahy, východní rozšíření NATO a společný boj proti terorismu*. In: *Mezinárodní politika* 3/2003.
- Souleimanov, E.: *Střední východ a Amerika*. In: *Mezinárodní politika* 1/2003.
- Spiegel, D.: *Spojené státy a Spojené národy*. In: *Mezinárodní politika* 11/1996.
- Spiridonov, A.: *Ruská zahraniční politika, vztahy s USA (1991-2002)*. In: *Mezinárodní politika* 8/2002.

- Štařík, J.: Současné problémy ruské ekonomiky. In: Mezinárodní politika 3/1994.
- Stupavský, P.: Geopolitické dvojča Ruska. In: Mezinárodní politika 12/2000.
- Stupavský, P.: Rusko a prezidentské voľby. In: Mezinárodní politika 8/1996.
- Stupavský, P.: Rusko opäť v roku nula? In: Mezinárodní politika 10/1998.
- Stupavský, P.: Kádrová revolúcia... a aká bude po nej zahraničná politika Ruska? In: Mezinárodní politika 7/1998.
- Stupavský, P.: Zahraničná politika Ruska a v ére Jeľcina. In: Mezinárodní vztahy 3/1996.
- Suchý, P (ed.): Zahraniční politika USA v 90. letech 20. století. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2001.
- Šimov, J.: Rusko po parlamentních volbách. In: Mezinárodní politika 2/2004.
- Šimov, J.: Rusko za Putina: rozporné přeměny a klamavá stabilita. In: Mezinárodní politika 8/2003.
- Štefková, J.: Spojené státy a Evropská unie za Bushovy administrativy. In: Mezinárodní politika 9/2001.
- Štěpán, J.: Realistická alternativa? In: Meziárodní politika 4/2001.
- Štěpanovský, J.: Partenrství pro mír – projekt a jeho kritici. In: Mezinárodní vztahy 3/1994.
- Štindl, R.: Rusko a střední Evropa. In: Mezinárodní politika 5/2000.
- Šubrtová, K.: Bill Clinton po druhé v Bílem domě. In: Mezinárodní politika 1/1997.
- Šulc, F.: Bude protiraketová obrana tentokrát fungovat? In: Mezinárodní politika 9/2001.
- Švankmajer, M : Dějiny Ruska. Praha : Lidové noviny,1999.
- Targonski, R.(ed.): Outline of the U.S. Governement. Office of International Information Programs. United States Department of State, 2000.
- The World Almanac and Book of Facts. New Jersey: World Almanac Books, 2000.
- Tomáš, R.: Americké hospodářske sankce v 90. letech 20. století. In: Mezinárodní politika 2/2003.
- Tuminez, A. S.: Russian Nationalism and the National Interest in Russian Foreign Policy. In: Wallander, C. A. (ed.): The Sources of Russian Foreign Policy After Cold War. Oxford: The John M. Olin Critical Issues Series, 1996.
- Voráček, E.: Elity v procesu konsolidace spoločensko-politických struktur ve východní Evropě. In: Slovanský přehled. Praha Review for Central and Southeastern European History, 1997.
- Votápek, V.: Ruská ekonomika. In: Mezinárodní politika 4/2002.
- Votápek, V.: Ruská krize I.. In: Mezinárodní politika 1/1999.
- Votápek, V.: Západ – Východ: Rusko na křižovatce. In: Mezinárodní politika 12/2000.
- Walkerová, J.: USA a evropská bezpečnost. In: Mezinárodní vztahy 1/1996.
- Williamson, R. K. (ed.): American history. Bath Ba I He: Parragon Publishing, 1999.
- Zbořil, Z. (prekl.): Hrozí Rusku státní převrat? Zpráva o správě ruských politologů. In: Mezinárodní politika 8/2003.
- Zbořil, Z.: Národní bezpečnostní strategie USA. In: Mezinárodní politika 1/2003.
- Žižka, J.: Hospodářská reforma je vřvou pro Putina. In: Mezinárodní politika 5/2000.

Internet:

<http://www.bls.gov./cps>

<http://mtholyoke.edu/acad/intrel/albright.htm>
<http://www.state.gov>
<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/strbe.htm>
<http://www.heritage.org>

DOKUMENTY:

Appendix: Russia's Foreign Policy Concept. In: Rahr, A. – Krause, J.: Russia's New Foreign policy. Bonn,1995.

Hlavní zásady vojenské doktríny Ruské federace. In: Mezinárodní vztahy 1/1994, s.106-116.

Partenství pro mír. In: Mezinárodní politika 1/1994, s. 5-12.

Pražská deklarace summitu NATO. In: Mezinárodní politika 12/2002, s.15-16.

Přehled smluv a dohod z oblasti kontroly zbrojení a odzbrojení. In: Mezinárodní vztahy 3/1994, s.114-125.

Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi Ruskou federací a severoatlantickou aliancí. In: Mezinárodní vztahy 3/1997, s.118-124.

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK:

ČLR – Čínska ľudová republika

EÚ – Európska únia

NATO – Severoatlantická aliancia

KGB – Výbor štátnej bezpečnosti

KĽDR – Kórejská ľudovodemokratická republika

OSN – Organizácia spojených národov

OBSE – Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

RF – Ruská federácia

SNŠ – Spoločenstvo nezávislých štátov

SVE – Stredo-východná Európa

USA – Spojené štáty americké

ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík